

ІЗОЛЯЦІЯ
ВІД
КУЛЬТУРИ
ДО
ТОРТУР

Подяки

Автори:

Зера Козлиєва, юридична директорка Truth Hounds; *Поліна Оверченко*, молодша юристка Truth Hounds; *Денис Султангалієв*, старший дослідник Truth Hounds (Розділ 3); *Віталій Побрежний*, дослідник Truth Hounds (Розділ 3); *Лілія Лакнеш*, молодша юристка Truth Hounds (Розділ 7); *Назар Мигун*, розслідувач Truth Hounds (Додаток I); *Роксолана Макар*, документаторка Truth Hounds (Додаток II).

Інтерв'ю:

Жанна Оганесян, *Роксолана Макар*, *Олексій Старинець*, *Максим Полішко*, документатори Truth Hounds; координує *Ярослав Сусоєв*, менеджер відділу документування Truth Hounds. Ми також вдячні за внески *Зері Козлиєвій*, *Марині Слободянюк*, *Олені Прокопишиній*, *Вікторії Бабій*.

OSINT-розслідування:

Владислав Чирик, *Мирослава Деліта*, *Назар Мигун*, розслідувачі Truth Hounds; координує *Богдан Косохатко*, керівник Департаменту розслідувань Truth Hounds.

Ми вдячні аналітичній команді Truth Hounds за фіксацію, аналіз та структурування свідчень потерпілих у базі даних і особливо вдячні *Валентині Соловійовій*, керівниці аналітичного напрямку Truth Hounds, та *Галині Авраменко*, керівниці бази даних TH I-DOC.

Редагування версії англійською мовою:

Еліс Мі, старша дослідниця Truth Hounds

Переклад українською мовою:

Наталія Сліпенко, *Олександра Місюра*.

Редагування версії українською мовою:

Олеся Скорик

Загальна візуальна концепція та дизайн:

Лера Резанова, дизайнерка Truth Hounds.

Ілюстрації:

Максим Філіпенко, ілюстратор-фрилансер, maksymdraws.com.

Фінальне редагування та підтримка публікації здійснювалися під координацією *Олени Пашковської*, керівниці Департаменту комунікацій Truth Hounds.

Внутрішнє рецензування: *Дмитро Коваль*, доктор міжнародного права, співвиконавчий директор Truth Hounds; *Роман Коваль*, докторант з історії, керівник Департаменту досліджень Truth Hounds; *Зера Козлиєва*.

Зовнішнє рецензування: Project Expedite Justice (PEJ).

Ми надзвичайно вдячні потерпілим і свідкам за силу та стійкість, що вони проявили, розповівши свої історії та поділившись досвідом, щоб посприяти відновленню справедливості та притягненню винних до відповідальності.

Щиро дякуємо **Медійній ініціативі за права людини** за те, що поділилися з нами низкою свідчень потерпілих і свідків.

Висловлюємо подяку **Любові Михайловій**, **Михайлу Глибокому** та **фонду «Ізоляція»** за те, що розповіли надзвичайно цінні відомості про складну історію мистецької платформи та про втрачені твори.

Ми щиро вдячні **Ігорю Карамішеву**, начальнику відділу Головного слідчого управління Національної поліції України, за його внесок щодо розвитку розслідувань у провадженнях проти ймовірних виконавців.

Truth Hounds склали цей звіт за підтримки донорів

THE HOWARD G.
BUFFETT
FOUNDATION

Цю публікацію підготували завдяки щедрій підтримці **Фонду Говарда Г. Баффета**. Її зміст є відповідальністю виключно Project Expedite Justice та Truth Hounds.

12

14

18

23

26

РОЗДІЛ 1.
МЕТОДОЛОГІЯ

РОЗДІЛ 2.
**ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ
МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ**

РОЗДІЛ 3.
**ІСТОРИЧНА ТРАЄКТОРІЯ ОБ'ЄКТА
«ІЗОЛЯЦІЯ» В ДОНЕЦЬКУ**

3.1. Заснування та діяльність заводу «Ізоляція»	19
3.2. Перша трансформація: перетворення на культурно-мистецький простір	19
3.3. Друга трансформація: захоплення та репрофілювання під час окупації	20

РОЗДІЛ 4.
**КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА
«ІЗОЛЯЦІЄЮ» ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ**

- РОЗДІЛ 5.**
**ПАТЕРНИ НАСИЛЬСТВА ТА ЇХНІЙ
ВПЛИВ НА ПОТЕРПІЛИХ**
5.1. Форми фізичного та психологічного насильств	27
5.2. Наслідки катувань	33

37

46

52

РОЗДІЛ 6.

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЙМОВІРНИХ ЗЛОЧИНІВ

6.1. Контекстуальні елементи	38
6.2. Діяння, що становлять ув'язнення	40
6.3. Діяння, що становлять насильницьке зникнення осіб	41
6.4. Діяння, що становлять катування	42
6.5. Діяння, що становлять сексуальне насильство	43
6.6. Висновок	44

РОЗДІЛ 7.

КАТЕГОРІЇ ВИНУВАТЦІВ ТА ДОКАЗИ ПРИЧЕТНОСТІ

7.1. Пріоритизація розслідувань	47
7.2. Стратегічний та інституційний контроль	48
7.3. Операційні координатори та керівний персонал	48
7.4. Керівництво закладу та управлінці на місці	49
7.5. Неодноразові прямі виконавці та спеціалізований персонал	49
7.6. Російські структури безпеки та суб'єкти, пов'язані з ФСБ	50
7.7. Висновок	50

ВИСНОВКИ

ДОДАТОК I. Ознаки продовження діяльності Ізоляції, отримані з відкритих джерел	53
ДОДАТОК II. Правопорушення щодо культурних цінностей в Ізоляції	57
ДОДАТОК III. Ширший контекст довго- строкових наслідків утримання осіб під вартою в Російській Федерації та на окупованих територіях України	66
Джерела та примітки	68

Список скорочень

«ДНР»	«Донецька Народна Республіка»
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
«ЛНР»	«Луганська Народна Республіка»
МІПЛ	Медійна ініціатива за права людини
МГП	міжнародне гуманітарне право
МКТЮ	Міжнародний комітет Червоного Хреста
МКС	Міжнародний кримінальний суд
МКТЮ	Міжнародний кримінальний трибунал з питань колишньої Югославії
МВС	Міністерство внутрішніх справ «Донецької Народної Республіки»
МДБ	Міністерство державної безпеки «Донецької Народної Республіки»
UNHRMMU	Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні (UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine)
ООН	Організація Об'єднаних Націй
РС	Римський статут Міжнародного кримінального суду
OSINT	Розвідка з відкритих джерел (Open-Source Intelligence)
УВКПЛ	Управління Верховного комісара ООН з прав людини
ФСБ	Федеральна служба безпеки (Російської Федерації)

Примітка щодо термінів

У цьому звіті терміни «Донецька Народна Республіка» та «Луганська Народна Республіка», їхні аббревіатури, зокрема в назвах структур – Міністерство державної безпеки та Міністерство внутрішніх справ «ДНР», – взяті в лапки як ознака самопроголошеного та невизнаного статусу цих територій і відповідних інституцій. Такі терміни використовують тут виключно для ідентифікації, і вони не є визнанням суб'єктів, їхніх так званих установ чи заявлених ними повноважень¹.

У цьому звіті, окрім інформації про джерела, *Ізоляція* курсивом без лапок позначає місце утримання, тоді як «Ізоляція» в лапках – те саме місце як промисловий завод і згодом як мистецьку фундацію.

Резюме

Дванадцять років тому, 9 червня 2014 року, озброєні бойовики підтримуваної Росією «Донецької Народної Республіки» («ДНР») захопили культурний центр «Ізоляція» в Донецьку, Україна. Це захоплення почало процес жорстокого перетворення цієї локації з відомого культурного центру на місце насильства й репресій. У наступні дні озброєні групи взяли під контроль культурний центр, пошкодили майно й позбавили його і мистецької мети, і громадського значення.

Захоплення означало не просто втрату культурної установи. «Ізоляція» відтоді символізує нищення з боку окупаційної влади – коли місця, що присвячені творчості та є осередками громадського життя, стають інструментом страху.

У цьому звіті розглядається створення та функціонування незаконного центру тримання під вартою, відомого як *Ізоляція*. На основі 30 свідчень постраждалих, інтерв'ю з представниками установ, попередніх матеріалів правозахисних організацій, документальних матеріалів і досліджень з відкритих джерел ми вважаємо, що наявні достатні підстави для висновку, що насильство в *Ізоляції* було частиною систематичних атак на цивільне населення. У звіті визначено чотири злочини, найбільше підтвержені доказами, – позбавлення волі, насильницьке зникнення, катування й сексуальне насильство.

Також показано, як ці дії здійснювали й повторювали в межах структурованої системи контролю, що тривало понад десять років. Отже, наявні докази вказують на те, що згадані категорії поведінки в цьому випадку можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності.

Важливо, що правові реформи, які Україна провела у 2024 році, дають змогу притягнути до відповідальності винних за скоєні в *Ізоляції* злочини. Включивши до національного законодавства злочини проти людяності та відповідальність командування, Україна надала національній прокуратурі надійніші інструменти для розгляду незаконного позбавлення волі, катувань, сексуального насильства й інших актів нелюдського поводження, задокументованих в *Ізоляції*. Юридичний аналіз сприяє обґрунтуванню майбутніх справ, допомагаючи українським прокурорам оцінювати можливість висунення обвинувачень у злочинах проти людяності. Також це може допомогти прокурорам в інших країнах розглянути справи за універсальною юрисдикцією там, де це дозволяє національне законодавство.

У звіті *Ізоляція* розглядається в ширшому контексті міжнародного збройного конфлікту в Україні. У першому розділі йдеться про початок конфлікту: збройну окупацію Криму Росією та її повний військовий, політичний та операційний контроль над збройними групами на сході України з 2014 року. У ньому встановлено, як *Ізоляція* стала місцем утримання й насильства і як скоєні там злочини вписуються в загальну структуру російської окупації та контролю.

У другому розділі пояснюються історичні, культурні та соціальні перетворення об'єкта «Ізоляція» з 1955 року, коли він спершу функціонував як завод ізоляційних матеріалів, а згодом став відомим центром сучасного мистецтва й культури. Також там розповідається, як у червні 2014 року контрольовані Росією сили зробили з «Ізоляції» багатофункціональний військово-без-

пековий об'єкт для нелегального утримання під вартою і як окупаційна влада знищила, а потім переоблаштувала соціально та культурно важливий простір на місце насильства, страху та приниження.

У наступному розділі йдеться про те, як змінювався контроль над *Ізоляцією* після захоплення. Зокрема, простежується, як нагляд від перших збройних формувань і спонтанних структур переходив до так званого Міністерства державної безпеки (МДБ) «ДНР», пов'язаного з російською ФСБ та іншими російськими посадовцями чи представниками. У цьому розділі злочини в *Ізоляції* розглядаються в контексті системи командування, нагляду й інституційної підтримки.

Доказовою базою цього звіту є розділ про патерни насильства та їхній вплив на потерпілих. У ньому задокументоване насильство під час арешту, перевезення та допитів, нелюдські умови утримання під вартою, неодноразові фізичні катування, сексуальне насильство, психологічний примус, а також довготривалі фізичні та психологічні наслідки, які досі впливають на життя багатьох потерпілих. Вони описують арешти під дулом пістолета, побиття, ураження електричним струмом, примушування до тривалого перебування в болісних позах, імітацію страт, погрози рідним, зґвалтування та інші форми сексуального насильства; примусове оголення, жорстоке приниження, тривалу ізоляцію, відмову надавати медичну допомогу та загалом умови, спрямовані на фізичне та психологічне виснаження затриманих. У розділі також йдеться про те, що в різних свідченнях згадуються подібні повторювані дії та методи катувань.

У розділі з юридичним аналізом розглядається, як наявні докази відповідають вимогам Римського статуту (РС) щодо кваліфікації злочинів проти людяності. У ньому проаналізовані контекстуальні елементи статті 7 та їхнє застосування до позбавлення волі, насильницьких зникнень, катувань і сексуального насильства. У звіті зазначається, що, відповідно до наявних фактів, правопорушення в *Ізоляції* повторювалися та відбувалися в межах організованої системи. Разом докази підтверджують, що ці злочини були частиною широкомасштабного

або систематичного нападу на цивільне населення та можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності.

У розділі про ймовірних винуватців визначені основні категорії осіб, на яких варто передусім зосередитися в межах майбутніх розслідувань. Основну увагу приділяють тому, хто міг мати стратегічний, інституційний або наглядовий контроль над *Ізоляцією*, – особам, пов'язаним з МДБ, МВС чи іншими силовими структурами, які нібито координували арешти, перевезення, допити, рішення про затримання та приховування затриманих; безпосереднім виконавцям і спеціальному персоналу, який брав участь у катуваннях, покараннях, допитах, сексуальному насильстві чи інших основних злочинах; а також російським структурам безпеки, зокрема пов'язаним з ФСБ суб'єктам. Зокрема, зазначено, що відповідальність несуть не лише конвоїри або виконавці тих чи інших дій. Натомість слід дослідити, як *Ізоляція* функціонувала в межах ширшої системи утримання під вартою, примусу, приховування та інституційного контролю.

За наявною інформацією з відкритих джерел, яку підтверджують свідчення нещодавно звільнених в'язнів, *Ізоляція* функціонувала ще у 2025 році. На супутникових знімках видно ремонт інфраструктури, будівельні матеріали, наявність транспортних засобів та ознаки опалення в будівлях. Хоча в цьому матеріалі не встановлюється точний характер діяльності на території *Ізоляції*, він переконливо вказує на ризик того, що правопорушення там тривають досі.

Злочини в *Ізоляції* демонструють, як окупаційна влада захопила та зневажила соціально й культурно важливий простір і натомість використала його для терору та репресій. Задокументовані порушення показують, чому важлива відповідальність за такі дії як на індивідуальному, так і на командному рівнях. У висновках і аналітичній частині наголошується, що встановлення повної відповідальності потрібне для відновлення справедливості для постраждалих і підтвердження відповідальності Російської Федерації за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Правосуддя залишається ключовим чинником викриття, перешкоджання та припинення системи репресій в *Ізоляції*.

Рекомендації

Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки України, Національній поліції України та іншим компетентним слідчим органам України

- Посилити зусилля щодо розслідування злочинів, скоєних в *Ізоляції*, як складника організованої системи правопорушень та будувати справи, що відображають повний масштаб і скоординований характер діянь, включаючи позбавлення волі, насильницькі зникнення, катування, зґвалтування та інші форми сексуального насильства. Докази слід оцінювати з урахуванням висунення обвинувачень у злочинах проти людяності там, де це підтверджується наявними фактами.
- Прагнути притягнути до відповідальності весь ланцюжок командування. Розслідування мають стосуватися не лише конвоїрів і безпосередніх виконавців, але й усіх, хто наказував, сприяв, координував, контролював чи приховував правопорушення на об'єкті, зокрема осіб, пов'язаних з його фактичною адміністрацією, МДБ та МВС «ДНР», а також російських посадовців і представників, пов'язаних з діяльністю *Ізоляції* і наглядом за нею.
- Розробити скоординовану стратегію кримінального переслідування виконавців, пов'язаних з *Ізоляцією* та іншими подібними місцями затримання на окупованій території. У цій стратегії необхідно встановити повторювані протягом певного часу правопорушення, визначити регулярних виконавців і органи контролю, а також

використати докази причетності для доведення організованого та систематичного характеру злочинів.

- Гарантувати безпечну та змістовну участь потерпілих у процесах притягнення до відповідальності. Посилити захист свідків, проводити допити з урахуванням їхнього травматичного досвіду, використовувати конфіденційні механізми перенаправлення та забезпечувати довгострокову психосоціальну підтримку, зокрема для постраждалих від сексуального насильства та катувань.
- Одразу зберігати й упорядковувати докази для майбутніх внутрішніх та іноземних судових розглядів, включаючи свідчення потерпілих, матеріали з відкритих джерел, зображення, записи, повідомлення та докази, що стосуються командних структур і правопорушень щодо культурних цінностей.
- Розслідувати знищення, розграбування, вилучення та наругу над культурними об'єктами й колишнім мистецьким простором в *Ізоляції* як окремі злочини.

Генеральній прокуратурі України та міжнародним партнерам, які надають Україні допомогу у сфері верховенства права та підзвітності

- Надавати спеціалізовану підтримку українським прокурорам і слідчим у збиранні переконливих доказів щодо справ про злочини проти людяності, які виникають через діяльність *Ізоляції* та подібних місць

утримання під вартою. Ця підтримка має передбачати регулярне навчання щодо злочинів за статтею 7, контекстуальних елементів злочинів проти людяності, доказів причетності, видів відповідальності та стратегій формування доказової бази, що фіксують закономірності, а не окремі інциденти.

- Підтримувати міждисциплінарні слідчі групи, що об'єднують прокурорів, слідчих, аналітиків, фахівців з аналізу відкритих джерел, психологів та експертів з питань сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, систем утримання під вартою та культурних цінностей для інтегрованого аналізу закономірностей та формування слідчої практики, орієнтованої на потерпілих.
- Розширити доступ до аналітичної та технічної підтримки, необхідної для розслідування справ про масштабні міжнародні злочини, включаючи інструменти та персонал, що здатні відстежувати виконавців, хронологію, структури утримання під вартою, ієрархію командування та повторювані протягом років методи насильства.
- Забезпечити, щоб допомога українським прокурорам також охоплювала злочини проти культурних цінностей, зокрема стандарти документування, стратегії доказування та правові механізми притягнення до відповідальності та відшкодування збитків.

Іноземним прокурорам, спеціалізованим підрозділам з розслідування воєнних злочинів та національним органам правосуддя, які можуть здійснювати універсальну або іншу екстериторіальну юрисдикцію

- Розпочати або продовжити структурне розслідування злочинів, скоєних в *Ізоляції*, у випадках, де національне законодавство дозволяє притягувати до відповідальності за катування, насильницьке зникнення, сексуальне насильство, воєнні злочини, злочини проти людяності чи інші актуальні

правопорушення на основі універсальної чи іншої екстериторіальної юрисдикції.

- Надавати пріоритет справам щодо підозрюваних, які подорожують, проживають або мають активи за кордоном, та тісно координувати дії з українською владою і групами, які займаються документуванням злочинів, щоб зберегти докази й уникнути дублювання.

Державам, які підтримують правосуддя в Україні, Європейському Союзу, Раді Європи та іншим міжнародним донорам

- Надавати довгострокову фінансову, технічну та політичну підтримку для розслідувань і кримінальних переслідувань, пов'язаних з *Ізоляцією* та подібними місцями утримання під вартою на окупованій Росією території. Притягнення винних до відповідальності за злочини проти людяності потребує сталої інституційної підтримки, що виходить за межі короткострокової проектної взаємодії з українською системою правосуддя.
- Безпосередньо підтримувати конкретні можливості, необхідні українським прокурорам, щоб ефективно висувати обвинувачення у справах щодо злочинів проти людяності, зокрема забезпечувати експертизу за статтею 7, аналіз причетності, підтримку потерпілих, безпечні системи роботи з доказами та координацію між командами, що реагують на злочини, пов'язані з затриманням, сексуальним насильством і посяганням на культурні цінності.
- Підтримувати спільні зусилля прокурорів, слідчих і громадянського суспільства щодо документування та аналізу організованого характеру жорстокого поводження в місцях утримання під вартою на окупованій території, включаючи документування ролі командування й довгострокового фізичного та психологічного впливу такого досвіду на постраждалих.

Міжнародному комітету Червоного Хреста (МКЧХ) та іншим відповідним установам ООН

- Продовжувати вимагати негайного, регулярного та безперешкодного доступу до всіх осіб, які утримуються в *Ізоляції*, та до самого об'єкта, а також публічно повідомляти про будь-яку відмову в такому доступі, щоб розширити можливості розслідування поточних зловживань.

Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)

- Публічно засудити знищення, розграбування культурних цінностей і наругу над ними в *Ізоляції*.
- Підтримувати заходи з документування, перевірки та збереження доказів, що стосуються творів мистецтва, інсталяцій, архівів та інших культурних цінностей, пов'язаних з *Ізоляцією*, зокрема за допомогою реєстрації втрат та надання технічної допомоги, що може сприяти майбутній реституції та притягненню до відповідальності.

Неурядовим організаціям і науковцям

- Продовжувати документувати події в *Ізоляції* та подібних місцях утримання під вартою як організовані системи насильства, зокрема за допомогою доказів повторюваності, які можуть підтверджувати обвинувачення у злочинах проти людяності та формувати доказову базу справ щодо осіб найвищого рівня командування.
- Посилити дослідження сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, практик примусового утримання під вартою, насильницьких зникнень, катувань, а також довгострокових фізичних і психологічних наслідків жорстокого поводження під час утримання під вартою на окупованій території.
- Ретельно документувати культурні правопорушення в *Ізоляції*, зокрема ідеологічне

знищення українського мистецтва, вилучення або зникнення культурних об'єктів та загальне обмеження громадського й культурного життя в окупації.

- Дослідити різноманітність і тривалість наслідків злочинів, скоєних російськими окупантами, для психічного здоров'я постраждалих.

Організаціям, які підтримують потерпілих

- Надавати постійну медичну, психологічну та юридичну підтримку колишнім в'язням *Ізоляції* та їхнім родинам, зокрема постраждалим від катувань і сексуального насильства, з урахуванням їхнього травматичного досвіду. Сприяти їхній безпечній і добровільній участі в документуванні та притягненні винних до відповідальності, забезпечуючи належний захист від повторної травматизації.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЯ

Під час підготовки цього звіту використовували такі методи: перегляд задокументованих особистих свідчень, аналіз наявних матеріалів, консультації з установами, а також розслідування й моніторинг відкритих джерел.

Особисті свідчення. Свідчення потерпілих є основою цього звіту й описують майже десять років порушень прав людини. Це, зокрема, дев'ять розповідей свідків і потерпілих, зібраних у кінці 2010-х років, а також 13 нових свідчень, отриманих у 2025–2026 роках під час інтерв'ю з потерпілими, яких звільнили з місць утримання після початку повномасштабного вторгнення, більшість – у 2025 році². Перед інтерв'ю Truth Hounds пояснили його мету, надали респондентам можливість зберегти анонімність і повідомили про їхнє право визначити, як може бути використана надана ними інформація. Крім того, звіт спирається на 8 свідчень, які збрала Медійна ініціатива за права людини (МІПЛ) в межах коаліції «Україна. П'ята ранку».

На основі аналізу особистих свідчень автори виявили щонайменше 127 осіб, постраждалих від насильства, про яке йдеться у звіті. Щоб захистити потерпілих і свідків та зберегти їхню анонімність, у цьому звіті їхні свідчення процитовані з використанням кодів. Кожній особі присвоєний унікальний номер.

Огляд наявних звітів та результатів розслідувань. Щоб розглянути свідчення в контексті та підтвердити їх, ми ретельно проаналізували попередні звіти й авторитетні журналістські розслідування. Особливу увагу звернули на висновки Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН)³, роботу Групи ECR⁴ та МІПЛ⁵, а також інших важливих організацій, чий звіт сприяли ширшому розумінню контексту досліджуваної ситуації. Ми також посилалися на результати розслідувань українських органів кримінального правосуддя щодо злочинів, вчинених на території *Ізоляції*. З цих джерел можна було отримати важливий порівняльний матеріал, що дало змогу зіставляти факти й виявляти закономірності в різні часові періоди.

Інституційні й контекстуальні інтерв'ю. Ми також провели чотири інтерв'ю з представниками неурядової платформи культурних ініціатив – фонду «Ізоляція», які поділилися важливими інституційними та місцевими поглядами на ситуацію. Ці інтерв'ю дали змогу глибше зрозуміти основоположну концепцію мистецької платформи, її експонати та їхню подальшу долю під контролем бойовиків. Отримана ін-

формація додала культурного виміру до аналізу порушень в *Ізоляції*.

Дослідження та моніторинг відкритих джерел. Дослідження та моніторинг відкритих джерел відіграли істотну роль у цьому звіті – як для виявлення відповідальних осіб і ймовірних безпосередніх винуватців, так і під час аналізу подій в «Ізоляції» у ширшому контексті. Ми дослідили загальнодоступні цифрові матеріали, зокрема фотографії, відео, внутрішню документацію, активність у соціальних мережах, архівний онлайн-контент, повідомлення з українських, російських та міжнародних медіа, офіційні заяви та дописи в блогах. Вони допомогли перевірити осіб, встановити хронологію, пов'язати конкретних людей з певними діями, підтвердити інформацію з інших джерел і відстежити розвиток подій, описаних у цьому звіті.

Завдяки численним джерелам можна стверджувати, що звіт ґрунтується на достовірній інформації і водночас зберігає глибину та враховує нюанси для належного представлення досвіду свідків і потерпілих.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ
ПОЧАТКУ
МІЖНАРОДНОГО
ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ
В УКРАЇНІ

У цьому розділі проаналізовані витoki міжнародного збройного конфлікту в Україні, зокрема шляхом відстеження подій з кінця 2013 року та оцінки їхнього юридичного та фактичного значення. Початок бойових дій тут розглядається в межах ширшої схеми російського стратегічного планування, таємних операцій та ескалації військового залучення, починаючи з анексії Криму та закінчуючи консолідацією контролю над сепаратистськими силами на сході України. Цей контекст пояснює умови, за яких російські та сепаратистські сили захопили й перепрофілювали *Ізоляцію* на місце утримання під вартою, репресій і зловживань.

Там, де не зазначено інше, цей розділ передусім ґрунтується на висновках Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах «Україна проти Росії (щодо Криму)» і «Україна та Нідерланди проти Росії»⁶. Згадані рішення ґрунтувалися на істотній доказовій базі й містили детальні висновки щодо ширшого контексту дій, контролю та участі Росії в подіях у Криму та на сході України. Хоча жодне з рішень не стосувалося офіційної класифікації ситуації як міжнародного збройного конфлікту, висновки суду щодо російського військового втручання, фактичного контролю та вирішального впливу переконливо це підтверджують.

До кінця 2013 року Росія непомітно заклала основу для військової операції в Україні. Вона сформувала нові модернізовані підрозділи, передала їх під командування Південного військового округу та непомітно перемістила в межах Росії в напрямку Криму⁷. Водночас на півострові активізувалися проросійські воєнізовані формування, зокрема «Самооборона Криму». Ключову роль у цей період відіграв колишній офіцер ФСБ, який згодом стане ключовим фігурантом насильства на Донбасі⁸.

Попри угоди, що обмежують військову присутність Росії в Криму конкретними базами та чисельністю військ, у січні та лютому 2014 року

Росія почала розгортати додатковий особовий склад та обладнання. Війська прибували повітрям і морем, а несанкціоновані підрозділи заходили до кримських портів⁹. У ніч з 22 на 23 лютого 2014 року президент Владімір Путін оголосив про своє рішення розпочати заходи щодо повернення Криму до складу Росії¹⁰. Протягом кількох годин російські десантники почали висадку з кораблів Чорноморського флоту¹¹.

Рано-вранці 27 лютого операція перейшла до відкритих бойових дій: понад 100 добре озброєних російських спецпризначенців, пізніше відомих як «зелені чоловічки», увірвалися до кримського парламенту й інших урядових установ. Вони перервали зв'язок, вигнали або залякали українських посадовців і підняли російський прапор¹². Ці дії із застосуванням збройної сили між державами (тобто російських військ проти українських посадовців) зазвичай і розглядаються як початок міжнародного збройного конфлікту в Україні¹³. З цього моменту міжнародне гуманітарне право (МГП) застосовується на всій території України і діятиме після припинення воєнних дій до досягнення загального миру¹⁴.

Під тиском російських військ група депутатів парламенту АР Крим зібралася без кворуму, проголосувала за відставку кримського уряду і призначення нового прем'єр-міністра, який співпрацює з Москвою, та закликала провести референдум щодо майбутнього статусу Криму¹⁵. Водночас російські війська та пов'язані з ними воєнізовані угруповання заблокували українські військові частини по всьому півострову, взяли під контроль аеропорти, порти й автомагістралі, а також відрізали Крим від материкової частини України, окупувавши ключові шляхи сполучення¹⁶.

До вечора 27 лютого 2014 року Росія фактично усунула законну владу Криму, замінила її підконтрольною собі адміністрацією та встановила фактичний військовий і політичний контроль. Російські війська паралізували українські підрозділи, блокували підкріплення та продовжували несанкціоновано розширювати свою військову присутність¹⁷. Після так званого кримського референдуму 16 березня 2014 року та оголошення Росією про приєднання Криму до її складу 18 березня сепаратистська активність у східних регіонах України зросла¹⁸.

⁶ Донбас – це узагальнений термін для назви Донецького басейну, що стосується Донецької та Луганської областей України.

¹⁵ Міжнародний кримінальний трибунал з питань колишньої Югославії (МТКЮ), «Прокурор проти Тадича», справа № IT-94-1-A, Апеляційна палата, рішення за апеляцією від 2 жовтня 1995 року, п. 70: «[З]бройний конфлікт виникає, коли відбувається застосування збройної сили між державами або тривале збройне насильство між урядовими органами та організованими збройними групами чи між такими групами в межах держави».

7 квітня 2014 року сепаратисти захопили Донецьку обласну адміністрацію та проголосили «Донецьку Народну Республіку» («ДНР»). 11 травня сепаратистська влада провела так звані референдуми про незалежність на контрольованих сепаратистами територіях та оголосила результати на користь відокремлення від України¹⁹.

Підтримувані Росією сили застосували збройний примус і територіальний контроль для проведення обох референдумів, які не мали правової основи згідно з українським законодавством і проводилися без базових демократичних запобіжників. Міжнародна спільнота широко засудила референдуми як незаконні та недемократичні, тоді як Російська Федерація публічно їх підтримала. Невдовзі після цього нова «влада» формалізувала сепаратистські політичні структури та заповнила ключові керівні посади переважно громадянами Росії²⁰.

З цього моменту вплив Росії вийшов на рівень прямого оперативного контролю. До середини травня 2014 року докази з розвідданих, перехоплених комунікацій і пізніших судових рішень демонстрували, що Росія мала вирішальний вплив на командну структуру сепаратистських утворень. Російські чиновники допомагали призначати високопосадовців «ДНР», а російські сили регулярно та систематично координували свої дії з підрозділами «ДНР»²¹. Саме в цьому ширшому контексті російського втручання та контролю на сході України була захоплена «Ізоляція» в Донецьку й перетворена на місце незаконного утримання.

Росія розгортала дедалі більше військ уздовж кордону. З початку липня 2014 року незалежні розслідування та інформація з розвідданих підтвердили, що російські артилерійські підрозділи вели вогонь по Україні з російської території. Ці транскордонні удари, підтвержені супутниковими знімками, слідами транспортних засобів та перехопленими розмовами, продемонстрували не лише участь Росії, а й скоординовані операції між бойовиками «ДНР» і російськими військовослужбовцями. Російські підрозділи також перетинали кордон України, виконували вогневі завдання та поверталися назад. У комунікації між командирами «ДНР» у середині липня чітко згадувалася участь Ро-

сії, зокрема, прохання про вогневу підтримку з боку Росії та підтвердження того, що Росія розпочала прямі атаки на українські позиції²². Отже, станом на середину 2014 року Російська Федерація вже відкрито фінансувала, надавала людські ресурси, важке озброєння; навчала, здійснювала пряму оперативну координацію²³ та контроль над керівництвом сепаратистів²⁴. Активні бойові дії тривали в різних формах з 2014 до 2021 року.

У лютому 2022 року розпочалася нова й відкрито міждержавна фаза конфлікту. Після різкого зростання кількості порушень режиму припинення вогню, про які повідомила Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), та оголошення сепаратистами про масову евакуацію Росія офіційно визнала «ДНР» та «ЛНР» «незалежними», підписала з ними «договори» та 21 лютого 2022 року наказала російським військам зайти на ці території під приводом «миротворчої діяльності»²⁵.

Станом на 23 лютого 2022 року вздовж кордону з Україною та в Криму було розгорнуто приблизно 190 000 військовослужбовців Збройних сил Росії. Наступного дня Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну з кількох напрямків, зокрема через Білорусь, що супроводжувалося авіаударами та наземними наступами по всій країні²⁶.

Металева скульптура оленя
– символічний знак фонду
«Ізоляція».

РОЗДІЛ 3

ІСТОРИЧНА
ТРАЄКТОРІЯ
ОБ'ЄКТА «ІЗОЛЯЦІЯ»
В ДОНЕЦЬКУ

У цьому розділі простежується історія об'єкта «Ізоляція» від промислового підприємства до культурної установи, а згодом — до місця окупації і, зрештою, ув'язнення та катувань. Тут ідеться про те, як зміни влади, ідеології та збройний конфлікт трансформували сам об'єкт і його місце в соціальному та культурному житті Донецька.

3.1 Заснування та діяльність заводу «Ізоляція»

Навесні 1955 року на вулиці Світлий шлях²⁷ на околиці Донецька відкрили завод з виробництва необробленої мінеральної вати²⁸. Це відбувалося в межах повоєнної відбудови та промислового розвитку регіону²⁹. Завод, пізніше відомий як «Ізоляція», починався з двох виробничих ліній та 80 працівників, а згодом значно розширився³⁰.

Вироблену на заводі мінеральну вату використовували в теплоенергетиці, військово-промислому комплексі, авіації, суднобудуванні та космічній галузі. У 1970-х роках завод досяг піку свого розвитку, постачаючи продукцію до інших радянських республік та експортуючи її до Фінляндії, Чехословаччини та Угорщини. На заводі також була розвинена соціальна інфраструктура, зокрема функціонував дитячий садок, клуб, оркестр і спортивна команда³¹. «З дитинства я вчилася розуміти, що таке соціальна відповідальність: коли здорова громада стає основою суспільства. Це розуміння мені дісталось від батька, і я йому за це дуже вдячна», — каже Любов Михайлова, дочка останнього директора заводу. Пізніше вона заснувала фонд «Ізоляція» — мистецький центр³².

Соціальна інфраструктура заводу допомогла перетворити його працівників, яких на піку розвитку було приблизно 1000, на спільноту з об'єднаними інтересами та діяльністю поза роботою³³. Особливо важливу роль відіграв заводський клуб. У радянському суспільстві, особливо під час відлиги³⁴ та перебудови³⁵, робітничі клуби часто слугували не лише інструментами партійної ідеології, а й просторами для соціалізації та самовираження³⁶.

Після розпаду Радянського Союзу завод «Ізоляція» поступово збанкрутував³⁷. Його закриття у 2005 році поклато край 50-річній історії підприємства.

3.2 Перша трансформація: перетворення на культурно-мистецький простір

У 2010 році Любов Михайлова визначила нове майбутнє «Ізоляції», заснувавши однойменний фонд. Вона приватизувала колишній завод і перетворила промисловий майданчик з цехами, шлаковими відвалами та підземними приміщеннями на культурний і мистецький простір для місцевої, національної та міжнародної аудиторії³⁸. Без масштабної реконструкції об'єкт перейшов від промислового виробництва до проведення виставок та інших заходів, що безпосередньо спиралися на його промислову історію та гірничодобувну спадщину³⁹.

Перша виставка, «Ізоляція 2.0», ознаменувала новий етап для простору, водночас не втрачаючи зв'язку з його індустріальним минулим⁴⁰. Виставка під кураторством Адама Нанкервіса об'єднала п'ятьох українських художників для дослідження теми трансформації та взаємозв'язку між промисловою спадщиною, сучасним мистецтвом і міським середовищем⁴¹.

Найважливіша мистецька подія «Ізоляції» відбулася влітку 2011 року, коли китайський художник Цай Гоцян влаштував там персональну виставку. Відомий завдяки використанню пороку у своїй роботі, Цай занурився в промисловий ландшафт Донбасу: він спустився на 1040 метрів у місцеві копальні, пройшов понад 1000 метрів по підземних тунелях і піднявся на шлаковий відвал «Ізоляції», щоб помилуватися панорамними краєвидами промислового Донецька⁴².

Разом з дев'ятьма місцевими художниками⁴³ Цай Гоцян створив центральну інсталяцію «Монументи на плечах» та встановив готові роботи на рамах, виготовлених за зразком тих, що використовувалися для портретів радянських лідерів на пропагандистських парадах. Про-

Портрет шахтаря Сергія Ампілогова. Робота Дмитра Сергєєва та Цай Гоцяна для інсталяції «Монументи на плечах». Малювання порошком⁶¹.

ект відгукнувся місцевій громаді: зображені на портретах шахтарі прийшли зі своїми родинами та колегами, і багато хто пишався тим, що їхня робота й життя стали мистецтвом⁴⁴. У такий спосіб Цай підкреслив гідність місцевої праці та трудової культури.

У 2012 році фонд «Ізоляція» та італійська галерея Continua запустили груповий проєкт «У пошуках часу», до якого долучився камерунський художник Паскаль Мартін Таю⁴⁵. Після спілкування з мешканцями Донецька Таю надихнувся роллю жінок у відбудові міста після війни та створив «Make up... Rease!» – п'ятиметрову скульптуру у формі помади, яку відтак встановили на найвищій трубі котельні заводу. Цей твір вперше звернувся до теми жінок, тіла та чуттєвості у промисловій спадщині Донецька.

Усього за 4 роки «Ізоляція» стала одним із провідних центрів сучасного мистецтва України, поступаючись лише PinchukArtCentre у Києві. Там поєднувалися тісна взаємодія з місцевою громадою та вміння залучати всесвітньо відомих митців, що сприяло виходу Донецька на світову сцену сучасного мистецтва. На відміну від більш формальних київських галерей,

«Ізоляція» пропонувала амбітну, але менш традиційну модель культурної інституції, яка привертала дедалі більшу міжнародну увагу. Одна з основних ідей центру – показати різноманіття голосів Донбасу. Він давав простір навіть для людей із кардинально непопулярними поглядами. Наприклад, в «Ізоляції» виступав донецький письменник Федір Березін, автор книги «Червоні зірки над Майданом», а згодом – заступник міністра оборони «ДНР»⁴⁶. Сьогодні згадки про розмаїття голосів Донбасу мають трагічний підтекст. Російська окупаційна політика спиралася на єдиний авторитарний голос, який претендував на право говорити від імені всього регіону.

Перша трансформація «Ізоляції» зробила її символом нової ери в українській культурі, де сучасне мистецтво протиставлялося пострадянському минулому як спогаду й водночас формі критики. Але війна та політичні події 2014 року затьмарили цей момент і прояви різноманітності регіону. Фонд і більшість його співробітників переїхали до Києва та відкрили IZONE на Київському суднобудівному-судноремонтному заводі⁴⁷, тоді як подальші події в Донецьку розвивалися в більш жорсткому контексті.

3.3 Друга трансформація: захоплення та перепрофілювання під час окупації

7 квітня 2014 року бойовики захопили будівлю Донецької обласної державної адміністрації, а по всьому місту підняли російські прапори. Навіть тоді «Ізоляції» певний час вдавалося залишатися притулком, де продовжували проводити мистецькі та культурні заходи. Зокрема, 23 квітня перший український літературний фестиваль зібрав письменників, художників і кінематографістів з усієї України, а також іноземних гостей. Фестиваль був останнім культурним заходом перед окупацією⁴⁸. 9 червня 2014 року бойовики самопроголошеної «ДНР» захопили «Ізоляцію» нібито для сприяння доставленню «гуманітарної допомоги» з Росії⁴⁹.

Значна частина команди фонду «Ізоляція» на той час перебувала за межами Донецька й,

дізнавшись про захоплення центру, не повернулася додому. «Нам довелося негайно тікати, — згадував згодом Михайло Глибокий. — Тобто люди з нашої команди були у списках тих, кого потрібно було зловити й відправити “на підвал”. Ніхто не хотів ризикувати»⁵⁰. Бойовики ненадовго затримали співробітників, які перебували в Донецьку в день захоплення, але пізніше відпустили їх⁵¹.

Окупантам «Ізоляції» залишилися майже всі мистецькі роботи, зібрані за чотири роки роботи Фонду, зокрема масштабні інсталяції, твори іноземних митців і обладнання студії⁵². Співробітникам вдалося перевезти тільки те, що помістилося в один автомобіль, тобто лише невелику частину майна. Швидко евакуювати все було неможливо. «Це не просто картини чи малюнки, які можна зняти та забрати, — пояснила згодом Любов Михайлова. — Там є складні об’єкти, на демонтаж яких потрібно кілька днів, а то й тижнів. Люди, які зараз перебувають на території “Ізоляції”, — військові, далекі від мистецтва, особливо сучасного, і я боюся, що все це переважно знищать»⁵³.

Відтоді Міністерство державної безпеки «ДНР» використовувало це місце для зберігання військової техніки та зброї, навчання бойовиків і незаконного утримання цивільних⁵⁴.

Для озброєних груп, які встановили контроль над Донецьком, колишній завод виявився надзвичайно зручним. Підземні бункери, спроектовані радянськими інженерами для захисту від ядерних ударів, ідеально підходили для використання як бомбосховища або місця для приховування зброї та військової техніки⁵⁵. У великих майстернях на території можна було розмістити казарми, а огорожена територія площею 7,5 гектара давала змогу контролювати доступ та уникати спостережень.

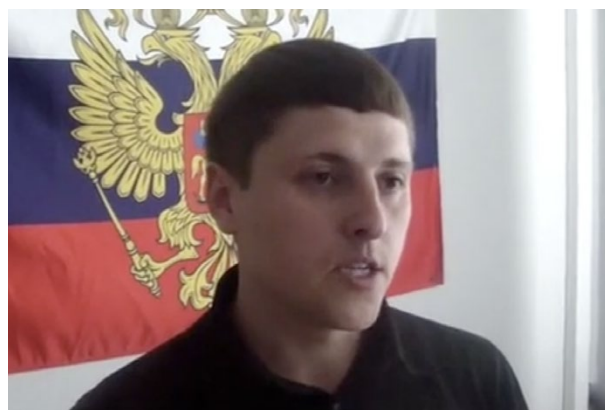
Ідеологія мала не менше значення, ніж військова зручність. Після захоплення об’єкта «Ізоляція» представники самопроголошеної «ДНР» почали пошкоджувати символи українського та міжнародного культурного життя, які не відповідали їхньому світогляду. З 10 до 15 червня бойовики пошкодили майно та знищили колекцію творів мистецтва, яку працівникам «Ізоляції» не вдалося врятувати⁵⁶.

Восени 2014 року окупанти підірвали п’ятиметрову інсталяцію «Make up... Pease!», знищивши разом з нею димар котельні. Дізнавшись про руйнування, Таю — митець, що створив інсталяцію, — сказав: «Я засміявся, потім втратив дар мови та був шокований. Я не знаю, що ними рухає, якщо вони вважають це збоченням, але в моєму серці немає місця для ненависті»⁵⁷.

Леонід Баранов, представник так званого Спеціального комітету російської окупаційної адміністрації, пояснив мотиви захоплення з рідкісною відвертістю: «Враховуючи, яке це було за мистецтво, неможливо було його не захопити, бо я не вважаю мистецтвом речі, які були відтворені тут з метою розбещення народу республіки, і вони не можуть бути мистецтвом. Це хворі люди знімають і показують таке іншим хворим, тому це ніколи не буде мистецтвом»⁵⁸.

Знищення інсталяції втілило в життя одну з погроз Баранова: «на території Донецької Республіки цей вид мистецтва буде каратися»⁵⁹. Його слова перегукувалися з нарративом про «дегенеративне мистецтво», який використовували для виправдання культурних репресій у минулому столітті⁶⁰. Влада вкотре представила сучасне мистецтво як корумповане та хворе, а його знищення — як моральне очищення.

Отже, захоплення «Ізоляції» мало дві цілі. З одного боку, окупаційні сили отримали стратегічно важливий об’єкт з інфраструктурою, а з іншого — ліквідували культурний центр, який протягом 4 років формував інакше бачення регіону. Місце, яке колись досліджувало різноманітні ідентичності Донбасу, стало простором вимушеної одноманітності.

Скриншот з відеорепортажу про Леоніда Баранова⁶².

Вид на «Make up... Peace!» із
заводського шлакового від-
валу. Фото Дмитра Сергєєва.

РОЗДІЛ 4

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД
ЗА «ІЗОЛЯЦІЄЮ»
ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ

У цьому розділі наведено хронологію контролю та нагляду за *Ізоляцією* після захоплення у 2014 році. В аналізі визначено ключових дійових осіб та структури, відповідальні за об'єкт від початкової окупації та створення так званого Міністерства державної безпеки «ДНР» до періоду остаточного контролю з боку органів ФСБ Росії. Разом з безперервністю контролю в цьому розділі висвітлюється, як система управління трансформувалася у формалізований ланцюг командування, який уможлиблював систематичні затримання та зловживання.

З червня до початку липня контроль над центром встановили співробітники російської військової розвідки з батальйону «Восток»⁶³. З цього періоду *Ізоляція* почала функціонувати як неофіційне місце тримання під вартою.

З липня до пізньої осені 2014 року *Ізоляцію* нібито контролював Спеціальний комітет. Відповідальний за «функції розслідування та покарання», комітет використовував об'єкт для утримання людей⁶⁴. За деякими джерелами, у жовтні чи листопаді 2014 року управління *Ізоляцією* перейняло МДБ⁶⁵. Водночас там перебував персонал проросійського донбаського військового угруповання «Оплот»⁶⁶, що посилювало проросійську військову присутність⁶⁷.

УВКПЛ ООН повідомило про перші випадки незаконного затримання цивільних осіб ополченням самопроголошеної «ДНР» на території заводу в липні та серпні 2014 року⁶⁸. Формальне створення МДБ «ДНР» у середині липня 2014 року започаткувало інституціоналізовані практики утримання. На початку серпня Рада міністрів «ДНР» видала постанову, яка дозволяла затримання на строк до 30 днів без судового нагляду, фактично легалізуючи свавільні затримання⁶⁹. Наприкінці жовтня МДБ офіційно призначило одного зі своїх представників керівником установи⁷⁰, що ознаменувало перехід до більш структурованої, хоча все ще позалегальної, ієрархії командування.

З кінця 2014 року в'язниця повністю перейшла під контроль МДБ. За наявною інформацією, пов'язані з міністерством оперативні групи діяли під наглядом оперативників ФСБ Росії та почали затримувати людей. Тоді з'явилися перші повідомлення про жорстоке поводження⁷¹. За

свідченнями потерпілих, станом на кінець 2016 року керівник Центру спеціальних операцій МДБ особисто проводив затримання⁷², а протягом 2016 та 2017 років, за інформацією деяких свідків, затриманих катував офіцер МДБ⁷³.

На початку 2017 року Центр спеціальних операцій продовжував контролювати роботу установи, а його керівник, як повідомляється, керував побиттями й іншими актами насильства, зокрема в березні того самого року⁷⁴. За рік суддя на окупованій території публічно назвав *Ізоляцію* офіційним слідчим ізолятором МДБ⁷⁵. Приблизно в лютому 2018 року керівник резервного підрозділу Центру спеціальних операцій МДБ перейняв керівництво в'язницею, що формалізувало ієрархію командування⁷⁶.

У травні 2022 року у внутрішніх документах заклад називався «Ізолятор № 1 міста Донецьк», що підкреслювало його адміністративне визнання частиною тюремної інфраструктури «ДНР»⁷⁷. Того самого року колишня уповноважена Верховної Ради з прав людини Людмила Денісова повідомила, що об'єкт функціонував як пункт транспортування та неофіційний слідчий ізолятор ФСБ для фільтрації «особливо небезпечних» громадян України⁷⁸. За словами українських чиновників, з початку повномасштабного вторгнення викрадачі відвозили більшість полонених солдатів і правоохоронців до *Ізоляції*⁷⁹. 31 грудня 2022 року Російська Федерація офіційно створила департамент ФСБ для «ДНР» та передала *Ізоляцію* під контроль ФСБ. Так об'єкт став повноцінною частиною російського апарату безпеки.

Нагляд над *Ізоляцією* перейшов від неформальної окупації бойовиками до формального контролю з боку державних органів безпеки. Місцеві батальйони та комітети були витіснені інституціоналізацією під контролем МДБ «ДНР», а згодом – інтеграцією в російський апарат безпеки під керівництвом ФСБ. Кожен етап відображає дедалі вищий рівень організаційної структури та операційної спроможності, закріплюючи функцію об'єкта як місця утримання під вартою та інструменту репресій. Цей розвиток подій показує, як *Ізоляція* стала частиною окупаційного апарату та як різні суб'єкти, кожен своєю чергою, керували як ув'язненими, так і самим закладом.

Хронологія контролю та нагляду за Ізоляцією

9 ЧЕРВНЯ – 2 ЛИПНЯ 2014

співробітники російської військової розвідки з батальйону «Восток» захопили контроль над локацією і почали використовувати її як неофіційний центр затримання

2 ЛИПНЯ – ПОЧАТОК ОСЕНІ 2014

Ізоляцію нібито контролював «Спеціальний комітет», використовуючи частину приміщень для затримання людей

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 2014

УВКПЛ ООН повідомило про перші випадки незаконного затримання цивільних осіб ополченням самопроголошеної «ДНР» на території заводу

КІНЕЦЬ ЖОВТНЯ 2014

«МДБ» офіційно призначило одного зі своїх представників керівником установи, що ознаменувало перехід до більш структурованої ієрархії командування

8 СЕРПНЯ 2014

Рада міністрів «ДНР» видала постанову, яка дозволяла затримання на строк до 30 днів без судового нагляду, фактично легалізуючи безпідставні затримання

ЖОВТЕНЬ ЧИ ЛИСТОПАД 2014

за деякими джерелами, управління Ізоляцією перейняло «МДБ»; водночас там діяв особовий склад угруповання «Оплот», яке підтримувала Росія

17 ЛИПНЯ 2014

«ДНР» створила так зване Міністерство державної безпеки («МДБ»), заклавши основу для інституціоналізованої практики утримання під вартою

КІНЕЦЬ 2016

за свідченнями потерпілих, керівник Центру спеціальних операцій «МДБ» особисто проводив затримання

СІЧЕНЬ 2017

Центр спеціальних операцій продовжував контролювати роботу установи, а його керівник, як повідомляється, керував побиттями та іншими актами насильства

3 КІНЦЯ 2014

в'язниця повністю перейшла під контроль «МДБ», а оперативні групи, пов'язані з міністерством, почали затримувати людей, діючи, за наявною інформацією, під наглядом оперативників ФСБ

2016–2017

за інформацією деяких свідків, затриманих катував співробітник «МДБ»

БЕРЕЗЕНЬ 2017

Центр спеціальних операцій, за наявною інформацією, керував побиттями та іншими актами насильства

2018

суддя на окупованій території публічно назвав Ізоляцію офіційним слідчим ізолятором «МДБ»

СЕРЕДИНА ЛЮТОГО 2018

керівник резервного підрозділу Центру спеціальних операцій «МДБ» взяв на себе керівництво в'язницею, що формалізувало ланцюг командування

31 ГРУДНЯ 2022

Російська Федерація офіційно створила департамент ФСБ для «ДНР» та передала Ізоляцію під контроль ФСБ

3 ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

за словами українських посадовців, захоплювачі відвозили більшість полонених військовослужбовців та правоохоронців до Ізоляції

ТРАВЕНЬ 2022

у внутрішніх документах заклад називався «Ізолятор №1 міста Донецьк», що підкреслювало його адміністративне визнання частиною тюремної інфраструктури «ДНР»

2022

Людмила Денісова повідомила, що об'єкт функціонував як транзитний пункт та неофіційний слідчий ізолятор ФСБ для фільтрації «особливо небезпечних» громадян України

РОЗДІЛ 5

ПАТЕРНИ НАСИЛЬСТВА ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПОТЕРПІЛИХ

Окупаційна влада застосовувала надзвичайно високий рівень насильства щодо потерпілих з моменту їхнього затримання, де воно не відбувалося б. Їм продовжували завдавати шкоди через допити, обшуки та перебування в Ізоляції. Чимало з них також зазнали тривалих фізичних і психологічних наслідків після звільнення.

5.1 Форми фізичного та психологічного насильства

У цьому розділі наведено систематичний огляд форм насильства, задокументованих на основі свідчень потерпілих. Викладені висновки доповнюють та підтверджують значний обсяг наявних достовірних свідчень, у яких задокументовано катування, сексуальне насильство та інші серйозні форми жорстокого поводження в *Ізоляції*⁸⁰. Хоча цей розділ не є вичерпним, у ньому йдеться про насильство і його вплив на фізичне та психічне здоров'я потерпілих.

5.1.1 Арешт, початкове жорстоке поводження та приховування утримання під вартою

Більшість потерпілих по-різному потрапляла в каральну систему «ДНР». Арешти найчастіше відбувалися на контрольно-пропускних пунктах⁸¹. Однак окупаційна влада також проводила їх на робочих місцях⁸², у домівках людей⁸³ і навіть на вулицях⁸⁴, після чого потерпілих перевозили в місця утримання під вартою. Незалежно від місця першого контакту, окупаційна влада затримувала людей під дулом зброї⁸⁵. Також представники влади під час затримання застосовували насильство — у деяких випадках потерпілих валили на землю⁸⁶, вдягали на голову мішки⁸⁷ й били⁸⁸. Представники влади примусово надівали потерпілим наручники, для цього наступали їм на голову або зав'язували руки мотузкою⁸⁹. Іноді таке насильство призводило до серйозних травм, зокрема пошкоджень голови та переломів ребер⁹⁰. Про причини затримання потерпілим не повідомляли⁹¹.

Після затримання представники влади могли перевозити потерпілих до кількох різних місць. Деяких затриманих доставляли в будівлю МДБ «ДНР», а вже потім — в *Ізоляцію*⁹². Деякі постраждали казали, що їх спершу відвозили додому й проводили там обшук⁹³. Під час цих обшуків співробітники органів часто пошкоджували майно та вилучали речі, зокрема комп'ютери⁹⁴. Дехто пізніше так і не отримав назад свої речі, або ж їх повернули зламаними чи пошкодженими⁹⁵. Представники влади також били членів родини затриманих, коли вони були присутні під час обшуків, і погрожували їм⁹⁶.

У деяких випадках оперативники відвозили потерпілих до лісу, жорстоко били їх та стріляли поруч бойовими патронами, а потім доставляли до будівлі МДБ або до *Ізоляції*⁹⁷.

На території МДБ оперативники допитували затриманих і часто били їх водночас. У деяких випадках співробітники, які проводили затримання, повідомляли потерпілим причини їхнього затримання або конкретні злочини, у скоєнні яких їх підозрюють. Серед цих злочинів — підозра у шпигунстві, скоєння терористичного акту, сприяння терористичній діяльності та співпраця зі спецслужбами іноземних держав⁹⁸. Наприклад, одному потерпілому повідомили причини затримання аж через два місяці після затримання⁹⁹, кількох — змусили підписати відмову від свого права на адвоката¹⁰⁰. В інших випадках представники так званих правоохоронних органів відмовляли потерпілим у проханнях зв'язатися з родичами та адвокатами¹⁰¹.

Влада регулярно приховувала від родин постраждалих факти затримання, зокрема переведення до *Ізоляції*. У багатьох випадках партнери й родичі не мали доступу до інформації про місцеперебування чи стан потерпілих¹⁰². Для деякого ця невизначеність тривала кілька тижнів чи місяців¹⁰³, а інші нічого не знали про близьких роками¹⁰⁴ — аж до їхнього звільнення. Один із потерпілих був під слідством протягом 6 років, позбавлений права спілкуватися з рідними впродовж перших 4 років¹⁰⁵. Інший поділився: «Моя мати померла, так і не дізнавшись, де я»¹⁰⁶.

⁸⁰ Див. УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні, «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021», 2 липня 2021 р., Додаток II (документування свавільних затримань і затримань інкомунікадо, катувань, жорстокого поводження та сексуального насильства у центрі Ізоляція в Донецьку, а також визначення його як символічного місця утримання під вартою); Human Rights Watch, «Україна: катування, жорстоке поводження з боку озброєних груп на сході», 5 липня 2021 р. (де Ізоляція описана як сумнозвісне місце утримання під вартою та з посиланням на розповіді потерпілих про катування та тривале утримання під вартою інкомунікадо (без зв'язку із зовнішнім світом); Медійна ініціатива за права людини, «У Ростові трьох українців засудили до 18 років і більше за замах на "Леніна", бійця "ДНР"», 30 грудня 2024 р. (повідомлення про свідчення колишнього затриманого, який описує катування в «Ізоляції», зокрема електрошок, побиття та примусові методи допиту; також зазначається, що його слова підтверджували інші колишні в'язні); Izolyatsiya Must Speak, «Про проект» (проект описується як спільна ініціатива Міністерства закордонних справ України, фонду «Ізоляція», Українського інституту та колишнього ув'язненого Станіслава Асєєва); Izolyatsiya Must Speak, «Російська збройна агресія на сході України» (де міститься посилання на дослідження МІПЛ та ГО «Німецько-російський обмін» (DRA) щодо використання цього місця для утримання під вартою та жорстокого поводження); Izolyatsiya Must Speak, «Підвали "Ізоляції"» (додаткова конкретна інформація про об'єкт та подробиці від колишніх в'язнів щодо використання об'єкта як незаконної в'язниці та місця катування).

У більшості випадків рідні просто не розуміли, з ким зв'язатися, щоб знайти близьку людину, бо їм не надали жодної інформації. Сім'ї та партнери іноді безпосередньо запитували МДБ про зниклу безвісти особу. Принаймні у двох випадках, задокументованих Truth Hounds, посадовці МДБ збрехали, стверджуючи, що особа «не зазначена» як затримана, навіть якщо така особа перебувала в будівлі установи¹⁰⁷. Один свідок згадував: «Я чув голос дружини, яка питала, чи мене затримали. Оперативник, який мене затримав, вийшов і сказав їй, що ні. Їй сказали: "Жінко, ви помиляєтеся, йдіть собі"»¹⁰⁸.

У деяких ситуаціях МДБ відповідало на запити сімей, але надана інформація не відповідала дійсності¹⁰⁹. Наприклад, щодо однієї потерпілої особи в документах зафіксовано виїзд з окупованої території Донецької області. Однак насправді людина так і не потрапила на підконтрольну Україні територію, а, за словами одного потерпілого, «загубилася в сірій зоні», де було незрозуміло, хто її контролює¹¹⁰. Ця невизначеність дала змогу окупаційній владі заперечувати свою відповідальність за долю цієї особи. В інших випадках члени родини вважали потерпілих мертвими. В одній ситуації окупаційна влада не лише повідомила члену родини, що потерпілу особу перевели до місця утримання під вартою в Оленівці¹¹¹, а й викликала близьких родичів для впізнання тіла після ракетного обстрілу цього місця¹¹².

Оскільки ніхто, окрім конвоїрів, які працювали в *Ізоляції*, та співробітників МДБ, не мав доступу до території в'язниці, приховати справжню ситуацію на об'єкті було порівняно легко. Ні слідчі, ні адвокати захисту, ні гуманітарні організації не могли фізично потрапити до місця утримання. Тож абсолютно неможливо точно визначити, хто перебував в *Ізоляції* в будь-який конкретний момент, доки цю людину не звільняли або поки інші звільнені затримані не підтверджували її місцеперебування.

5.1.2 Фізичне насильство та жорстоке поводження під час утримання під вартою

У цьому розділі розглядаються заходи примусу, що застосовуються до ув'язнених в *Ізоляції* та

під час періодичних відвідувань МДБ для проведення так званих слідчих дій, включно з допитами. Оскільки жорстоке поводження мало різні форми, вони згруповані за темами, щоб передати реалії повсякденного життя в *Ізоляції*.

5.1.2.1 Умови утримання під вартою

Умови утримання були нелюдськими – як у більш «буденних» аспектах, так і в контексті жорстокого поводження, якого потерпілі зазнавали щодня. Частково проблема мала структурний характер: будівля від початку не була призначена для утримання ув'язнених, тому підвальні камери взимку значно охолоджувалися, а влітку там було надмірно спекотно¹¹³. Водночас керівництво в'язниці не намагалося адаптувати приміщення чи облаштувати умови відповідно до мінімальних стандартів, попри очевидну шкоду для здоров'я та добробуту ув'язнених.

Співробітники *Ізоляції* навмисно підтримували нелюдські умови. У камерах цілодобово було ввімкнене яскраве світло, а затриманих, які його вимикали, конвоїри били¹¹⁴. Через це світло потерпілі не могли спати, і в них виникали розлади сну.

Конвоїри та керівництво в'язниці використовували базові потреби як інструменти подальшого насильства. Наприклад, певні камери позбавляли їжі, тобто ув'язнених навмисно морили голодом¹¹⁵. Коли конвоїри давали затриманим їжу, вона часто була навмисно неїстівною й не мала базової поживної цінності. Потерпілі описували кашу з черв'яками та гнилу рибу¹¹⁶. Декому протягом 2 років і 7 місяців тримання під вартою періодично відмовляли у воді або ж давали воду, яку було небезпечно пити¹¹⁷.

В *Ізоляції* не було навіть базової інфраструктури для забезпечення гігієни. В'язням дозволяли митися приблизно раз на 10 днів, здебільшого в холодній воді та під безпосереднім наглядом конвоїрів¹¹⁸.

¹¹¹ У липні 2022 року ракета влучила у в'язницю в Оленівці на окупованій Донеччині, вбивши щонайменше 50 українських військовополонених, яких там утримували. Росія та Україна висували взаємні звинувачення за напад, хоча подальші розслідування вказують на те, що Росія є найімовірнішим винуватцем.

Один з потерпілих згадував, що як покарання за непокору їм відмовляли навіть у цій рідкісній можливості помитися¹¹⁹. В інших випадках після холодного душу конвоїри змушували ув'язнених повертатися в холодні, вологі камери в підвалі, не дозволяючи витертися¹²⁰. У холодний сезон конвоїри навмисно обливали деяких затриманих крижаною водою, коли вони були надворі роздягнені, або змушували їх ходити по вулиці без одягу¹²¹.

У камерах не було унітазів – потерпілі мусили використовувати пластикові пляшки без жодної приватності¹²². Конвоїри та керівництво в'язниці також застосовували метод, який потерпілі називали «туалетним катуванням», коли в затриманих забирали всі предмети, які вони могли використати, щоб справити потребу¹²³.

5.1.2.2 Фізичне насильство

Представники влади змушували затриманих нерухомо стояти протягом 1–2 днів і били, якщо вони рухалися¹²⁴. В окремих випадках затриманих поміщали у спеціальну камеру в підвалі на 7 місяців¹²⁵. Камера мала невеликий розмір, тож ув'язнені могли тільки стояти чи сидіти, без можливості лягти¹²⁶.

Конвоїри змушували багатьох потерпілих виконувати важку фізичну працю незалежно від стану здоров'я чи травм, завданих побиттям. Іноді це використовували просто як покарання нібито за непокору¹²⁷. В одному випадку конвоїри змусили затриманих працювати поблизу стрільбища під час тактичних навчань¹²⁸. Час від часу підрозділи бойовиків проводили такі навчання на території *Ізоляції*.

Представники влади часто били затриманих з різною регулярністю та тривалістю, використовуючи різні знаряддя. Конвоїри робили це як окремо, переважно під час викликів на допити в *Ізоляції* або в будівлі МДБ, так і колективно – усіх у камері без розбору. Також побиття застосовували як колективне покарання, якщо хтось із затриманих порушував «правила» в'язниці. Такі побої могли тривати від кількох хвилин до години¹²⁹.

Конвоїри били затриманих без розбору або цілеспрямовано влучали по певних частинах ті-

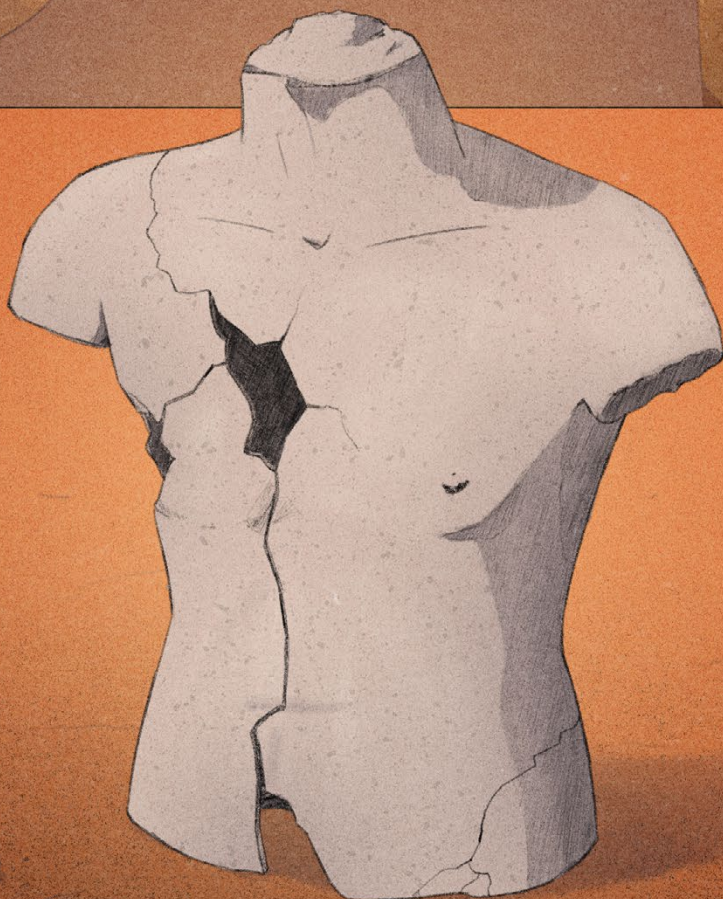
ла. Потерпілі описують удари по голові, ребрах і грудях¹³⁰. Також існувала особливо жорстока практика – конвоїри змушували затриманих притискатися грудьми до маленького віконця в металевих дверях камери, а тоді неодноразово їх били, іноді щодня. Конвоїри називали це рутинним обстеженням – «флюорографією», глузливо натякаючи на рентген грудної клітки¹³¹.

Конвоїри та співробітники тюремної адміністрації завдавали побоїв кулаками й ліктями, а також лопатами, палицями та трубами. Один потерпілий розповідав: «Вони били мене по ребрах і кричали: "Ти ще не знаєш, де ти, ми змусимо тебе страждати!"». А потім знову мене били. Били пляшками з водою або ж тримали пляшки біля моїх ребер і били мене крізь пляшку, і потім виявилось, що всі мої внутрішні органи були пошкоджені»¹³². У деяких випадках представники влади використовували затриманих для бойової підготовки, що спричиняло тяжкі травми¹³³.

Під час побиття людям іноді вибивали зуби¹³⁴. Іноді конвоїри навмисно спилювали зуби затриманим¹³⁵, завдавали їм порізів на тулубі та ногах¹³⁶ чи виривали нігті¹³⁷.

Деяких потерпілих конвоїри також били за скарги на погіршення стану здоров'я. У кількох випадках за прохання про медичну допомогу затриманих били ще сильніше. І справді, в *Ізоляції* існувала ширша систематична практика відмови в медичній допомозі. Конвоїри часто ігнорували або били тих, хто просив про лікування як уже наявних захворювань, так і травм чи хвороб, отриманих під час утримання під вартою. Відмова в медичних послугах поширювалася навіть на базові потреби, як от доступ до медикаментів, догляд за ранами чи дотримання правил гігієни, що посилювало біль і страждання затриманих¹³⁸.

Одним із видів жорстокого побиття була так звана техніка «чорний дельфін», що передбачала жорстоке побиття чоловічих статевих органів за допомогою палиць, кийків і труб¹³⁹. Били настільки інтенсивно, що статеві органи чорніли від синців, а в деяких випадках спостерігалось відшарування шкіри. У багатьох випадках побиття призводило до того, що затримані непритомніли, тимчасово втрачали мо-

більність, ламали кістки, особливо ребра, та не могли їсти протягом кількох днів¹⁴⁰. Принаймні четверо потерпілих описували, що протягом свого ув'язнення тривалістю в середньому два роки бачили, як конвоїри били інших затриманих до смерті¹⁴¹.

Конвоїри також застосовували електричний струм, часто з використанням радянського польового телефону ТА-57, відомого як «тапiк». Вони знерухомлювали затриманих, прив'язуючи їх до залізних столів для підвищення електропровідності. Для «додаткового ефекту» конвоїри обливали потерпілих водою, щоб посилити потiк електрики¹⁴². Дроти пристрою прикріплювали до різних частин тіла, зокрема пальців рук і ніг, мочок вух, статевих органів¹⁴³. Останній метод використовували переважно для чоловіків; струм під'єднували безпосередньо до статевих органів або до ануса. Це могло тривати по кілька годин¹⁴⁴, в одному випадку йшлося про 8 годин поспiль¹⁴⁵.

Один з потерпілих так описав свій досвід: «Мене розбудили вночі, зтягли до підвалу та причепили до столу у формі зірки скотчем, як це зазвичай і робили. Вони били мене струмом по пальцях ніг, били по нирках, а по п'ятках завдавали ударів гумовою палицею. Потім мені розв'язали ноги, але, коли я спробував їх підняти, мене так побили гумовою палицею, що я не міг ходити»¹⁴⁶.

Під час цих катувань постраждалі отримували опіки, в них злазила шкіра, часто в інтимних зонах¹⁴⁷. Багато з них непритомніли¹⁴⁸. Щоб продовжувати катування, тюремники часто запрошували «лікаря», щоб привести потерпілих до тями, зокрема за допомогою аміаку¹⁴⁹. У деяких випадках, за свідченнями потерпілих, ці «лікарі» робили їм укол адреналіну в серце, щоб «оживити»¹⁵⁰. У порівнянні з електрошоком деякі потерпілі описували «звичайні побиття» як перепочинок¹⁵¹.

ІЛЮСТРАЦІЯ зображує катування електричним струмом: конвоїри прив'язали потерпілих скотчем до металевого стола й подають струм до різних частин тіла. Робота також відсилає до серії гіпсових скульптур Марії Куликовської «Армія клонів», які бойовики використовували як мішені для стрільби після захоплення території фонду «Ізоляція».

Ілюстрації: Максим Філіпенко / @maksymdraws

Представники влади також використовували для катувань болісні пози, зокрема примусове стояння і так зване розп'яття. Затриманих змушували стояти близько до стіни з розставленими ногами та піднятими руками. Це могло тривати 3–4 дні поспiль без сну чи їжі. Якщо затримані рухалися чи падали від виснаження, їх карали жорстоким побиттям¹⁵². Під час «розп'яття» конвоїри приковували затриманих наручниками до металевих конструкцій у вигляді хреста та змушували їх залишатися там годинами. Один потерпілий згадував: «До цих гвинтів були прикріплені мотузки, і нас ними прив'язували, як на хресті, і так ми мали стояти годинами, прив'язані мотузками. Вони підходили й били нас по ребрах, по голові, ставили нам запитання, але зазвичай просто ображали. Ми просто стояли, а вони нас били»¹⁵³.

5.1.2.3 Сексуальне насильство

Хоча постраждалі загалом неохоче розповідають про сексуальне насильство з боку конвоїрів, вони повідомляли про численні зґвалтування як чоловіків¹⁵⁴, так і жінок в *Ізоляції*¹⁵⁵. Зґвалтування відбувалося в оральній, вагінальній і анальній формах, іноді з використанням сторонніх предметів, як-от палиці. Конвоїри також примушували затриманих виконувати дії сексуального характеру одне з одним. Один потерпілий, який утримувався під вартою майже три роки, згадував: «Я знаю, що людей змушували брати до рота статеві органи одне одного. Це була така форма залякування: якщо людина не погоджувалася зі слідчими чи оперативниками і їй не вдавалося «зламати» електрошоком, її «ламали» таким чином»¹⁵⁶. За наявними свідченнями, тюремники також здійснювали сексуальне насильство щодо неповнолітніх, включно з примусовим оголенням і різними видами зґвалтування¹⁵⁷.

У деяких випадках зґвалтування були настільки жорстокими, що призводили до тривалих кровотеч і ушкоджень кишківника постраждалих.

Один потерпілий поділився, що «був випадок, коли чоловіку щось вставили в анус і пошкодили кишківник. У нього розвинулася інфекція. Ніхто йому не надав допомоги. Він страждав і кричав від болю, а згодом помер у себе в камері»¹⁵⁸.

Тюремники регулярно змушували жінок, яких утримували в *Ізоляції*, надавати персоналу в'язниці сексуальні послуги, обіцяючи «краще поводження», зокрема менше катувань і принижень¹⁵⁹. Деякі працівники намагалися змусити потерпілих ґвалтувати інших затриманих. Потерпілі згадують, як їм пропонували солодощі в обмін на ґвалтування співкамерників. Коли вони відмовлялися, їх попереджали, що наступного разу ці солодощі запропонують іншим в'язням за те, щоб зґвалтували їх¹⁶⁰.

Окрім фізичної шкоди, завдані в *Ізоляції* страждання мали серйозний психологічний вплив. Один свідок розповідав, як затримана жінка повісилася після зґвалтування групою чоловіків¹⁶¹.

Деякі потерпілі, яких утримували на об'єкті, зазнавали сексуального приниження. Як під час арешту, так і впродовж тримання під вартою, представники МДБ змушували потерпілих роздягатися, а в деяких випадках фіксували їхні татуювання, шрами та синці¹⁶². Конвоїри також наказували затриманим роздягатися догола й залишатися оголеними на вулиці під час холодних зимових місяців¹⁶³. Конвоїри-чоловіки також змушували затриманих жінок частково роздягатися, поки вони спостерігали¹⁶⁴.

5.1.3 Психологічне насильство та примус під час утримання

Психологічне насильство було одним із центральних елементів примусового режиму в *Ізоляції*. Окрім фізичного насильства, конвоїри та інший персонал в'язниці навмисне шкодили сприйняттю часу, приватності, гідності, безпеці та зв'язку затриманих з іншими. Це робилося як через щоденні умови ув'язнення, так і за допомогою конкретних дій, спрямованих на приниження, ізоляцію, залякування та руйнування психіки постраждалих. Такі заходи посилювали наслідки фізичного насильства, зміцнювали контроль над затриманими та завдавали серйозної і тривалої психологічної шкоди.

Вікна в камерах ув'язнених були зафарбовані. Через сувору заборону наблизитися до цих вікон¹⁶⁵ і цілодобове яскраве світло в камерах¹⁶⁶ потерпілі поступово втрачали відчуття часу й почувалися дезорієнтованими.

Цілодобове відео¹⁶⁷ та аудіоспостереження¹⁶⁸ серйозно впливало на психічне здоров'я постраждалих. Це обмежувало їхню здатність взаємодіяти та спілкуватися, оскільки все, що вони говорили, могло стати приводом для серйозного покарання¹⁶⁹. У контексті відеоспостереження затримані жінки зазначали, що відеокамери були розташовані так, що неможливо було навіть справити потребу без нагляду¹⁷⁰. У такий спосіб за жінками постійно могли спостерігати конвоїри-чоловіки.

Конвоїри змушували потерпілих самостійно збирати власні біологічні відходи у пластикові пляшки й утилізувати їх¹⁷¹. Пляшки дозволяли спорожнити лише тоді, коли вони були повні. Це призводило до двох наслідків. По-перше, ув'язнені жили в антисанітарних умовах з постійними жахливими запахами. По-друге, конвоїри навмисно штовхали потерпілих, коли вони несли переповнену пляшку, щоб ті забруднилися екскрементами. Антисанітарні умови та брак медичної допомоги після побиття також призводило до того, що потерпілим доводилося спати на старих матрацах, просочених сечею та кров'ю¹⁷².

Представники влади запроваджували соціальні обмеження, щоб навмисно шкодити психічному здоров'ю затриманих. Потерпілі були повністю позбавлені доступу до будь-якої інформації про життя та події, що відбувалися поза стінами *Ізоляції*, тож опинялися у своєрідному вакуумі¹⁷³. Часом постраждалі перебували у тривалому одиночному ув'язненні, тобто були повністю ізольовані навіть від контакту з іншими затриманими¹⁷⁴. У деяких камерах керівництво в'язниці залучало потерпілих до катування їхніх співкамерників за наказом представників *Ізоляції*. У таких випадках конвоїри забороняли потерпілим спілкуватися між собою та користуватися туалетом без дозволу¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Свідчення IZ-010, IZ-017 – респондентів Truth Hounds. Тривале одиночне ув'язнення заборонене міжнародними стандартами. Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями («Правила Нельсона Манделі») визначають як «тривале» одиночне ув'язнення понад 15 днів поспіль і забороняють його використання. Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями, правила 43–45, Резолюція ГА ООН 70/175 (17 грудня 2015 р.). Спеціальний доповідач ООН з питань катувань заявив, що тривале одиночне ув'язнення може бути рівносильним катуванням або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Доповідь Спеціального доповідача з питань катування та інших жорстоких, нелюдських або принизливих видів поводження та покарання, документ ООН A/66/268, пункти 26, 79 (5 серпня 2011 р.).

Конвоїри та залучені ними затримані культивували практику визначення деяких в'язнів «опущеними», використовуючи російську тюремну ієрархію, де окремі в'язні мають понижений статус¹⁷⁶. В *Ізоляції* конвоїри забороняли затриманим, позначеним як «опущені», торкатися інших, сидіти з ними за одним столом¹⁷⁷ чи їсти з одного посуду¹⁷⁸. У результаті інші затримані не могли допомогти цим особам після жорстокого побиття¹⁷⁹. Потерпілі повідомляли, що конвоїри змушували «опущених» в'язнів прибирати кров та інші біологічні рідини після катувань інших затриманих.

Один потерпілий сказав: «Його так "опустили", що змусили після того, як [кривдник]¹⁸⁰ побив когось до півсмерті, і там було так багато крові, неможливо описати словами... його могли відправити туди все помити та прибрати»¹⁸¹.

Конвоїри та завербовані затримані словесно ображали інших потерпілих, принижуючи їхню честь і гідність. Окрім «просто образ», деяких потерпілих змушували сидіти під нарами¹⁸², гавкати за командою¹⁸³ чи їсти біля спільного «туалету»¹⁸⁴. Постраждалих майже щодня змушували вчити та виконувати патріотичні російські пісні та гімн «ДНР»¹⁸⁵. За будь-яку непокору карали побоями.

Постійні погрози також створювали психологічний тиск на постраждалих. Затриманим погрожували фізичним насильством, груповим зґвалтуванням або розстрілом¹⁸⁶, іноді персонал в'язниці імітував такі розстріли¹⁸⁷. Представники влади також залякували розчленуванням чи зґвалтуванням родичів або партнерів затриманих індивідуально чи колективно, щоб тиснути на них¹⁸⁸. Один свідок прокоментував: «У людей хвора уява, вони всяке різне робили, і або їм все розказуєш, або вони погрожували, що затримують і мою дружину. Вони погрожували моїй матері, тож я погодився, але не записав усе, що знав»¹⁸⁹. У кількох випадках погрожували також дітям потерпілих. Одному ув'язненому казали, що відріжуть дітям голови¹⁹⁰. Іншій постраждалій, яка на момент затримання була вагітною, відкрито погрожували побиттям, щоб спричинити викидень¹⁹¹.

Всередині *Ізоляції* для більшості в'язнів діяло суворе правило: якщо двері камери відчиняли-

ся, затриманий мав негайно надіти на голову пакет або мішок і стати біля ліжка¹⁹². Конвоїри за будь-яких обставин забороняли затриманим бачити, хто заходив у камеру. Якщо хтось не виконував цих вимог, усіх у камері жорстко били. Тюремний персонал також стукав у двері кийками, імітуючи звук відчинення, що змушувало затриманих від страху зістрибувати з нар і неодноразово стояти з пакетом на голові протягом дня і ночі¹⁹³. У такі моменти людей природно охоплює страх невідомого, оскільки вони не знають, що станеться, і їхні тіла за звичкою готуються до найгіршого сценарію – чергового жорстокого побиття.

Потерпілі повідомляють, що психологічне насильство мало на меті зруйнувати їхні соціальні зв'язки та уявлення про нормальне життя. Дехто з них усвідомив, що не має контролю ні над чим у своєму житті, окрім можливості його скінчити.

5.2 Наслідки катувань

Тривалі катування, нелюдські умови утримання та сильний психологічний тиск спричиняли глибокі, тривалі наслідки для здоров'я й добробуту потерпілих. Свідчення колишніх ув'язнених вказують на те, що завдана шкода не закінчилася з їхнім звільненням, а навпаки – призвела до затяжних фізичних ушкоджень, хронічних захворювань та психологічної травми.

Чимало потерпілих повідомляють про хронічний біль, фізичні обмеження, проблеми зі сном, тривожність, депресію та симптоми, що відповідають посттравматичному стресу. Такі тривалі наслідки вказують на жорстоке поводження та підтверджують, що фізичному і психічному здоров'ю затриманих завдали тривалої шкоди¹⁹⁴.

¹⁹⁴ Свідчення потерпілих з *Ізоляції* відповідають науковим даним щодо психологічного впливу катувань. Як зазначено у посібнику «Стамбульський протокол: посібник з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання», «фізичні та психологічні наслідки катувань можуть бути руйнівними та тривати роками, впливаючи не лише на жертв, а й на членів їхніх сімей» (ООН, 1999/2004), пункт 24.

5.2.1 Психологічні наслідки жорстокого поводження

Потерпілі повідомляли про розлади сну, які виникали не лише через серйозні емоційні травми, але й унаслідок умов утримання в камерах, зокрема цілодобового яскравого освітлення¹⁹⁵.

Деякі постраждалі використовували у своїх розповідях термін «синдром залізних дверей», або «синдром відчинення дверей»¹⁹⁶. Його вигадали самі потерпілі, він позначає психоемоційну реакцію та сильний стрес, який вони відчували, коли чули, як хтось торкається дверей зовні камери і потенційно їх відчиняє. Реакція розвинулася через те, що після того, як відчинялися залізні двері, переважно відразу відбувалося жорстоке побиття в камері або ж когось із затриманих відводили в одну з інших кімнат в *Ізоляції*, яка слугувала катівнею.

Потерпілі також повідомляють, що в них виникають повторювані панічні атаки¹⁹⁷. Ці епізоди, які можуть бути спричинені нагадуваннями про полон або ж виникати без явного зовнішнього чинника, тривають ще роками після звільнення. Постійна наявність цих симптомів ілюструє довготривалі психологічні наслідки насильства під час затримання та відображає глибину і стійкість травми, завданої під час ув'язнення. На жаль, наявні свідчення вказують на те, що принаймні одну особу, яка утримувалась в *Ізоляції*, довели до самогубства, оскільки вона більше не могла витримувати такого рівня фізичного та психологічного насильства¹⁹⁸. Самогубство відображає надзвичайний та тривалий вплив нелюдського поводження, який пережила особа.

5.2.2 Фізичні наслідки жорстокого поводження

Насильство й неналежний догляд, якого зазнавали потерпілі в *Ізоляції*, призвели до серйозних фізичних наслідків як під час утримання, так і після звільнення. Побиття, удари електричним струмом, сексуальне насильство, тривале вимушене перебування в болісних позах, недостатня кількість їжі та води, відмова в медичній допомозі та нелюдські умови утримання спричиняли тривалі травми, хронічний біль

та інші довгострокові проблеми зі здоров'ям. Найжахливішим фізичним наслідком катувань для жертв *Ізоляції* була смерть внаслідок жорстоких катувань і побиття¹⁹⁹. Деякі затримані помирали безпосередньо під час катувань, а інші – пізніше через серйозні тілесні ушкодження та брак доступу до медичної допомоги²⁰⁰.

У кількох задокументованих випадках потерпілі повідомляли про зупинку серця під час катувань, особливо у зв'язку із застосуванням електрошоку. Ці інциденти з медичного погляду рівносильні епізодам клінічної смерті²⁰¹, що потребували термінової реанімації.

Неоднократні побиття призводили до широкого спектра гострих і тривалих травм. Потерпілі отримали незворотні ушкодження рук²⁰², а також тимчасову втрату чутливості великих пальців через надміру тугі кайданки чи інші обмежувальні засоби на руках²⁰³. Колишні затримані також тимчасово втрачали мобільність кінцівок²⁰⁴, а іноді взагалі не могли ними рухати протягом кількох днів після побиття²⁰⁵. У деяких потерпілих виникали тимчасові порушення зору після побиття пластиковими пляшками з водою по голові²⁰⁶. Ці самі методи іноді призводили до триваліших наслідків. Наприклад, один постраждалий зазначив, що в нього протягом понад п'яти років постійно дзвеніло у вухах²⁰⁷. В інших внаслідок побиття виникли тривалі проблеми з печінкою і/або нирками²⁰⁸.

У потерпілих також були переломи кісток – часто ребер – і пошкодження суглобів. Один постраждалий сказав, що за час утримання конвоїри ламали йому ребра принаймні шість разів у процесі побиття²⁰⁹. Довгострокова проблема через ушкоджені кістки та суглоби виникала через те, що потерпілим не надавали необхідної медичної допомоги чи лікування, тож тканини зросталися нерівномірно і продовжували боліти навіть через багато років після того.

Деякі потерпілі також зазначають, що під час катувань вони ламали зуби, коли їх змушували закушувати палицю, щоб заглушити крики²¹⁰. Інші втрачали зуби внаслідок прямого фізичного впливу побоїв²¹¹.

²⁰⁰ Потерпілі повідомляли, що знають про випадки, коли останки затриманих, які померли в ув'язненні або були вбиті, конвоїри в'язниці утилізували у принизливий спосіб, зокрема згодовували свиням, яких тримали на території закладу.

Дехто описував постійні головні болі після тривалого побиття²¹², а в інших розвинулися різні форми геморою, пов'язані з тривалим фізичним навантаженням під час жорстоких побоїв²¹³.

Тривалий голод і непоживна їжа також спричиняли тривалі проблеми з ШКТ в деяких потерпілих²¹⁴. Ці умови впливають на їхнє повсякденне життя тривалий час після звільнення, що показує довгострокові наслідки регулярного позбавлення їжі під час затримання.

Деякі постраждалі зазначали, що тривале перебування в антисанітарних умовах призвело до серйозних інфекційних хвороб, зокрема гепатиту С²¹⁵. Такі свідчення ілюструють серйозні ризики для здоров'я, пов'язані з умовами утримання, і підкреслюють нездатність представників окупаційної влади забезпечити принаймні базові стандарти гігієни та медичного піклування.

НА ІЛЮСТРАЦІЇ зображений конвоїр, який б'є палицею ув'язненого з мішком на голові. Адміністрація забороняла затриманим бачити персонал, тому змушувала надягати мішок на голову. На задньому плані на териконі видніється металева скульптура оленя – символічний знак фонду «Ізоляція».

Ілюстрації: Максим Філіпенко / @maksymdraws

РОЗДІЛ 6

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЙМОВІРНИХ ЗЛОЧИНІВ

Цей розділ містить правовий аналіз і пропонує кваліфікацію діянь, описаних у попередньому розділі, спираючись на свідчення постраждалих і підтверджувальні матеріали, зібрані Truth Hounds. Попередні оцінки здебільшого кваліфікували дії в *Ізоляції* як воєнні злочини, зокрема так визначили Східна коаліційна група²¹⁶, УВКПЛ ООН²¹⁷ та МІПЛ, які також зосереджувалися на сексуальному насильстві, психологічному знуцанні та сукупному впливі умов утримання²¹⁸. Ці кваліфікації є важливою основою. Водночас висновки цього звіту щодо тривалості порушень, їхнього повторюваного й організованого характеру, а також продовження протягом понад десятиліття обґрунтовують доцільність окремої оцінки як злочинів проти людяності.

Згадана оцінка особливо актуальна з огляду на правові зміни в Україні в середині та другій половині 2024 року. 21 серпня 2024 року Україна ратифікувала Римський статут (РС)²¹⁹. Менше ніж через два місяці, 9 жовтня 2024 року, до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України були внесені зміни з метою імплементації цього кроку²²⁰. Найважливішим є те, що ці реформи запровадили в Кримінальному кодексі окрему норму про злочини проти людяності²²¹. Також додали положення про відповідальність командирів і внесли пов'язані зміни до правил юрисдикції, строків давності та кримінального процесу²²². Ці реформи надають українським прокурорам нову й чіткішу національну правову основу для переслідування злочинів проти людяності у випадках, коли вони обґрунтовані доказами. Для порушень, подібних до задокументованих в *Ізоляції*, це має критичне значення.

Докази, викладені в цьому та інших звітах, свідчать не про поодинокі чи випадкові зловживання, а про тривалий патерн незаконного ув'язнення, катувань, сексуального насильства та інших нелюдських дій, що здійснювалися в межах організованої системи утримання та примусу. Відповідно, реформи 2024 року в Україні створюють важливу змогу кваліфікувати такі дії – за наявності відповідних фактичних обставин і правових підстав – як потенційні злочини проти людяності²²³. Отже, цей правовий аналіз безпосередньо враховує розширену систему притягнення до відповідальності, яка нині існує в Україні.

Запропонована аналітична рамка також може бути корисною для прокурорів в інших юрисдикціях, які розглядають можливість кваліфікації дій, задокументованих в *Ізоляції*, як злочинів проти людяності в межах проваджень на підставі універсальної юрисдикції, якщо це дозволяє національне законодавство. Структуруючи докази навколо контекстуальних елементів статті 7 Римського статуту (РС) та базових злочинів, які найбільшою мірою підтверджуються мате-

ріалами справи, цей розділ може допомогти прокурорам розпочати оцінку патернів і зв'язків між окремими діями, а також визначення відповідальності, що виходить за межі ізольованих актів.

Відповідно, у цьому розділі аналізується, чи відповідають викладені у звіті факти вимогам Римського статуту щодо злочинів проти людяності. Оцінюються контекстуальні елементи, зокрема наявність широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення; існування державної або організаційної політики, обізнаність виконавців про такий напад. Далі цей підхід застосовується до чотирьох базових злочинів, які найбільшою мірою підтверджуються доказами в цьому контексті: ув'язнення²²⁴, насильницьке зникнення осіб²²⁵, катування²²⁶, сексуальне насильство²²⁷. Отримані висновки підкреслюють необхідність притягнення до відповідальності не лише безпосередніх виконавців, а й осіб, які сприяли, координували або забезпечували функціонування цієї системи.

6.1 Контекстуальні елементи

Для кваліфікації діянь як злочинів проти людяності необхідно довести, що відповідні дії були вчинені в межах широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, відповідно до або на виконання державної чи організаційної політики такого нападу. Як додатковий елемент виконавець повинен був усвідомлювати такий напад.

6.1.1 Значення терміну «напад»

Відповідно до статті 7(2)(а) Римського статуту (РС) напад означає певний курс поведінки, що передбачає багаторазове вчинення базових діянь, зазначених у пункті 1. Для кваліфікації злочинів проти людяності напад не обов'язково має бути частиною військової операції²²⁸

Водночас вимога, щоб діяння становили частину «курсу поведінки», свідчить про те, що стаття 7 РС охоплює серію або загальний перелік подій, а не просту сукупність випадкових чи ізольованих діянь²²⁹. Як зазначено в практиці

²²³ Див. Закон № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року, який ввів статтю 442-1 Кримінального кодексу щодо злочинів проти людяності; щодо фактичної основи стосовно «Ізоляції» див. розділи 4–6 цього звіту.

МКС, «вчинення діянь, передбачених статтею 7(1) РС, саме по собі становить “напад”, і, окрім факту вчинення цих діянь, не потрібно доводити жодних додаткових вимог для встановлення існування “нападу”»²³⁰.

У випадку «Ізоляції», а також у ширшому контексті окупації сходу України російськими силами, зокрема захоплення і перетворення артпростору на незаконне місце утримання, очевидно, що напад здійснювався шляхом низки примусових заходів, спрямованих проти цивільного населення, включно з вчиненими в *Ізоляції* діями.

6.1.2 Значення терміну «цивільне населення»

Цивільне населення означає населення, яке переважно складається з цивільних осіб, тобто осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, включно з тими, хто перебуває *hors de combat*, тобто не залучений у бойові дії через поранення або іншу недієздатність²³¹. Цивільні особи, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, зберігають свій статус цивільних, якщо не стають частиною організованих збройних сил або угруповань. Такі особи втрачають спеціальний захист, наданий цивільному населенню, лише «на той час, коли вони безпосередньо беруть участь у воєнних діях», однак водночас залишаються цивільними й частиною цивільного населення²³². Наявність у складі населення окремих не цивільних осіб не позбавляє його його цивільного характеру²³³.

В *Ізоляції* утримувалися переважно цивільні особи, які на момент їхнього затримання проживали або перебували в Донецькій області, зокрема в місті Донецьку. Є підстави вважати, що невелика частка постраждалих у певні періоди перебування на окупованих територіях могла виконувати окремі завдання на підтримку українських сил, у такий спосіб безпосередньо беручи участь у воєнних діях. Однак, як було визначено вище, такі дії не позбавляли їх статусу цивільних, а наявність окремих нецивільних осіб не позбавляє населення його цивільного характеру, особливо за таких незначних масштабів.

6.1.3 Значення терміну «спрямування»

Ключовим аспектом для визначення того, чи був напад спрямований проти цивільного населення, є намір відповідно скерувати напад, а не його фактичний результат²³⁴. Цивільне населення має бути «основним об'єктом нападу», не випадковою жертвою²³⁵. У цьому випадку окупаційна влада безпосередньо атакувала цивільних осіб, і немає жодних очевидних військових чи інших цілей, які могли б свідчити про те, що цивільне населення стало лише побічною жертвою.

6.1.4 Значення терміну «систематичний»

Для встановлення загальних елементів злочинів проти людяності достатньо, щоб напад був або широкомасштабним, або систематичним – мати обидві характеристики одночасно не обов'язково. Як зазначила Апеляційна палата МТКЮ у справі Кунараца, «вимога, щоб напад був “широкомасштабним” або “систематичним”, має альтернативний характер. Якщо судова палата переконана, що виконано хоча б одну з цих умов, вона не зобов'язана оцінювати, чи дотримано іншу»²³⁶.

Систематичний характер злочинів означає, по суті, організований характер діянь і малоймовірність їхнього випадкового вчинення²³⁷, тобто не випадкове регулярне повторення подібної злочинної поведінки²³⁸. Відповідно, напад є систематичним, якщо він «ретельно організований і здійснюється за сталою схемою на основі спільної політики із залученням значних державних або приватних ресурсів»²³⁹. Повторюваність у часі, організоване здійснення нападу, наявність ієрархічних структур, що забезпечують його реалізацію, а також спрямованість проти конкретної групи свідчать про те, що відповідні дії становлять частину систематичного нападу²⁴⁰.

У контексті *Ізоляції* висновки цього звіту вказують, що напади проти цивільного населення розпочалися влітку 2014 року. Ув'язнення, насильницькі зникнення, катування та сексуальне насильство застосовувалися до постраждалих

у спосіб, що вказує на існування організованого апарату, відповідального за вчинення цих нападів. Це підтверджує організаційна й інституційна ієрархія, описана в розділі про ймовірних виконавців. Напад був переважно спрямований проти осіб, яких окупаційна влада сприймала як таких, що мають проукраїнські погляди, що підтверджується свідченнями постраждалих.

6.1.5 Значення терміну «державна або організаційна політика»

Стаття 7(2)(а) РС вимагає, щоб напад здійснювався відповідно до або на виконання державної чи організаційної політики. Така політика не обов'язково має бути прямо сформульована чи формально прийнята. Її існування можна встановити на підставі загальних обставин справи, зокрема систематичного характеру злочинів²⁴¹. У справі Катанги Судова палата МКС роз'яснила, що вимога систематичності стосується організованого характеру протиправних дій. Хоча подібні напади проти цивільного населення можуть свідчити про існування політики держави чи організації, Суд підкреслив, що ці поняття не слід ототожнювати²⁴².

Аналогічно, МКС зазначив, що «державна або організаційна політика» не обов'язково має бути повністю сформульована або прямо визначена заздалегідь²⁴³. Вона може поступово формуватися в процесі узгоджених дій, стаючи очевидною в ході розвитку відповідної моделі поведінки. Тож існування та зміст політики можна встановити ретроспективно на підставі загального патерну дій, спрямованих проти цивільного населення, з урахуванням їхнього організованого, тривалого та невідповідного характеру. Такий підхід відображає реальність, у якій державна або організаційна політика може функціонувати як безперервний процес, конкретні форми якого не обов'язково визначені наперед, але проявляються шляхом здійснення та координації відповідних дій у часі.

Поняття «організація» для кваліфікації злочинів проти людяності має тлумачитися широко та функціонально, а не через формальні чи інституційні критерії²⁴⁴. Визначальним є не те, чи нагадує відповідна структура державу або характеризується жорсткою ієрархією, а те, чи

має вона достатні ресурси, засоби та спроможність для здійснення нападу, що передбачає багаторазове вчинення діянь проти цивільного населення. Отже, організаційний елемент може вважатися встановленим, якщо суб'єкт має структури або механізми, здатні координувати таку діяльність. У практиці визнається можливість вчинення нападів проти цивільного населення приватними або гібридними акторами, які не є формально інституціоналізованими структурами, за умови, що вони здатні сприяти, заохочувати або підтримувати напад шляхом ефективної координації, особливо в умовах сучасної асиметричної війни. Такий підхід дає змогу оцінювати наявність організаційної політики з урахуванням реалій сучасних конфліктів, у яких насильство проти цивільного населення часто здійснюють суб'єкти, що діють поза межами традиційних державних структур.

У випадку *Ізоляції* простежується повторюваний патерн насильства, що триває понад десятиліття, із систематичним застосуванням подібних методів знущань, як це описано в цьому звіті. Водночас реакції осіб, які в різні періоди здійснювали там контроль, включно з представниками «ДНР» і з особами, пов'язаними з російською державою, були різноманітними: вони або заперечували факт утримання осіб, або відмовлялися надавати інформацію про долю чи місцеперебування затриманих. Систематичний характер порушень у поєднанні з такою інституційною реакцією дає підстави зробити висновок про існування організаційної, якщо не державної, політики або плану.

6.2 Діяння, що становлять ув'язнення

Відповідно до Римського статуту склад злочину проти людяності у вигляді ув'язнення передбачає, що виконавець позбавив одну або кількох осіб свободи або іншим чином істотно обмежив їхню фізичну свободу; що «ступінь тяжкості цього діяння був таким, що воно порушувало основоположні норми міжнародного права»; а також що виконавець усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про таку тяжкість²⁴⁵. Практика МТКЮ уточнює, що цей злочин слід розуміти як свавільне ув'язнення, тобто поз-

бавлення особи свободи без належної правової процедури²⁴⁶. Ключовими елементами такого злочину є відсутність будь-якої правової підстави для позбавлення свободи, позбавлення свободи внаслідок реалізації визначених прав і свобод (зокрема щодо політичних в'язнів), а також серйозність повного або часткового недотримання міжнародних стандартів прав людини, пов'язаних із правом на справедливий суд²⁴⁷.

Ймовірні виконавці, переважно представники так званого МДБ, утримували під вартою значну кількість осіб протягом більше ніж десяти років. Постраждалих систематично затримували із застосуванням фізичного насильства або погроз його застосуванням, не повідомляли причин затримання, завдавали жорстокого поводження, насильства та інших форм знущань під час утримання, а також не доставляли до жодного судового органу. Свавільний характер утримання підтверджується абсолютною відсутністю гарантій справедливого суду, визнаних звичаєвим міжнародним гуманітарним правом. Тобто не здійснювали перевірку того, чи утримувалися затримані на підставі чинного ордеру на арешт або законних повноважень, чи були їм офіційно пред'явлені обвинувачення або повідомлено про причини затримання, а також чи були вони поінформовані про свої процесуальні права, зокрема право оскаржити затримання, право на доступ до правової допомоги та право постати перед компетентним судовим органом. Той факт, що ці гарантії систематично заперечувалися, підкреслює свавільний характер утримання та системне позбавлення затриманих захисту закону²⁴⁸.

Тяжкість згаданих діянь підтверджується їхньою серйозністю, масштабом і тривалістю, а також систематичним позбавленням основоположних прав, включно зі свободою від свавільного затримання, правом на належну правову процедуру та захистом від жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Ці дії виходять за межі звичайної кримінальності та становлять свідоме і тривале порушення основоположних принципів міжнародного права.

Кожне з описаних вище діянь відбувалося в контексті систематичного нападу на цивільне

населення відповідно до організаційної, якщо не державної, політики, що дає підстави кваліфікувати їх як злочин проти людяності у вигляді ув'язнення.

6.3 Діяння, що становлять насильницьке зникнення осіб

Злочин проти людяності у вигляді насильницького зникнення осіб є довготривалим злочином, який починається з моменту зникнення особи й завершується лише тоді, коли стає відомою її доля або місцеперебування²⁴⁹. Відповідно, зникнення особи внаслідок дій державного або організаційного актора, а також його відмова визнати факт зникнення або надавати інформацію про жертву – ключові складники цього злочину.

Відповідно до Римського статуту особа може нести відповідальність за насильницьке зникнення осіб у двох варіантах²⁵⁰. У першому виконавець здійснює арешт, затримання або викрадення однієї чи кількох осіб, тобто позбавляє їх свободи. У такому разі це має супроводжуватися відмовою визнати факт затримання чи надавати інформацію про долю або місцеперебування затриманих осіб. Крім того, необхідно встановити, що виконавець усвідомлював, що таке позбавлення свободи за звичайних обставин матиме наслідком відмову визнати його або надавати інформацію про жертв. У другому випадку виконавець може не брати безпосередньої участі в позбавленні свободи, але відмовляється визнати факт арешту, затримання або викрадення однієї чи кількох осіб. У такому разі відмова має супроводжувати або слідувати за позбавленням свободи, а виконавець повинен усвідомлювати цей факт.

В обох випадках Римський статут вимагає, щоб арешт, затримання або викрадення, а також подальша відмова визнати ці дії здійснювалися державою або політичною організацією чи з її дозволу, підтримки або мовчазної згоди²⁵¹. Насамкінець необхідно встановити, що виконавці мали намір вивести жертв з-під захисту закону на тривалий період²⁵².

Термін «політична організація» не визначений у Римському статуті або Елементах злочинів (ЕоС), однак у звичайному розумінні він означає групу, структуровану для досягнення політичних цілей. У контексті злочинів проти людяності, з урахуванням попереднього аналізу поняття «організація» в цьому розділі, оцінка того, чи є певна група організацією, ймовірно, включає такі критерії, як її здатність здійснювати владу та контроль над постраждалими.

В Ізоляції людей заарештовували, затримували та викрадали за різних обставин, зокрема просто на вулиці. Поширеною практикою було приховування від родичів постраждалих самого факту затримання, а також подальшого утримання в Ізоляції. Переважна більшість постраждалих зазначає, що їхні партнери та родичі не мали доступу до інформації про їхнє місцезнаходження або долю загалом. Для деяких така невизначеність тривала перші кілька тижнів або місяців; для інших цей стан зникнення був характерним протягом усього періоду незаконного утримання – аж до звільнення або обміну через кілька років. З огляду на такий патерн, ймовірно, що особи, які здійснювали арешти, викрадення чи затримання, усвідомлювали, що надалі відмовляться визнати факт утримання або надати інформацію про постраждалих. З огляду на високий рівень організації в цьому незаконному місці утримання, вірогідно, що особа, яка відмовлялася повідомляти таку інформацію, знала про факт арешту, викрадення чи затримання на момент відмови. Наявні докази вказують, що ці дії здійснювалися в межах структури влади, яка функціонувала в Ізоляції²⁵³. Тривалість та умови утримання й відмова надавати інформацію про затриманих свідчать про намір вивести жертв із-під захисту закону на тривалий період.

²⁵³ Детальніше див. розділи «Контроль і нагляд в "Ізоляції"» та «Категорії виконавців і докази зв'язку».

²⁵⁴ Римський статут, ст. 7(2)(f). Злочин проти людяності у вигляді катування за Римським статутом не вимагає наявності спеціальної мети заподіяння болю чи страждання, такої як «отримання інформації або зізнання, покарання, залякування чи примус», що є елементом як воєнних злочинів (Елементи злочинів МКС, ст. 8(2)(a)(iii)-1), так і Конвенції проти катувань, а також практики спеціальних трибуналів. Водночас вимога перебування жертви під вартою або контролем виконавця є нововведенням Римського статуту.

Кожне з описаних вище діянь відбувалося в контексті систематичного нападу на цивільне населення відповідно до організаційної, якщо не державної, політики, що дає підстави кваліфікувати їх як злочин проти людяності у вигляді насильницького зникнення осіб.

6.4 Діяння, що становлять катування

Катування в контексті аналізу злочинів проти людяності означає «умисне заподіяння сильного болю або страждання, фізичного чи психічного, особі, яка перебуває під вартою або контролем обвинуваченого»²⁵⁴. Описані в розділі 5 факти свідчать про широкий спектр випадків, коли окупаційна влада умисно завдавала жертвам сильного фізичного та психічного болю і страждання шляхом різноманітних форм фізичного та психологічного насильства.

Катування відрізняється від жорстокого поводження або інших форм фізичної чи психічної шкоди інтенсивністю болю та страждання. МКС визначає це як «значний ступінь» болю і страждання, який має оцінюватися з урахуванням усіх обставин справи²⁵⁵. До них належать суб'єктивні чинники, зокрема вплив на конкретну жертву, її вік, стать або загальний стан здоров'я²⁵⁶. Водночас не вимагається, щоб виконавець робив окреме оцінне судження щодо тяжкості заподіяного болю²⁵⁷. У деяких випадках діяння, що становлять інші злочини, зокрема зґвалтування, можуть також кваліфікуватися як катування за умови виконання відповідних елементів складу злочину²⁵⁸. Зокрема, МТКЮ у справі Фурунджії визнав катуванням дії, вчинені під час допиту, включно з сексуальними погрозами, зґвалтуванням і примусовим оголенням, що застосовувалися з метою залякування, приниження та отримання зізнання²⁵⁹.

Крім того, психічні страждання особи, змушеної спостерігати за жорстоким поводженням з іншою особою, також можуть досягати рівня тяжкості, необхідного для кваліфікації як катування. У справі Квочки МТКЮ зазначив, що примушування особи спостерігати за сексуальними нападами на знайому їй особу може становити катування як щодо безпосередньої

жертви (з огляду на присутність сторонніх), так і щодо вимушеного спостерігача²⁶⁰.

«Умисне заподіяння» охоплює ситуації, коли виконавці мали намір спричинити біль і страждання або усвідомлювали, що вони виникнуть за умови звичного перебігу подій²⁶¹. Відповідно до статті 7(2)(e) РС катування не включає біль або страждання, що виникають виключно як наслідок, є невіддільними або випадковими наслідками законних санкцій.

Поняття «перебування під вартою або контролем» має широке тлумачення, оскільки охоплює не лише «формальне утримання», а й ситуації, коли виконавці фактично здійснюють владу над постраждалими шляхом погроз застосування фізичної сили²⁶².

Особи, які утримувалися в *Ізоляції*, зазнавали жорстоких індивідуальних і колективних побиттів у різних формах, з різною регулярністю та тривалістю, із застосуванням різних знарядь. Виконавці били жертв струмом і змушували їх перебувати в болісних позах. Постраждалі також постійно зазнавали словесних образ і принижень, були ізольовані від інших, а також змушені спостерігати за катуванням і жорстоким поведінням з іншими особами.

Згідно з наявними свідченнями постраждалі були беззбройними й беззахисними перед озброєними виконавцями, які обмежували їхню свободу та погрожували застосуванням вогнепальної зброї. Біль і страждання завдавалися в умовах тривалої окупації, що створювало для постраждалих постійну загрозу отримання серйозних ушкоджень або смерті в разі будь-якого спротиву. Отже, усі постраждалі беззаперечно перебували під вартою або контролем імовірних виконавців.

Жоден із випадків заподіяння болю чи страждання не був пов'язаний виключно із законними санкціями або не був їхньою невіддільною чи випадковою частиною. Постраждалі зазнавали катувань унаслідок незаконного ув'язнення, під час свавільних допитів і без санкції будь-якого належним чином створеного правового органу.

Кожне з описаних вище діянь відбувалося в контексті систематичного нападу на цивільне

населення відповідно до організаційної, якщо не державної, політики, що дає підстави кваліфікувати їх як злочин проти людяності у вигляді катування.

6.5 Діяння, що становлять сексуальне насильство

Римський статут передбачає широкий перелік злочинів сексуального насильства, які можуть становити злочини проти людяності, зокрема зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію або будь-які інші форми сексуального насильства подібної тяжкості²⁶³.

Зґвалтування означає проникнення будь-якої частини тіла потерпілого статевим органом, а також проникнення в анальний отвір або статеві органи будь-яким предметом чи іншою частиною тіла²⁶⁴. Загальна категорія «інші форми сексуального насильства» охоплює вчинення виконавцем дій сексуального характеру щодо потерпілого або примушування однієї особи до вчинення таких дій щодо іншої особи із застосуванням сили, погроз чи примусу, включно з використанням умов примусового середовища (що виключає можливість вільної згоди)²⁶⁵. Прикладом такого діяння є примусове оголення²⁶⁶.

Елемент «застосування сили, погрози силою або примусу» слід тлумачити широко — як такий, що охоплює і фізичний вплив, і психологічний тиск. У цьому контексті погрози, залякування, шантаж та інші форми примусу, що ґрунтуються на страху або відчаї, також підпадають під це визначення. Примус може бути притаманний самим обставинам, зокрема в умовах збройного конфлікту або військової присутності²⁶⁷. Загалом обставини, за яких вчиняються злочини проти людяності, зазвичай мають примусовий характер, що означає неможливість добровільної згоди потерпілих²⁶⁸.

В *Ізоляції* зафіксовано численні випадки, коли затримані зазнавали орального, вагінального та анального проникнення, іноді із застосуванням сторонніх предметів, зокрема кийків. Конвоїри змушували деяких жінок надавати сексуальні послуги, обіцяючи за це «винаго-

роду» (наприклад, солодоші) або краще поведження. Інші дії також мали сексуальний характер. Чоловіків і жінок змушували повністю роздягатися, іноді на вулиці в холодну пору року. Деякі методи катування включали сексуальний елемент, зокрема, це так звана техніка «чорний дельфін», коли чоловікам завдавали ударів по статевих органах палицями, кийками або трубами, а також застосування електричного струму, коли дроти прикріплювалися до геніталій та анального отвору затриманих чоловіків. Постраждалим регулярно погрожували сексуальним насильством – як щодо них, так і щодо членів їхніх родин. Усі ці дії сягають рівня тяжкості, необхідного для визнання того, що вони є співмірними з іншими формами сексуального насильства, передбаченими Римським статутом, з огляду на їхній фізичний і психологічний вплив на жертв. Практично жоден із постраждалих не давав згоди на такі дії; усі вони відбувалися в умовах утримання під вартою, в атмосфері страху та залякування, що унеможливило добровільну згоду.

Кожне з описаних вище діянь відбувалося в контексті систематичного нападу на цивільне населення відповідно до організаційної, якщо не державної, політики, що дає змогу дійти висновку про вчинення в *Ізоляції* злочинів проти людяності у вигляді зґвалтування та інших форм сексуального насильства.

6.6 Висновок

На основі викладених вище фактичних обставин і правового аналізу існують раціональні підстави вважати, що діяння, вчинені в *Ізоляції*, відповідають контекстуальному і матеріальному елементам злочинів проти людяності відповідно до статті 7 Римського статуту.

Наявні докази свідчать про поведінку, що передбачає повторюване вчинення заборонених діянь проти переважно цивільного населення протягом тривалого періоду. Такі діяння, як свавільне ув'язнення, насильницькі зникнення, катування та сексуальне насильство, не були поодинокими або випадковими, а становили частину повторюваного й організованого патерну зловживань. Їхня безперервність,

повторюваність і структурна організованість у поєднанні з описаними вище ієрархічними командними структурами підтверджують висновок, що ці дії виконували відповідно до або для втілення організаційної політики в розумінні статті 7(2)(a) РС.

Наявні такі матеріальні елементи конкретних злочинів проти людяності:

- Позбавлення волі осіб, які утримувалися в *Ізоляції*, становить ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи відповідно до статті 7(1)(e), оскільки таке утримання було за своєю суттю свавільним, здійснювалося без правової підстави, процесуальних гарантій або судового контролю, а також супроводжувалося систематичним запереченням основоположних гарантій справедливого суду.
- Приховування інформації про долю та місцеперебування затриманих від їхніх родичів, відмова визнавати факт утримання та умисне вилучення жертв із-під захисту закону на тривалий період відповідають елементам насильницького зникнення осіб відповідно до статті 7(1)(i).
- Умисне заподіяння сильного фізичного та психічного болю і страждання особам, які перебували під вартою, шляхом побиттів, застосування електричного струму, примусового утримання в болісних позах, інсценування страт, погроз щодо родичів та інших методів відповідає визначенню катування за статтею 7(1)(f), зокрема з огляду на відсутність будь-якої законної санкції та повний контроль над затриманими.
- Діяння, включно зі зґвалтуванням, ударами по статевих органах, застосуванням електричного струму до геніталій, примусовим оголенням, примушуванням до вчинення сексуальних дій та погрозами сексуального насильства, досягають порогу інших форм сексуального насильства подібної тяжкості відповідно до статті 7(1)(g)(6), з урахуванням як фізичних, так і психічних страждань, а також за своєю суттю примусового середовища утримання.

Наявність суб'єктивної сторони злочину підтверджується організованим і повторюваним характером цих діянь, функціонуванням структур, що забезпечували їхнє здійснення, а також усвідомленням виконавцями того, що їхні дії є частиною ширшого нападу на цивільне населення. Тривалість, масштаб і координація таких зловживань переконливо свідчать про те, що вони не були ані спонтанними, ані ізольованими.

Відповідно, сукупність наявних доказів дає раціональні підстави дійти висновку, що діяння, здійснювані в *Ізоляції*, становлять злочини проти людяності, а саме: ув'язнення, насильницьке зникнення осіб, катування та сексуальне насильство, вчинені як частина систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення в контексті окупації сходу України.

РОЗДІЛ 7

КАТЕГОРІЇ ВИНУВАТЦІВ ТА ДОКАЗИ ПРИЧЕТНОСТІ

Наразі кримінальне переслідування за злочини, скоєні в *Ізоляції*, було дуже обмеженим через кілька чинників. Українські органи кримінального правосуддя не можуть проводити розслідування на окупованих територіях. Зовнішні суб'єкти не мають доступу до території *Ізоляції*, а окупаційна влада постійно приховує інформацію, пов'язану з утриманням на об'єкті. Крім того, є дуже обмежена кількість свідків і постраждалих, які там утримувалися, а потім були звільнені. Ще одне важливе обмеження – зобов'язання української системи кримінального правосуддя дотримуватися національних правил щодо допустимості доказів, що обмежує використання позапроцесуальних заходів.

Є один прецедент успішного судового переслідування. 3 січня 2024 року Шевченківський районний суд Києва визнав Дениса Куликовського винним в участі в терористичній організації та у воєнізованому формуванні, не передбаченому законодавством України, а також у жорстокому поводженні з мирним населенням у поєднанні з порушеннями законів і звичаїв війни²⁶⁹. Суд встановив, що після приєднання до структури «ДНР» у серпні 2014 року Куликовський обіймав посаду начальника місця утримання *Ізоляція* та віддавав накази, що стосувалися супроводу, охорони та примусової праці осіб, незаконно позбавлених волі. 28 жовтня 2024 року Апеляційний суд Києва відхилив апеляцію захисту та залишив вирок у силі, підтвердивши остаточний вирок у вигляді 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна²⁷⁰.

З огляду на масштаби та тривалість злочинів, скоєних в *Ізоляції*, у цьому контексті залишається виконати ще багато слідчої і прокурорської роботи. У попередніх розділах викладено фактичні та правові підстави для висновку про те, що скоєні там правопорушення можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності, включно з позбавленням волі, катуванням, сексуальним насильством, насильницьким зникненням та іншими нелюдськими діями. У цьому розділі не наведено висновків щодо індивідуальної кримінальної відповідальності, а також не визначаються конкретні особи, які несуть кримінальну відповідальність за ті чи інші діяння. Натомість у ньому наведено категорії осіб, чій ролі потребують подальшої уваги, оскільки вони можуть допомогти пояснити, як створювалася, підтримувалася, контролювалася та використовувалася протягом тривалого часу система утримання під вартою та жорстокого поводження в *Ізоляції*.

Це особливо важливо в контексті можливих злочинів проти людяності. Такі злочини не обмежуються окремими діями окремих правопорушників. Тому слід розглянути питання про осіб, які могли наказувати, координувати, забезпечувати, контролювати, приховувати або інституціоналізувати систему незаконного утримання під вартою в *Ізоляції*.

Як детально описано в попередніх розділах, в *Ізоляції* діяло кілька рівнів відповідальності,

що перетиналися. Серед них – персонал зі стратегічним чи інституційним контролем над об'єктом; персонал, який організував затримання, переміщення, допити, умови затримання і доступ до затриманих; персонал, який забезпечував повсякденне функціонування об'єкта, а також безпосередні виконавці, які потенційно здійснювали насильство, залякування, приниження чи інші форми насильницької поведінки. Під час розслідування злочинів проти людяності найвищий пріоритет слід надавати тим, хто потенційно керував системою або забезпечував її функціонування, а не лише тим, хто фізично був присутній на місці.

7.1 Пріоритизація розслідувань

Прокурори та слідчі повинні надавати пріоритет розслідуванню осіб, чия поведінка, повноваження чи посада можуть пов'язувати окремі акти жорстокого поводження із ширшою системою утримання під вартою та репресій.

У визначенні пріоритетів можуть допомогти такі чинники:

- а) чи мала особа формальну або практичну владу над *Ізоляцією* чи над персоналом, який там працює;
- б) чи брала особа участь в ухваленні рішень щодо затримання, переведення, допиту, ізоляції, покарання або звільнення затриманих;
- в) чи брала особа участь у роботі закладу неодноразово або на постійній основі;
- г) чи діяла особа в координації з МДБ, МВС, ФСБ, військовими чи іншими безпековими структурами;
- г) чи особа мала змогу запобігти насильству, зупинити чи приховати його або повідомити про нього;

²⁶⁹ 1 листопада 2024 р. Київський апеляційний суд повідомив, що 28 жовтня 2024 року відхилив апеляцію на рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 3 січня 2024 року, яким суд визнав Дениса Куликовського винним в участі в терористичній організації та у воєнізованому формуванні, не передбаченому законодавством України, та жорстокому поводженні з мирним населенням у поєднанні з порушеннями законів і звичаїв війни. Також суд повідомив, що Куликовський обіймав посаду голови *Ізоляції* та віддавав накази, що стосувалися супроводу, охорони та примусової праці осіб, незаконно позбавлених волі; що його виправдали за додатковим обвинуваченням у торгівлі людьми і що остаточний вирок після часткового об'єднання з попереднім вирок, винесеним Червоногвардійським судом Макіївки Донецької області, становив позбавлення волі терміном на 15 років з конфіскацією всього майна.

д) чи особа потенційно брала участь у повторюваних чи особливо серйозних діяннях, зокрема катуваннях, сексуальному насильстві, насильницькому зникненні чи допитах під примусом;

е) чи роль особи допомагає продемонструвати організований або систематичний характер злочинів.

Така пріоритизація не позбавляє відповідальності виконавців нижчого рівня. Натомість ідеться про потребу формувати доказову базу справ, які фіксують організований характер насильства та визначають відповідальних за функціонування системи в цілому.

7.2 Стратегічний та інституційний контроль

Першочерговим завданням для подальшого розслідування має бути виявлення осіб, які могли здійснювати стратегічний, інституційний або наглядовий контроль над *Ізоляцією* та її зв'язками з ширшим апаратом утримання під вартою та безпеки в окупованому Донецьку.

Наявна інформація свідчить про те, що контроль над *Ізоляцією* з часом змінювався²⁷¹. Після захоплення об'єкта спершу його здійснювали збройні угруповання та спонтанно утворені структури. Пізніше ця локація ставала дедалі більш пов'язаною з МДБ та іншими де-факто структурами безпеки. Є інформація про те, що після початку повномасштабного вторгнення об'єкт все глибше інтегрувався в російські структури безпеки, включно з системою контролю, пов'язаною з ФСБ.

Майбутні розслідування мають стосуватися суб'єктів, які могли:

а) запровадити або дозволити використання *Ізоляції* як місця тримання під вартою;

б) включити об'єкт до складу де-факто структур безпеки або тримання під вартою;

в) здійснювати наглядові повноваження щодо персоналу, який працював на об'єкті;

г) віддавати накази, надавати інструкції, ресурси або інституційне забезпечення для роботи об'єкта;

г) брати участь в ухваленні рішень щодо категорій затриманих, методів допиту, умов утримання під вартою або переведення;

д) інтегрувати *Ізоляцію* в ширшу систему утримання під вартою, фільтрації, допитів або репресій.

Це ключова категорія для будь-якого аналізу в контексті злочинів проти людяності, оскільки саме вона показує, що порушення в *Ізоляції* були не результатом неправомірних дій окремих конвоїрів чи слідчих. Натомість такі порушення відбувалися в межах організованої структури, яка підтримувала свавільні затримання, приховування, примус і насильство протягом тривалого часу.

7.3 Операційні координатори та керівний персонал²⁷²

Друга за пріоритетністю категорія – персонал, який потенційно координував операційне функціонування системи утримання під вартою. Сюди належать особи, пов'язані з МДБ, МВС чи іншими де-факто органами безпеки, які можуть бути пов'язані з арештами, допитами, перевезеннями, рішеннями про затримання та приховування долі затриманих чи їхнього перебування в *Ізоляції*.

За наявною інформацією, персонал МДБ перевозив затриманих з будівлі МДБ в *Ізоляцію* і проводив допити, відвідував об'єкт, а також ухвалював рішення, які впливали на умови чи тривалість затримання. Наскільки зрозуміли деякі постраждалі, персонал МДБ відігравав ключову роль у долі та умовах утримання в'язнів²⁷³.

У контексті розслідування ця група критично важлива, оскільки саме вона пов'язує фізичний об'єкт з ширшим репресивним апаратом. Саме

²⁷¹ Див. Розділ 4.

²⁷² 11 грудня 2025 року Національна поліція України повідомила Truth Hounds, що українські органи кримінального правосуддя оголосили про підозру щонайменше 23 особам цих категорій за ймовірні злочини, скоєні в *Ізоляції*.

²⁷³ Див. Розділ 5.

тому майбутні розслідування мають включати осіб, які:

- а) обирали, ідентифікували або схвалювали осіб для затримання;
- б) організували або здійснювали перевезення в *Ізоляцію* або з неї;
- в) координували допити в установі або за її межами;
- г) контролювали доступ родичів, адвокатів, слідчих або гуманітарних організацій до затриманих;
- ґ) спілкувалися з родинами, заперечуючи або приховуючи факт затримання;
- д) надавали персонал, обладнання, транспорт, документи або іншу матеріальну підтримку;
- е) здійснювали нагляд за персоналом установи чи передавали інструкції від вищого керівництва.

Ця категорія може бути особливо актуальною в контексті насильницьких зникнень і ув'язнення. Суб'єкти, які контролювали облік, доступ, переведення та зв'язок з родинами, потенційно відіграли ключову роль у позбавленні затриманих законного захисту, навіть якщо вони особисто не застосовували фізичного насильства.

7.4 Керівництво закладу та управлінці на місці

Третя пріоритетна категорія – особи, які здійснювали практичне керівництво *Ізоляцією*. Це ті, хто керував об'єктом, контролював конвоїрів чи розпорядок дня ув'язнених, відповідав за практики покарання, керував доступом до камер чи приміщень для допитів або виступав посередниками між зовнішніми органами безпеки та персоналом в установі.

У майбутніх розслідуваннях варто дослідити, чи такі особи:

- а) контролювали повсякденні умови утримання;
- б) призначали конвоїрів або інший персонал до камер для утримання під вартою;

в) організували або дозволяли практики покарання;

г) сприяли допитам або доступу зовнішнього персоналу;

ґ) зберігали або передавали інформацію про затриманих;

д) були поінформовані про неодноразові прояви насильства, але не запобігали йому, не зупиняли його і не заявляли про нього;

е) мали практичну владу над затриманими, конвоїрами або завербованими в'язнями.

Розслідування на цьому рівні залишаються важливими, бо для доведення злочинів проти людяності часто необхідно підтвердити зв'язок між структурами високого рівня та повторюваним вчиненням пов'язаних з ними злочинів. Цей місток може забезпечити керівництво закладу. Такі суб'єкти могли знати про патерни жорстокого поводження, а також були в змозі дати краще уявлення про те, як накази, очікування і прийнятні практики переходили від зовнішніх структур безпеки до середовища в'язниці й навпаки.

7.5 Неодноразові прямі виконавці та спеціалізований персонал²⁷⁴

Четвертими за пріоритетністю слід обрати безпосередніх винуватців, ймовірні дії яких неодноразово повторювались, були особливо серйозними чи пов'язаними з допитами, покараннями, сексуальним насильством, насильницьким зникненням та іншими ключовими злочинами, проаналізованими в цьому звіті.

До цієї категорії можуть належати конвоїри, слідчі, персонал на місцях, члени безпекових підрозділів та інші особи, які потенційно мали прямий контакт із затриманими. Також серед них можуть бути особи, які формально не вважалися персоналом закладу, але приходили на об'єкт для проведення допитів, залякування-

²⁷⁴ Національна поліція України надала інформацію, що органи кримінального правосуддя в Україні розпочали слідство щодо принаймні 6 осіб, ідентифікованих у процесі підготовки цього розділу, і оголосили про підозру. Одна така особа була визнана винною в суді.

ня, навчань чи інших цілей, спрямованих на примус.

У майбутніх розслідуваннях пріоритет слід надати безпосереднім винуватцям, якщо докази вказують на:

- а) неодноразову участь у насильстві чи допитах із застосуванням примусу;
- б) участь в особливо тяжких діяннях, включаючи сексуальне насильство, імітації страт, ураження електричним струмом, жорстоке побиття чи погрози рідним;
- в) участь у приховуванні затримання чи запобіганні контактам з рідними чи з адвокатами;
- г) роль, яку можна встановити за свідченнями кількох різних потерпілих;
- ґ) участь у навчаннях або інших заходах, які наражали затриманих на серйозну небезпеку;
- д) координацію з керівництвом закладу чи зовнішнім безпековим персоналом.

У цьому контексті варто уникати універсального сприйняття всіх конвоїрів, натомість варто зосередитися на тих, чия поведінка видається більш системною, повторюваною, організованою чи ілюстративною щодо ширшої системи.

7.6 Російські структури безпеки та суб'єкти, пов'язані з ФСБ

У майбутніх розслідуваннях також варто дослідити роль структур безпеки РФ, зокрема суб'єктів, пов'язаних з ФСБ та з іншими посадовцями чи представниками Росії, у контролі над *Ізоляцією*, її підтримці та інтеграції в ширшу систему контролю.

Зазначена в цьому звіті інформація вказує на те, що російські структури безпеки були пов'язані з керівництвом і діяльністю МДБ; що особи, ідентифіковані як співробітники ФСБ, потенційно були присутні в *Ізоляції* і що пізніше заклад більш офіційно інтегрувався в контрольовані

Росією структури. За умови подальшого підтвердження такі дані можуть стати свідченням зв'язку цього об'єкта із загальним російським апаратом безпеки та з політикою чи організаційними елементами, що стосуються злочинів проти людяності.

У майбутніх розслідуваннях варто дослідити, чи пов'язані з Росією суб'єкти, які:

- а) консультували, контролювали або керували МДБ або іншими де-факто структурами безпеки;
- б) брали участь у допитах чи в рішеннях, пов'язаних з затриманнями;
- в) забезпечували навчання, персонал, технічну підтримку або оперативне керівництво;
- г) підбурювали, толерували чи іншим чином неявно схвалювали роботу закладу та поводження із затриманими або були про це поінформовані;
- ґ) допомагали інтегрувати *Ізоляцію* в російську систему тримання під вартою, фільтрації чи безпеки;
- д) керували тими, хто керував самим об'єктом.

Цей напрям розслідувань важливий для встановлення причетності та структури командування, а також для ширшого контекстуального аналізу злочинів, скоєних на окупованій території.

7.7 Висновок

Наявна інформація свідчить про те, що *Ізоляція* функціонувала як частина ширшої системи незаконного затримання, допитів, примусу й насильства. Тому заходи притягнення до відповідальності мають зосереджуватися не лише на прямих винуватцях, а й на тих суб'єктах, які могли розробити, контролювати, координувати, підтримувати та інтегрувати цю систему.

У майбутніх розслідуваннях пріоритетними є особи, найбільше відповідальні за функціонування системи: суб'єкти, які здійснювали або здійснюють стратегічний чи інституційний

контроль; операційні координатори, пов'язані із затриманням, перевезенням, допитами та приховуванням ув'язнення; керівники на рівні закладу з практичним контролем над затриманими та персоналом; неодноразові прямі винуватці, які брали участь у серйозних чи повторюваних порушеннях; суб'єкти, пов'язані з РФ, які могли контролювати чи підтримувати заклад, а також сприяти його включенню до ширшого апарату безпеки.

Такий підхід відповідає правовій концепції злочинів проти людяності. Це також допомагає забезпечити, щоб заходи притягнення до відповідальності не обмежувалися особами найнижчого рівня в ієрархії виконавців насильства, а також охоплювали структури, які уможлилювали його багаторічну тривалість.

Висновки

Ізоляція роками функціонувала як організоване місце незаконного затримання, катувань, насильницьких зникнень і сексуального насильства щодо цивільних осіб в окупованому Донецьку. Свідчення потерпілих, підтверджувальні матеріали та реконструкція ланцюжка керівництва установою вказують на одне й те саме: насильство в *Ізоляції* було регулярним, навмисним і являло собою частину загального репресивного апарату.

Задokumentована поведінка має ознаки злочинів проти людяності: позбавлення волі, насильницькі зникнення, катування та сексуальне насильство, вчинені в межах систематичного нападу на цивільне населення. Тривалість правопорушень, закономірності у використаних методах і структурована система, яка уможливила ці явища, заперечують будь-які припущення, що йдеться про спонтанні дії кількох окремих винуватців. Натомість мова про організовану й тривалу модель поведінки.

Наявна інформація не обмежується конвоїрами чи персоналом на місці. Вона вказує на де-факто адміністрацію закладу, на МДБ і МВС на щабель вище й аж на участь та нагляд ФСБ Росії. Тож у процесі притягнення до відповідальності важливо розглядати повний ланцюжок відповідальності. Правосуддя було б неповним, якби обмежувалося лише тими, хто завдавав побоїв, водночас не враховуючи тих, хто розробив, підтримував, контролював чи захищав систему, що уможливила ці злочини.

Загалом на територіях України, що залишаються під окупацією, створення незаконних місць тримання під вартою стало повторюваною практикою. Представники окупаційної вла-

ди застосовували подібні, а часто й ідентичні методи примусу до цивільних осіб, незаконно позбавлених волі, на непідконтрольних уряду України територіях.

Ізоляція — яскравий приклад того, як окупаційна влада може захопити соціально та культурно значущий простір, позбавити його первісного призначення та перетворити на інструмент страху й пригнічення. Колишній центр мистецтва і творчості перетворився на місце тримання під вартою, а з часом — на символ ширшої шкоди, якої окупація завдає людям, інституціям і громадському життю. Ця трансформація з місця культурного самовираження на місце жорстокості й мовчання також вказує на необхідність вивчення культурного виміру скоєного тут насильства. Знищення, розграбування та наруга над культурними цінностями в *Ізоляції* є частиною загальної схеми порушень і можуть стати підґрунтям для додаткового рівня відповідальності за міжнародним правом.

Минуло вже понад десять років, відколи *Ізоляція* функціонує як місце тримання під вартою, а потерпілі досі страждають від фізичних і психологічних наслідків пережитого там. Чимало з них живуть з болем, травмою і з усвідомленням того, що винних ще не притягнули до відповідальності. Така ситуація робить висновки дослідження актуальними, тим паче у світлі законодавчих змін 2024 року, завдяки яким Україна створила правову базу для переслідування злочинів проти людяності. Правосуддя для потерпілих в *Ізоляції* стосується не лише пам'яті. Воно вимагає структурованих правових заходів, публічного визнання правди, а також відповідальності на всіх рівнях системи, що уможливила ці злочини.

Додаток І. Ознаки продовження діяльності Ізоляції, отримані з відкритих джерел

Супутникові знімки Махаг від 28 травня 2024 року, 28 червня 2024 року та 5 липня 2025 року.

У цьому додатку представлені матеріали, отримані в результаті розвідки з відкритих джерел (OSINT). Її провели, щоб оцінити, чи використовували територію незаконного центру утримання під вартою *Ізоляція* протягом 2024–2025 років. Свідчення осіб, звільнених з російського полону під час нещодавніх обмінів, щодо поточного стану колишнього заводу й того, чи його надалі використовує окупаційна влада, різняться.

Матеріали, зібрані Truth Hounds, а також колегами з МІПЛ, свідчать про те, що після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну об'єкт *Ізоляція* продовжував функціонувати як незаконне місце утримання під вартою і що він, можливо, був частково зруйнований у першій половині 2025 року. З огляду на ці різні версії, у додатку розглядається доступна інформація з відкритих джерел, насамперед супутникові знімки, щоб уточнити статус і використання об'єкта протягом відповідного періоду.

Аналіз супутникових знімків вказує на ознаки активності на території колишнього заводу. Про економічну та інфраструктурну діяльність, що там спостерігалися, свідчать демонтаж будівлі, відомої як «старий цех»; ремонт даху споруди, яку раніше ідентифікували як склад боєприпасів; відновлення чи ремонт інфраструктури комунікацій, а також наявність будматеріалів і їхнє переміщення по території. Крім того, в межах периметра комплексу спостерігалися транспортні засоби, а в будівлях, які нібито використовувалися для утримання цивільних, було виявлено теплові сигнали, що свідчать про наявність опалення.

На фотографіях зображена та сама споруда, яку колишні ув'язнені ідентифікували як «старий цех». На першому зображенні дах будівлі цілий. На другому видно, що центральна частина даху частково демонтована. На третьому зображенні права частина будівлі повністю розібрана.

Супутниковий знімок Махаг від 28 червня 2024 року (автомобілі, припарковані біля гаражних боксів).

На фотографії видно 6 видовжених об'єктів, розташованих поруч із будівлею, у зоні, яка раніше була ідентифікована як гаражні бокси. Ці об'єкти не видно на супутникових знімках, зроблених в інші дати. Їхній розмір, форма та розташування можуть свідчити про наявність припаркованих транспортних засобів.

Супутниковий знімок Махаг від 29 серпня 2024 року.

Супутниковий знімок Махаг від 29 жовтня 2024 року.

На даху будівлі «старого цеху» видно квадратні отвори правильної форми. Вони можуть свідчити про проведення ремонтних робіт або реконструкції. Менш імовірно, що вони з'явилися внаслідок демонтажних робіт, оскільки на наступних зображеннях не помітна подальша зміна чи розширення отворів.

Супутниковий знімок Махаг від 26 жовтня 2024 року.

На території видно запас матеріалу, схожого на будівельний пісок, що може свідчити про поточні або нещодавні будівельні, ремонтні чи технічні роботи.

Супутниковий знімок Махаг від 8 лютого 2025 року.

На ділянці помітні додаткові насипи з матеріалу, схожого на будівельний пісок. Також можна спостерігати викопану лінію, що нагадує траншею для прокладання або ремонту підземних комунікацій.

Супутниковий знімок Махаг від 8 лютого 2025 року.

На ділянці помітні додаткові насипи з матеріалу, схожого на будівельний пісок. Також можна спостерігати викопану лінію, що нагадує траншею для прокладання або ремонту підземних комунікацій.

Більшість будівель на цій ділянці вкрита снігом, окрім двох споруд, які на фото вирізняються з-поміж інших. Згідно зі свідченнями колишніх ув'язнених *Ізоляції* одна з цих будівель (ліворуч) функціонує як гараж, а інша (праворуч) розташована в місці, де раніше утримували в'язнів. Відсутність снігу на цих будівлях може свідчити про те, що вони опалюються й наразі використовуються.

Супутниковий знімок Махаг від 28 липня 2025 року.

Знімок від 28 липня 2025 року демонструє численні зміни, якщо порівнювати із зображенням від 8 лютого 2025 року. Викопану раніше траншею для труб заповнили піском (червона позначка). Територію біля гаражних боксів вирівняли піском – і тепер там розташовано кілька контейнерів (синя позначка). З'явилася нова траншея (коричнева позначка), імовірно, призначена для прокладання або ремонту труб. Крім того, частково демонтовано дах будівлі, в якій раніше був склад боєприпасів (зелена позначка).

Супутниковий знімок Махаг від 28 липня 2025 року.

На даху однієї з будівель з'явилися темні плями, що, вірогідно, вказує на ремонтні роботи для усунення протікань або інші потреби в технічному обслуговуванні.

Супутниковий знімок Махаг від 2 вересня 2025 року.

На площі, що прилягає до гаражних боксів, створений новий піщаний насип, і, за наявною інформацією, будівля використовується для навчання особового складу МДБ «ДНР».

Супутникові знімки Махаг від 8 лютого 2025 року (зверху) та 28 липня 2025 року (знизу).

Дах будівлі зняли, а поруч видно будівельні матеріали. Згідно з попередньо задокументованими даними, ця будівля використовувалася для зберігання боєприпасів і зброї.

Супутникові знімки Махаг від 28 липня 2025 року (ліворуч) та 2 вересня 2025 року (праворуч).

Паркувальна зона біля контрольно-пропускного пункту частково вкрита будівельними матеріалами, що помітно на другому зображенні.

Супутникові знімки Махаг від 28 липня 2025 року (ліворуч) та 2 вересня 2025 року (праворуч).

Траншею, викопану раніше для встановлення або ремонту труб, засипали, а поверхню прилеглої дороги вирівняли.

Супутникові знімки Махаг від 28 липня 2025 року (ліворуч) та 2 вересня 2025 року (праворуч).

Зображення праворуч підтверджує, що попередню траншею (із зображення ліворуч) для встановлення або ремонту труби засипали, а дорожнє покриття вирівняли.

Аналіз доступних матеріалів з відкритих джерел, зокрема супутникових знімків і підтверджувальних свідчень колишніх в'язнів, вказує на те, що об'єкт *Ізоляція* продовжував демонструвати ознаки активності у 2024–2025 роках. Це, зокрема, переміщення та зберігання будматеріалів, ремонт або частковий демонтаж дахів, наявність транспортних засобів на території; ознаки опалення в будівлях, які раніше використовувалися для розміщення затриманих, а також ремонт комунальної інфраструктури. Такі спостереження свідчать про те, що принаймні деякі частини об'єкта й надалі використовували і надалі з логістичною метою або, можливо, для тих самих цілей, що й раніше.

Отже, висновки вказують на постійну людську діяльність і наявність техніки на території, але точний характер та мету такої активності неможливо повністю встановити лише за допомогою OSINT. У цьому контексті докази дають нам підстави з упевненістю стверджувати, що до літа 2025 року об'єкт не був повністю зруйнований, а ключові споруди ще стояли. Видимі ознаки технічного обслуговування інфраструктури, ремонту будівель та іншої діяльності свідчать про те, що *Ізоляція* не була ані повністю покинута, ані неактивна протягом досліджуваного періоду.

Додаток II. Правопорушення щодо культурних цінностей в Ізоляції

Хоча цей звіт насамперед присвячений незаконному затриманню та катуванню цивільних осіб на об'єкті *Ізоляція*, захоплення «Ізоляції» як культурної установи та сховища культурних цінностей у поєднанні зі знищенням творів мистецтва саме собою може становити порушення міжнародного права²⁷⁵. У цьому додатку пояснено культурну цінність знищених творів мистецтва та значення самого місця, а також проаналізовано дії окупантів як правопорушення проти культурних цінностей.

а. «Ізоляція» як центр мистецтва

Перетворення заводу на культурний простір вийшло далеко за межі простої виставки мистецьких творів. Команда «Ізоляції» запросила британського архітектора Ріка Роуботема розробити комплексний план облаштування ділянки, щоб об'єкт ефективно функціонував як культурний центр. Як згадував Михайло Глубокий, директор з розвитку «Ізоляції»: «Наша команда хотіла вплинути на розвиток Донецької області, Донецька. Багато заводів банкрутіли, не було роботи. І одночасно ми дивились на тренди, які відбуваються на Заході, в Європі щодо ревіталізації таких старих індустріальних приміщень»²⁷⁶.

Відповідно до цього бачення митці створили значну кількість творів, які виставлялися в «Ізоляції» і спеціально адаптувалися до цього простору. Такі роботи були покликані пере-

²⁷⁵ Гаазька конвенція 1907 року про закони та звичаї сухопутної війни та Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту.

²⁷⁶ Надано фондом «Ізоляція» (див. Рис. 2 в кінці Додатку II).

осмислити промислове середовище та критично дослідити його історію. Одним із наслідків такого підходу стало те, що мистецькі твори не вдалося вчасно вивезти, щоб захистити їх від бойовиків «ДНР». Багато інсталяцій були занадто масштабними для демонтажу, а інші – невіддільно інтегровані в архітектуру місця.

За 4 роки активної роботи в Донецьку «Ізоляція» стала ключовим центром мистецької спільноти України. Як зазначає українська мистецтвознавиця Катерина Яковенко, «Найважливіше, що було в «Ізоляції», – це те, що вона, як магніт, притягувала дуже різних, але класних людей – і студентів, і трошки старших, і навіть дорослих. І вона була таким місцем спільноти»²⁷⁷. Фотограф Саша Курмаз згадує: «Коли приїжджає відомий художник в Донецьк, ти думаєш: “Вау”. І всі їдуть в Донецьк, прям всі – Київ, Львів»²⁷⁸. У просторі регулярно проводили лекції, семінари, кінопокази та інші публічні заходи. Разом вони підкреслюють, що «Ізоляція» функціонувала як спеціалізований культурно-мистецький заклад.

б. Культурна цінність творів мистецтва в «Ізоляції»

За даними платформи культурних ініціатив «Ізоляція», на момент захоплення бойовиками «ДНР» у 2014 році на території мистецького центру залишалося 35 творів мистецтва²⁷⁹.

Колекція в «Ізоляції» містила численні твори видатних українських та міжнародних митців. Серед ключових учасників простору – французький художник-концептуаліст Даніель Бюрен,

одна з головних постатей міжнародного сучасного мистецтва. Його роботи зберігаються у провідних публічних колекціях, зокрема у галереї Тейт Модерн, Національному музеї сучасного мистецтва в Токіо та музеї Гугґенгайма в Більбао. Бюрен отримав Золотого лева на Венеційській бієнале 1986 року — одній з найпрестижніших міжнародних мистецьких подій²⁸⁰. Для «Ізоляції» він створив кілька творів на місці, які безпосередньо взаємодіяли з промисловою архітектурою колишнього заводу та переосмислювали її. У проєкті «21 двері = 21 колір» (21 Doors = 21 Colours) він застосував свою фірмову «смугасту» візуальну мову до дверей і воріт ділянки, тоді як у межах «Кольори в сітках» (Dans les filets, la couleur) та «Кабінка-ліхтар» (Cabane-Lanterne) додав елементи кольорового плексигласу²⁸¹ до наявних конструкцій на подвір'ї «Ізоляції»²⁸².

Ще одним важливим учасником простору був китайський художник Цай Гоцян, усесвітньо відомий завдяки використанню пороху й технік, що імітують вибух. Він отримав Золотого лева на Венеційській бієнале 1999 року²⁸³. Художня практика митця якнайкраще відповідала промислового та вугільного контексту Донецької області. Портрети шахтарів, створені з пороху, передавали напруженість моменту, коли вони виходили із шахт, водночас ілюструючи як фізичну працю, так і ширшу промислову історію регіону²⁸⁴.

Відомий у світі камерунський художник Паскаль Мартін Таю представляв свої напрацювання на провідних міжнародних виставках, зокрема Documenta 11 та Венеційській бієнале²⁸⁵. Для своєї роботи «Make Up... Pease!», спеціально створеної на «Ізоляції», митець перетворив димар заводу на монументальну помаду, що зробило його впізнаваним елементом місцевого ландшафту. Робота була присвячена жінкам Донецька, чия праця відіграла вирішальну роль у відбудові міста після Другої світової війни²⁸⁶.

Серед найвидатніших українських художниць, чії роботи виставлялися в «Ізоляції», була Марія Куліковська, мультимедійна художниця, яка народилася в Криму. Її скульптури²⁸⁷, створені за зразком власного тіла, отримали схвальні відгуки критиків і стали феноменом сучасного українського мистецтва. Пізніше їх придбав, зо-

крема, Одеський національний художній музей. Ще деякі твори потрапили до різних колекцій в інших установах. Для «Ізоляції» Куліковська створила просто неба серію скульптур з мила, спеціально розроблених для поступового розпаду. У цих роботах вона порушувала теми вразливості, тимчасовості та трансформації²⁸⁸.

В. Знищення творів

Станом на червень 2024 року колишній артпростір «Ізоляція» залишався закритим, і ніхто не міг вивезти звідти твори мистецтва. Засновниця Любов Михайлова розповіла, що спочатку бойовики пообіцяли дозволити вивезення колекції, але пізніше, під час евакуації, передумали. Вона згадує: «Одній машині дозволили виїхати. Потім надійшов наказ зверху: з'явилися поціновувачі мистецтва, вони прийдуть і подивляться, що ми вантажимо, можливо, комусь щось знадобиться»²⁸⁹.

Олександр Репетило, один із цивільних, яких незаконно утримували в *Ізоляції*, пізніше згадував, що бачив там твори мистецтва, хоча не одразу зрозумів їхнє значення. «Я бачив там усі ці картини, але думав, що це [окупанти] їх зробили», — пояснив він²⁹⁰.

Повідомляється, що з 13 до 15 червня 2014 року металеві компоненти кількох творів мистецтва вирізали та вивезли з об'єкта на металобрухт²⁹¹. Це, найімовірніше, стосується творів з металу Данієля Бюрена, Цай Гоцяна, Леандро Ерліха, Еліз Флоренті та Марселя Турковскі, Гамлета Зіньківського та Данієля Малона.

22 червня 2015 року було підтверджено знищення твору Паскаля Мартіна Таю «Make Up... Pease!». Інсталяцію демонтували разом з димарем фабрики. Цю подію зафіксували на відео, яке потім поширювали²⁹².

Повідомляється, що твори Марії Куліковської бойовики «ДНР» використали як мішені для стрільби. Хоча цей інцидент широко висвітлювався в медіа і його підтверила сама художниця, факт стрілянини не був задокументований офіційно. Журналісти російського телеканалу «Дождь», яким вдалося зняти відео всередині «Ізоляції» у 2014 році, передали слова ко-

лишнього начальника центру, що скульптури були розстріляні. Спочатку він погодився продемонструвати це на камеру, але, за словами журналістів, відмовився в останній момент²⁹³.

г. Руйнування як ідеологічний акт

Представники так званої влади «ДНР» публічно визнали, що вивезення творів мистецтва з *Ізоляції* було не лише практичним заходом, а й ідеологічним актом. В інтерв'ю 2014 року Леонід Баранов, голова Спеціального комітету, що діяв на той час в *Ізоляції*, відкрито поставив під сумнів культурну цінність центру та заявив, що його твори використовувалися для «розбещення» молоді.

Під час інтерв'ю Баранов показав книги, що зберігалися в *Ізоляції*, зокрема фотокнигу Бориса Михайлова, всесвітньо відомого фотографа та одного з ключових представників Харківської школи фотографії. Баранов схарактеризував цей мистецький твір як «хворий» та «створений для психічно хворих людей». Він також заявив, що таке мистецтво каратиметься згідно з правилами «ДНР». Баранов описав діяльність мистецького центру «Ізоляція» як «ворожу до всього слов'янського та російського» та стверджував, що замість займатися сучасним мистецтвом, молоді люди повинні «одружуватися, народжувати дітей та збільшувати населення нашої республіки в геометричній прогресії». За його словами, мистецькі твори викинули як сміття²⁹⁴.

Аналогічно, інший представник «ДНР» публічно схарактеризував «Ізоляцію» як мистецький центр для «людей, інтегрованих у рух Майдану»²⁹⁵, називаючи установу політично опозиційною, а не культурною за своєю природою.

г. Правовий аналіз імовірних порушень

Захоплення, привласнення та знищення культурного центру «Ізоляція» та творів мистецтва, що в ньому зберігалися, порушують серйозні

питання в контексті міжнародного права. Це місце, що колись було промисловим заводом, перетворилося на спеціалізовану культурну установу, де представляли твори всесвітньо відомих митців, адаптовані спеціально до того місця. «Ізоляція» функціонувала як громадський культурний центр, де проводили лекції, семінари та виставки. Тобто локація була важлива не лише як фізичний простір, а і як сховище культурних та мистецьких цінностей.

Згідно з Гаазькою конвенцією 1907 року про закони та звичаї сухопутної війни приватна власність, зокрема культурні цінності, має бути захищена від захоплення або знищення, якщо інше не продиктовано військовою необхідністю. Конвенція також забороняє мародерство, підкреслюючи, що привласнення або розграбування приватного та культурного майна є незаконним²⁹⁶. Задokumentований демонтаж металевих компонентів робіт Бюрена, Цай Гоцяна та інших митців, знищення інсталяції Таю «Make Up... Peace!» та стрілянина по скульптурах Куліковської – це дії, не сумісні зі згаданими захисними приписами, оскільки вони не були пояснені військовою необхідністю та передбачали незаконне привласнення культурних цінностей.

Згідно з Гаазькою конвенцією 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту сторони зобов'язані поважати культурні цінності, утримуватися від їхнього пошкодження чи реквізиції, а також запобігати розграбуванню чи незаконному привласненню. Навмисне знищення, демонтаж і вивезення творів мистецтва з «Ізоляції» порушує ці зобов'язання. Стаття 5 Гаазької конвенції 1954 року також покладає на будь-яку державу-окупанта або державу, яка здійснює контроль, обов'язок вживати необхідних заходів для охорони і поваги до культурних цінностей, що перебувають під її контролем, зокрема запобігати їхньому знищенню або незаконному привласненню²⁹⁷. Нездатність забезпечити захист мистецьких творів, які були вбудовані в архітектуру самої

²⁹⁵ Майдан – це узагальнена назва хвилі масових протестів в Україні, що розпочалися наприкінці 2013 року після того, як уряд призупинив інтеграцію країни з Європейським Союзом. Відтак протести переросли в масове повстання проти корупції та авторитаризму, що зрештою призвело до усунення президента Віктора Януковича на початку 2014 року.

локації та мали міжнародне значення, підкреслює порушення згаданих зобов'язань.

Навмисне знищення культурних цінностей, не виправдане військовою необхідністю, може вважатися воєнним злочином. Стаття 8(2)(b)(ix) Римського статуту криміналізує спрямування нападів на будівлі, призначені для мистецтва, науки або благодійних цілей, за умови, що такі будівлі не є військовими цілями²⁹⁸. Задokumentовані в *Ізоляції* дії, включно з демонтажем, знищенням та ідеологічним переслідуванням творів, потенційно можуть становити предмет розгляду МКС у межах юрисдикції щодо воєнних злочинів проти культурних цінностей.

Щоб реагувати на ці порушення, українські органи влади та міжнародні партнери мають скоординувати зусилля для ідентифікації, документування та відстеження мистецьких творів, що перебували в *Ізоляції* на момент захоплення, зокрема за допомогою інвентарних переліків, свідчень, фотофіксації та матеріалів з відкритих джерел. Виявлені докази слід зберігати для використання у кримінальних провадженнях, заходах реституції та потенційного повернення об'єктів, які могли бути вилучені чи іншим чином переміщені. Такі кроки дадуть змогу забезпечити, щоб знищення, розграбування та наруга над культурними цінностями в *Ізоляції* стали предметом належного розслідування, а винні були притягнуті до відповідальності.

Зрештою, привласнення, знищення та нездатність захистити «*Ізоляцію*» і мистецькі твори, що там зберігалися, можуть становити порушення Гаазьких конвенцій 1907-го і 1954 року і воєнні злочини за Римським статутом.

Рис. 2. Мистецькі твори, що залишалися під контролем окупаційної влади

Paul Chaney
The Object of the Slight Acceleration
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

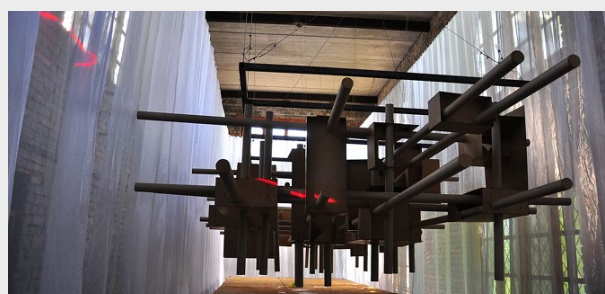
Paul Chaney
Space Patch
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Alexey Salmanov
Flag of Donetsk Region
РОСІЯ / УКРАЇНА

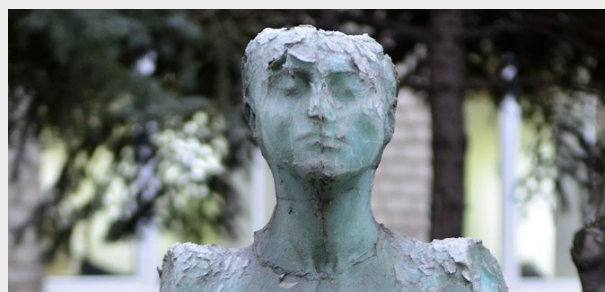
Paul Chaney
The Acceleration of the Slightest Object
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Daniel Malone
Nineteen Ninety Now
НОВА ЗЕЛАНДІЯ

Florenty, E. & Turkowsky, M.
Descenders of the Sun I
ФРАНЦІЯ / НІМЕЧЧИНА

Maria Kulikovskaya
Homo bulla
УКРАЇНА

Pascale Marthine Tayou

Make up... Peace!

КАМЕРУН / БЕЛЬГІЯ

Daniel Buren

21 Doors = 21 Colours

ФРАНЦІЯ

Moataz Nasr

Tanoura

ЄГИПЕТ

Daniel Buren

Dans les filets, la couleur

ФРАНЦІЯ

Leandro Erlich

Invisible Train

АРГЕНТИНА

Daniel Buren

Cabane-Lanterne

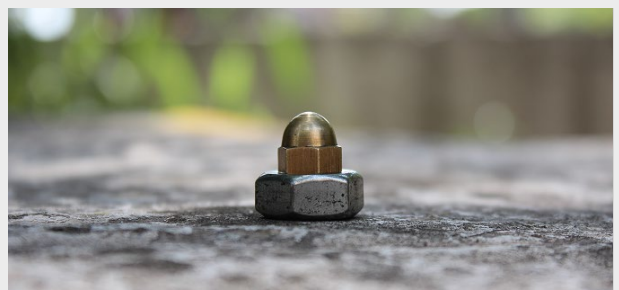
ФРАНЦІЯ

Leandro Erlich

Bank

АРГЕНТИНА

Kader Attia

The More We Know the Smaller We Are

ФРАНЦІЯ

Kader Attia
Ce n'est rien...
ФРАНЦІЯ

Cai Guo-Qiang
1040m Underground: the Nursery Rhymes
КИТАЙ

Natasha Pavlovskaya
Missing space 2
РОСІЯ / УГОРЩИНА

Natasha Pavlovskaya
Untitled
РОСІЯ / УГОРЩИНА

Anatoly Belov
Balance
УКРАЇНА

Hamlet Zinkovsky
Labyrinth
УКРАЇНА

APL315
Izoliatsiia graffiti
УКРАЇНА

Hamlet Zinkovsky
Hero of labour
УКРАЇНА

Lyubov Malikova

Babushka

УКРАЇНА

Richard Ansett

Partly Cloudy

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Maria Kulikovskaya

Army of clones

УКРАЇНА

Nuno Barroso

Partly Cloudy

ПОРТУГАЛІЯ

Unknown

Izoliatsiia Deer

УКРАЇНА

Marina Black

Partly Cloudy

РОСІЯ / КАНАДА

Hans Op de Beeck

Sea of tranquility

БЕЛЬГІЯ

Marco Citron

Partly Cloudy

ІТАЛІЯ

Sasha Kurmaz (Homer)

Partly Cloudy

УКРАЇНА

Flavia Junqueira

Partly Cloudy

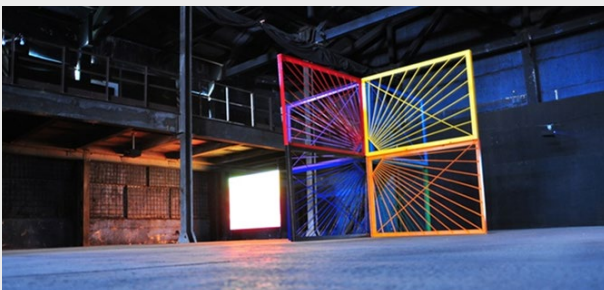
РОСІЯ / УГОРЩИНА

Oleksandr Strinadko

Partly Cloudy

УКРАЇНА

Florenty, E. & Turkowsky, M.

The Descendants of the Sun II

ФРАНЦІЯ / НІМЕЧЧИНА

Додаток III. Ширший контекст довгострокових наслідків утримання осіб під вартою в Російській Федерації та на окупованих територіях України

Порушення МГП та серйозні порушення прав людини, скоєні на територіях, що перебувають під контролем Російської Федерації, неодноразово демонстрували систематичний характер. Насильство тим часом використовувалося як регулярний метод впливу на цивільне населення. Досвід, задокументований щодо об'єкта незаконного тримання під вартою, відомого як *Ізоляція*, слід розуміти в ширшому контексті таких дій²⁹⁹.

Хоча цей звіт зосереджується на злочинах проти цивільних, незаконно затриманих на досліджуваній локації, відповідні форми шкоди, завданої колишнім в'язням, неодноразово фіксуються в ширшій системі насильства, пов'язаного із затриманням. У цьому додатку йдеться про психологічні наслідки, яких зазнають особи, що перебували в російському полоні, особливо колишні затримані з *Ізоляції*.

На основі конфіденційних узагальнених даних, зібраних українськими фахівцями у сфері кримінального правосуддя, можна зрозуміти ши-

рший контекст, у якому слід розглядати свідчення цього звіту. Матеріал дає змогу виявити повторювані психологічні наслідки утримання під вартою та порівняти досвід потерпілих з *Ізоляції* з досвідом інших колишніх затриманих.

Наявні дані свідчать про те, що утримання в полоні часто супроводжується глибокою і тривалою психологічною шкодою. Колишні в'язні часто страждають від серйозних порушень сну, зокрема хронічного безсоння, нічних жахів та мимовільних реакцій під час сну, спричинених спогадами про ув'язнення. Часто йдеться про симптоми, пов'язані з тривогою, зокрема регулярні панічні атаки, посилені реакції на страх і нездатність перебувати в людних чи незнайомих місцях. У багатьох випадках ці симптоми супроводжуються ширшими психологічними та емоційними розладами, як-от посттравматичний стресовий розлад, порушення регуляції нервової системи, астеничні стани та суїцидальні нахили. Такі прояви часто не припиняються ще довгий час після звільнення, що підтверджує тривалий характер завданої травми³⁰⁰.

Психологічні наслідки, описані в узагальнених даних кримінального правосуддя, досить точно відображають досвід, яким поділилися колишні в'язні *Ізоляції*. У них також виникли хронічні розлади сну як через травматичний стрес, так і через умови затримання; регулярні панічні атаки через згадки про полон, а також посилений страх через постійну загрозу на-

²⁹⁹ Truth Hounds, Міжнародне партнерство за права людини, «Правда, схована за мовчанням: використання Росією сексуального насильства як зброї проти чоловіків в Україні». Публікація очікується в червні 2026 р. У звіті описано, як російські війська вчиняли масштабне та систематичне сексуальне насильство щодо українських чоловіків на окупованих територіях у межах ширшої кампанії контролю, залякування та пригнічення. Він містить задокументовані випадки, методи насильства та місця утримання, описуючи самі дії як злочини проти людяності, мета яких – не лише завдати шкоди окремим особам, а й принизити цілі громади й послабити українське суспільство. Автори звіту закликають забезпечити правосуддя, покращити підтримку постраждалих, а також ширше визнати явище сексуального насильства щодо чоловіків у міжнародному праві та політиці.

³⁰⁰ Конфіденційна інформація, що зберігається в авторів, була надана українськими органами кримінального правосуддя і не є публічно доступною.

сильства. Розповіді потерпілих про гостру стресову реакцію на конкретні сенсорні тригери, як-от звуки, що асоціюються з дверима камери чи рухом конвоїрів, відповідають поширеним проявам надмірної настороженості та тривоги, пов'язаної з травмою, які також спостерігалися серед інших колишніх полонених. Подібність розповідей потерпілих і загальні закономірності, визначені органами кримінального правосуддя, демонструють, що досвід, описаний колишніми в'язнями *Ізоляції*, не є особливим чи поодиноким явищем – натомість він відображає повторюваний спільний досвід психологічної шкоди внаслідок перебування в полоні³⁰¹.

Згідно з проаналізованими матеріалами та висновками юристів психологічна шкода в цій ситуації не є випадковою. Методи, що застосовувалися проти затриманих, обирали з метою принизити, залякати та зламати людину, сприяючи їй постійному відчуттю страху й невпевненості і втраті особистої автономії. У ширшому контексті збройного конфлікту згадані практики були спрямовані на придушення опору, підірив індивідуальної суб'єктності та здійснення контролю над цивільним населенням. Отже, задокументовані тут психологічні наслідки є не вторинним чи непередбачуваним результатом описаних подій, а невіддільною частиною системи насильства, пов'язаної з незаконним утриманням під вартою та жорстоким поводженням³⁰².

³⁰¹ Truth Hounds, Міжнародне партнерство за права людини, «Правда, схована за мовчанням: використання Росією сексуального насильства як зброї проти чоловіків в Україні». Публікація очікується в червні 2026 р.

³⁰² Конфіденційна інформація, що зберігається в авторів, була надана українськими органами кримінального правосуддя і не є публічно доступною.

Джерела та примітки

- 1 Див. Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН ES-11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй», A/RES/ES-11/4 від 12 жовтня 2022 року, в якій зазначається, що дії Росії щодо «незаконних так званих референдумів» та спроби анексії Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей «не мають законної сили згідно з міжнародним правом».
- 2 Усі інтерв'ю проводили відповідно до Методології документування Truth Hounds та з дотриманням Кодексу етики документаторів.
- 3 УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні, «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021» (англійською мовою), 2 липня 2021 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 4 М. Андрушевська та В. Чекало, «Ізоляція. Голоси з підвалу», 21 травня 2021 р., Уряд Польщі, с. 55, дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 5 Медійна ініціатива за права людини, «Жіноче обличчя заручниць Донбасу» (англійською мовою), [без дати], 2021 р., дата звернення: 27 квітня 2026 р.
- 6 Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), «Україна проти Росії (щодо Криму)» (дес.), заяви №. 20958/14 та 38334/18, Рішення Великої палати від 16 грудня 2020 р.; ЄСПЛ, «Україна та Нідерланди проти Росії», заяви № 8019/16, 43800/14 та 28525/20, Рішення Великої палати від 30 листопада 2022 р.
- 7 ЄСПЛ, «Україна проти Росії (щодо Криму)» (дес.), заяви №. 20958/14 та 38334/18, Рішення Великої палати від 16 грудня 2020 р., пункт 32.
- 8 Там само, пункт 33. Донбас — це узагальнений термін для назви Донецького басейну, що стосується Донецької та Луганської областей України.
- 9 ЄСПЛ, «Україна проти Росії (щодо Криму)» (дес.), заяви №. 20958/14 та 38334/18, Рішення Великої палати від 16 грудня 2020 р., пункт 38.
- 10 Там само, пункт 40.
- 11 Там само, пункт 41.
- 12 Там само, пункти 42–46.
- 13 Міжнародний кримінальний трибунал з питань колишньої Югославії (МТКЮ), «Прокурор проти Тадича», справа № ІТ-94-1-А, Апеляційна палата, рішення за апеляцією від 2 жовтня 1995 року, п. 70: «[З]бройний конфлікт виникає, коли відбувається застосування збройної сили між державами або тривале збройне насильство між урядовими органами та організованими збройними групами чи між такими групами в межах держави».
- 14 Там само, пункт 70.
- 15 ЄСПЛ, «Україна проти Росії (щодо Криму)» (дес.), Заяви №. 20958/14 та 38334/18, Рішення Великої палати від 16 грудня 2020 р., пункт 46.
- 16 Там само, пункт 49.
- 17 Там само, пункт 50.
- 18 Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, «Територіальна цілісність України», резолюція A/RES/68/262, ухвалена 27 березня 2014 р.
- 19 ЄСПЛ, «Україна та Нідерланди проти Росії», заяви №. 8019/16, 43800/14 та 28525/20, Рішення Великої палати від 30 листопада 2022 року, пункти 51, 59, 60.
- 20 Там само, пункти 184, 190.
- 21 Там само, пункти 60, 93.
- 22 МКЧХ, «Нідерланди / Україна: класифікація ситуації та статус комбатанта (2014)», тематичне дослідження щодо рішення Окружного суду Гааги у справі № 09/748007-19, рішення від 17 листопада 2022 року, п. 37.
- 23 Офіс Прокурора МКС, Звіт про діяльність із попереднього вивчення ситуації за 2016 рік, 14 листопада 2016 року, п. 170.
- 24 ЄСПЛ, «Україна та Нідерланди проти Росії», заяви №. 8019/16, 43800/14 та 28525/20, Рішення Великої палати від 30 листопада 2022 року, пункт 204.
- 25 ЄСПЛ, «Україна та Нідерланди проти Росії», заяви №. 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22, Рішення Великої палати (по суті), 9 липня 2025 р., пункти 61–62.
- 26 Там само, пункти 64–66.
- 27 Офіційний портал Кабінету Міністрів України з питань протидії російській агресії, «Захоплення благодійного фонду "Ізоляція"», 29 березня 2023 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 28 Місто Донецьк неодноразово перейменовували. Спочатку поселення, засноване в 1869 році валлійським металургом Джоном Г'юзом, називалося Юзівка, потім його перейменовували на Сталіно, а в 1961 році воно стало Донецьком.
- 29 Це було зроблено в межах четвертої (1946–1950) та п'ятої (1951–1955) п'ятирічок. Див. Б. Д. Лановик та ін., «Економічний розвиток України в роки війни і перше повоєнне десятиліття», праця «Економічна історія України і світу», дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 30 Суспільне Культура, «Ізоляція: як "руській мір" знищив містечтво в Донецьку та створив таємну катівню», 16 квітня 2024 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 31 Віртуальний музей російської агресії, «Захоплення благодійного фонду "Ізоляція"», 29 березня 2023 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 32 Л. Михайлова, «Анексія і руйнування», 20 квітня 2018 року, дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 33 Там само.
- 34 Відлига — це період лібералізації, запроваджений із 1953 до 1964 року радянським лідером Микитою Хрущовим, який послабив радянські репресії та цензуру. Див. Т. Шванґрадзе, «Хрущовська відлига: "Послаблення радянських репресій"» (англійською мовою), The Collector, 2 січня 2024 р., дата звернення: 3 лютого 2026 р.
- 35 Перебудова стосується програми, запровадженої радянським лідером Михайлом Горбачовим у 1980-х роках для реформування радянської політики та покращення економічної ситуації. Див. «Перебудова. Політика радянського уряду» (англійською мовою), Британіка, 16 січня 2026 р., дата звернення: 3 лютого 2026 р.
- 36 Г. Ципурський, «Соціалістичні забави: Молодь, споживання та державна масова культура в Радянському Союзі» (англійською мовою), 1945–1970 (2016), дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 37 Віртуальний музей російської агресії, «Захоплення благодійного фонду "Ізоляція"», 29 березня 2023 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 38 Україner, «Що таке Ізоляція та IZONE?», 14 червня 2014 року, дата звернення: 30 січня 2026 р. Подібні ініціативи вже існували в Європі: Лондонська галерея Тейт Модерн у колишній електростанції або «Цольферайн» у Рурському регіоні Німеччини, де колишня вугільна шахта стала культурним центром і була внесена до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Таку трансформацію можна розглядати як варіацію пострадянської ревіталізації, що базувалася на концепції зміни функції, тобто коли простору надається абсолютно нове призначення, хоча сама будівля майже не змінюється: Л. Сикора, «Постсоціалістичні міста», Міжнародна енциклопедія географії людини (2009) Р. Кітчин та Н. Тріфт (ред.), с. 309–317.
- 39 П. Федорів, «Що таке джентрифікація і чи є вона в Україні?», [без дати], MistoSite, дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 40 ISOLYATSIA, «Ізоляція 2.0» [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 41 Михайло Глубокий, директор з розвитку та комунікацій фонду «Ізоляція», онлайн-інтерв'ю з Truth Hounds, 2 червня 2025 року.
- 42 ІЗОЛЯЦІЯ, «Цай Гоцян — 1040 м під землею» [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 43 Українська правда. Життя, «Арт-проект "Цай Гоцян — 1040 метрів під землею"», 11 серпня 2011 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 44 Михайло Глубокий, директор з розвитку та комунікацій фонду «Ізоляція», онлайн-інтерв'ю з Truth Hounds, 2 червня 2025 року.

- 45 Izolyatsia Must Speak, «Make up... Peace!» (англійською мовою) [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 46 Медіа ініціатива за права людини, «Страх та смерть в "Ізоляції". Як катують людей у підвалах Донецька», 24 лютого 2020 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 47 Ukraїner, «Що таке Ізоляція та IZONE?», 14 червня 2014 року, дата звернення: 30 січня 2026 р. Художник Давід Чічкан, чий твори були представлені на першій виставці в новоствореному артпросторі, вступив до лав Збройних Сил України після 2022 року та загинув на передовій у серпні 2025 року. Див. Д. Чічкан, «Ізоляція 2.0», [без дати], 2010, дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 48 Медіа ініціатива за права людини, «Страх та смерть в "Ізоляції". Як катують людей у підвалах Донецька», 24 лютого 2020 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 49 ІЗОЛЯЦІЯ, «Ізоляція в вигнанні» [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 50 Михайло Глубокий, директор з розвитку та комунікацій фонду «Ізоляція», онлайн-інтерв'ю з Truth Hounds, 2 червня 2025 року.
- 51 Там само; О. Чайко, А. Гевко, «Не існує одного голосу Донбасу: Михайло Глубокий про захоплення фонду Ізоляція», Факти, 4 грудня 2021 р., дата звернення: 2 липня 2025 р.
- 52 ІЗОЛЯЦІЯ, «Захоплення території фонду ІЗОЛЯЦІЯ» [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 53 Д. Волчек, «Мародери на острові "Ізоляції"» (російською мовою), Радіо Свобода, 15 червня 2024 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 54 ІЗОЛЯЦІЯ, «Захоплення території фонду ІЗОЛЯЦІЯ» [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 55 Д. Волчек, «Мародери на острові "Ізоляції"» (російською мовою), Радіо Свобода, 15 червня 2024 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 56 ІЗОЛЯЦІЯ, «Ізоляція в вигнанні» (англійською мовою), 26 червня 2015 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 57 Izolyatsia Must Speak, «Make up... Peace!» (англійською мовою), [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 58 Там само.
- 59 ІЗОЛЯЦІЯ, «Знищення художніх робіт на території фонду ІЗОЛЯЦІЯ в Донецьку триває», 27 червня 2015 р., дата звернення: 3 лютого 2026 р.
- 60 Ніл Леві, «"Судіть самі!" — виставка дегенеративного мистецтва як політичне видовище», жовтень, т. 85 (1998), ст. 41–64.
- 61 ІЗОЛЯЦІЯ, «Цай Гоцян — 1040 м під землею» [без дати], 2011, дата звернення: 3 лютого 2026 р.
- 62 ІЗОЛЯЦІЯ, «Захоплення території фонду ІЗОЛЯЦІЯ» [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 63 ІЗОЛЯЦІЯ, «Ізоляція в вигнанні», 26 червня 2015 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 64 «Леонід Баранов в Ізоляції», Vimeo, 29 липня 2014 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 65 УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні, «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021» (англійською мовою), 2 липня 2021 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 66 5-та окрема гвардійська мотострілецька бригада, також відома як бригада «Оплот», — це мотострілецьке формування Сухолутиних військ Російської Федерації, що входить до складу 51-ї гвардійської загальновійськової армії. Вона виникла як добровільний підрозділ у Донецьку у 2014 році під час спалаху конфлікту й діяла під командуванням «ДНР» до офіційної інтеграції до складу російських військ 1 січня 2023 року.
- 67 Truth Hounds, Міжнародне партнерство за права людини, Платформа громадянської солідарності та ін., «Долаючи безкарність на сході України: порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародні злочини на сході України», 10 листопада 2017 р., с. 123, дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 68 УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні, «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021» (англійською мовою), 2 липня 2021 р., дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 69 Рада Міністрів Донецької Народної Республіки, Розпорядження № 34, 8 серпня 2014 р., (архівне посилання), дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 70 Ю. Луценко, «Під час допитів був лікар, щоб "відкачати" затриманих: СБУ оприлюднила свідчення екскерівника катівні "Ізоляція", Громадське, 11 листопада 2021 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.; СвоіСіті, «Як арт-центр "Ізоляція" в Донецьку став в'язницею, назву якої люди бояться вимовляти вголос» (російською мовою), 26 лютого 2020 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.; УВКПЛ ООН, «Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021», 2 липня 2021 р., с. 45, дата звернення: 30 січня 2026 року.
- 71 УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні, «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021», 2 липня 2021 р., с. 36, дата звернення: 30 січня 2026 р. М. Андрушевська та В. Чекало, «Ізоляція. Голоси з підвалу», Уряд Польщі, 21 травня 2021 р., с. 16, 24, дата звернення: 2 лютого 2026 р. Там само, с. 30. Радіо Свобода, «Оперативні групи, спецназ "Вимпел" та "МДБ": як ФСБ Росії управляє "ДНР" та "ЛНР"», 19 грудня 2021 р., дата звернення: 30 січня 2026 р. Радіо Свобода, «Як влаштовані підвали "МДБ": реалії Донбасу» (російською мовою), 19 листопада 2019 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 72 М. Андрушевська та В. Чекало, «Ізоляція. Голоси з підвалу», Уряд Польщі, 21 травня 2021 р., с. 55, дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 73 ZMINA, «На території "Ізоляції" були великі ангари з підвалами, куди скидали трупи людей — бранка Галина Гайова», 26 січня 2024 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 74 М. Андрушевська та В. Чекало, «Ізоляція. Голоси з підвалу», Уряд Польщі, 21 травня 2021 р., с. 55, дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 75 УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні, «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021», 2 липня 2021 р., с. 36, дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 76 І. Шовкун, «Вони хвалилися вбивствами солдатів ЗСУ, а золото везли до Москви: витік перехопленої розмови бойовиків "ДНР"» (російською мовою; час 36:47), Апостроф, 2 лютого 2021 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 77 Харківська правозахисна група, «"Закликали до підпалу Кремля" — театрального режисера звинуватили у тероризмі через шматок обгортки від жувальної гумки» (час 15:48), 18 жовтня 2023 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 78 Ю. Когородський, «Росіяни за тиждень вивезли з Маріуполя до фільтраційного табору майже 3 тис. українців», LB.ua, 29 травня 2022 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р. Новини Донбасу, «Вигадані "шпигунства" та російські "десятки": як в'язні "ДНР" зазігли в петлю часу та телепортувалися до російської тюрми» (посилання архівовано), 30 травня 2024 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 79 А. Александров, «Що відомо про колонію в Оленівці, куди доставили українських військовополонених з "Азовсталі". Розповідає радник мера Маріуполя», Current Time TV, 28 травня 2022 р., дата звернення: 24 квітня 2026 р.
- 80 Див. УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні, «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021», 2 липня 2021 р., Додаток II (документування свавільних затримань і затримань інкомунікадо, катувань, жорстокого поводження та сексуального насильства у центрі Ізоляція в Донецьку, а також визначення його як символічного місця утримання під вартою); Human Rights Watch, «Україна: катування, жорстоке поводження з боку озброєних груп на сході», 5 липня 2021 р. (де Ізоляція описана як сумнозвісне місце утримання під вартою та з посиланням на розповіді потерпілих про катування та тривале утримання під вартою інкомунікадо (без зв'язку із зовнішнім світом); Медіа ініціатива за права людини, «У Рівному трьох українців засудили до 18 років і більше за замах на "Леніна", бійця "ДНР"», 30 грудня 2024 р. (повідомлення про свідчення колишнього затриманого, який описує катування в "Ізоляції", зокрема електрошок, побиття та примусові методи допиту; також зазначається, що його слова підтверджували інші колишні в'язні); Izolyatsia Must Speak, «Про проект» (проект описується як спільна ініціатива Міністерства закордонних справ України, фонду «Ізоляція», Українського інституту та колишнього ув'язненого Станіслава Асєва); Izolyatsia Must Speak, «Російська збройна агресія на сході України» (де міститься посилання на дослідження МІПЛ та ГО «Німецько-російський обмін» (DRA) щодо використання цього місця для утримання під вартою та жорстокого поводження); Izolyatsia Must Speak, «Підвали "Ізоляції"» (додаткова конкретна інформація про об'єкт та подробиці від колишніх в'язнів щодо використання об'єкта як незаконної в'язниці та місця катування).
- 81 Свідчення IZ-007, IZ-008, IZ-012 і IZ-021 — респондентів Truth Hounds.
- 82 Свідчення IZ-005 — респондента Truth Hounds.
- 83 Свідчення IZ-003, IZ-018 — респондентів Truth Hounds.
- 84 Свідчення IZ-002, IZ-001, IZ-013 — респондентів Truth Hounds.
- 85 Свідчення IZ-006, IZ-003, IZ-002, IZ-001, IZ-013, IZ-014 — респондентів Truth Hounds.
- 86 Свідчення IZ-010, IZ-011, IZ-015 — респондентів Truth Hounds.
- 87 Свідчення IZ-004, IZ-010, IZ-012, IZ-014, IZ-015 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01, респондента Медіаіної ініціативи за права людини.
- 88 Свідчення IZ-011, IZ-012, IZ-014, IZ-020 — респондентів Truth Hounds.
- 89 Свідчення IZ-017 — респондента Truth Hounds.
- 90 Свідчення IZ-014 — респондента Truth Hounds.
- 91 Свідчення IZ-010, IZ-012, IZ-014, IZ-015 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01, респондента Медіаіної ініціативи за права людини.
- 92 Свідчення IZ-010 — респондента Truth Hounds.
- 93 Свідчення IZ-007, IZ-008, IZ-010, IZ-013 — респондентів Truth Hounds.
- 94 Свідчення IZ-010, IZ-018 — респондентів Truth Hounds.
- 95 Свідчення IZ-010 — респондента Truth Hounds.
- 96 Свідчення IZ-003 — респондента Truth Hounds.
- 97 Свідчення IZ-011, IZ-012 — респондентів Truth Hounds.
- 98 Свідчення IZ-004, IZ-005, IZ-008, IZ-015 — респондентів Truth Hounds.
- 99 Свідчення IZ-012 — респондента Truth Hounds.
- 100 Свідчення IZ-012 — респондента Truth Hounds.
- 101 Свідчення IZ-015 — респондента Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01, респондента Медіаіної ініціативи за права людини.

- 102 Свідчення IZ-002, IZ-003, IZ-010, IZ-011, IZ-012, IZ-014, IZ-016, IZ-020 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01 — респондента Медійної ініціативи за права людини.
- 103 Свідчення IZ-003 — респондента Truth Hounds.
- 104 Свідчення IZ-012, IZ-021 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01 — респондента Медійної ініціативи за права людини.
- 105 Свідчення IZ-013 — респондента Truth Hounds.
- 106 Свідчення IZ-012 — респондента Truth Hounds.
- 107 Свідчення IZ-002, IZ-010, IZ-014 — респондентів Truth Hounds.
- 108 Свідчення IZ-010 — респондента Truth Hounds.
- 109 Свідчення IZ-CO-01 — респондента Медійної ініціативи за права людини.
- 110 Свідчення IZ-014 — респондента Truth Hounds.
- 111 У липні 2022 року ракета влучила у в'язницю в Оленівці на окупованій Донеччині, вбивши щонайменше 50 українських військовополонених, яких там утримували. Росія та Україна висували взаємні звинувачення за напад, хоча подальші розслідування вказують на те, що Росія є найімовірнішим винуватцем. С. Бланн та Х. Архірова, «Через 2 роки після смерті українських військовополонених, потерпілі та витік аналізу ООН вказують, що Росія була винуватцем» (англійською мовою), Associated Press, 25 липня 2024 р., дата звернення: 4 лютого 2026 р.
- 112 Свідчення IZ-016 — респондента Truth Hounds.
- 113 ІЗОЛЯЦІЯ, «Ізоляція в вигнанні» [без дати], дата звернення: 30 січня 2026 р.
- 114 Свідчення IZ-001, IZ-003, IZ-010 — респондентів Truth Hounds. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.
- 115 Свідчення IZ-003, IZ-006 — респондентів Truth Hounds.
- 116 Свідчення IZ-002, IZ-016, IZ-017, IZ-018, IZ-020 — респондентів Truth Hounds.
- 117 Свідчення IZ-002, IZ-011 — респондентів Truth Hounds.
- 118 Свідчення IZ-005, IZ-020 — респондентів Truth Hounds.
- 119 Свідчення IZ-002 — респондента Truth Hounds.
- 120 Свідчення IZ-003 — респондента Truth Hounds.
- 121 Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.
- 122 Свідчення IZ-001, IZ-002 — респондентів Truth Hounds.
- 123 Свідчення IZ-005, IZ-007 — респондентів Truth Hounds.
- 124 Свідчення IZ-005 — респондента Truth Hounds.
- 125 Свідчення IZ-006 — респондента Truth Hounds.
- 126 Свідчення IZ-010 — респондента Truth Hounds.
- 127 Свідчення IZ-001, IZ-003, IZ-018 — респондентів Truth Hounds.
- 128 Свідчення IZ-003 — респондента Truth Hounds.
- 129 Свідчення IZ-005, IZ-006, IZ-008, IZ-013, IZ-015 — респондентів Truth Hounds. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.
- 130 Свідчення IZ-003, IZ-007, IZ-008, IZ-009, IZ-018 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-04, IZ-CO-06 — респондентів Медійної ініціативи за права людини.
- 131 Свідчення IZ-007, IZ-009 — респондентів Truth Hounds.
- 132 Свідчення IZ-003 — респондента Truth Hounds.
- 133 Свідчення IZ-003, IZ-019 — респондентів Truth Hounds.
- 134 Свідчення IZ-017, IZ-019 — респондентів Truth Hounds.
- 135 Свідчення IZ-CO-01, IZ-CO-07 — респондентів Медійної ініціативи за права людини.
- 136 Свідчення IZ-020 — респондента Truth Hounds.
- 137 Свідчення IZ-020 — респондента Truth Hounds.
- 138 Свідчення IZ-010, IZ-011, IZ-015 — респондентів Truth Hounds.
- 139 Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1. Свідчення IZ-022 — респондента Truth Hounds.
- 140 Свідчення IZ-014, IZ-015, IZ-017, IZ-021 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-03, респондента Медійної ініціативи за права людини.
- 141 Свідчення IZ-005, IZ-010, IZ-012, IZ-019 — респондентів Truth Hounds.
- 142 Свідчення IZ-005, IZ-010, IZ-011 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-03, респондента Медійної ініціативи за права людини.
- 143 Свідчення IZ-006, IZ-010, IZ-011, IZ-017, IZ-019, IZ-020, IZ-021 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-09, респондента Медійної ініціативи за права людини. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.
- 144 Свідчення IZ-007 — респондента Truth Hounds.
- 145 Свідчення IZ-019 — респондента Truth Hounds.
- 146 Свідчення IZ-010 — респондента Truth Hounds.
- 147 Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1. Свідчення IZ-022 — респондента Truth Hounds.
- 148 Свідчення IZ-011, IZ-013, IZ-019, IZ-020, IZ-021 — респондентів Truth Hounds.
- 149 Свідчення IZ-018, IZ-019, IZ-021 — респондентів Truth Hounds.
- 150 Свідчення IZ-011 — респондента Truth Hounds.
- 151 Свідчення IZ-017 — респондента Truth Hounds.
- 152 Свідчення IZ-003, IZ-011, IZ-017, IZ-019 — респондентів Truth Hounds.
- 153 Свідчення IZ-003 — респондента Truth Hounds.
- 154 Свідчення IZ-005, IZ-013, IZ-018, IZ-019 — респондентів Truth Hounds. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.
- 155 Свідчення IZ-010, IZ-011, IZ-016, IZ-018, IZ-019, IZ-020, IZ-021 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-03 — респондента Медійної ініціативи за права людини.
- 156 Свідчення IZ-011 — респондента Truth Hounds.
- 157 Свідчення IZ-019, IZ-020 — респондентів Truth Hounds.
- 158 Свідчення IZ-011 — респондента Truth Hounds.
- 159 Свідчення IZ-010, IZ-018 — респондентів Truth Hounds.
- 160 Свідчення IZ-006 — респондента Truth Hounds.
- 161 Свідчення IZ-CO-05 — респондента Медійної ініціативи за права людини.
- 162 Свідчення IZ-005 — респондента Truth Hounds.
- 163 Свідчення IZ-006 — респондента Truth Hounds. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.
- 164 Свідчення IZ-002 — респондента Truth Hounds.
- 165 Свідчення IZ-004, IZ-007 — респондентів Truth Hounds.
- 166 Свідчення IZ-001, IZ-003, IZ-010 — респондентів Truth Hounds. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.
- 167 Свідчення IZ-001, IZ-002, IZ-003, IZ-005, IZ-014, IZ-015 — респондентів Truth Hounds.
- 168 Свідчення IZ-003 — респондента Truth Hounds.
- 169 Свідчення IZ-007 — респондента Truth Hounds.
- 170 Свідчення IZ-002 — респондента Truth Hounds.
- 171 Свідчення IZ-001 — респондента Truth Hounds; Медійна ініціатива за права людини, «Жіноче обличчя заручниць Донбасу» (англійською мовою), 2021, с. 23, дата звернення: 27 квітня 2026 року.
- 172 Свідчення IZ-001 — респондента Truth Hounds.
- 173 Свідчення IZ-006 — респондента Truth Hounds.
- 174 Свідчення IZ-010, IZ-017 — респондентів Truth Hounds. Тривале одиночне ув'язнення заборонене міжнародними стандартами. Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями («Правила Нельсона Манделі») визначають як «тривале» одиночне ув'язнення понад 15 днів посліпль і забороняють його використання. Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями, правила 43–45, Резолюція ГА ООН 70/175 (17 грудня 2015 р.). Спеціальний доповідач ООН з питань катувань заявив, що тривале одиночне ув'язнення може бути рівносильним катуванням або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Доповідь Спеціального доповідача з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або принизливих видів поводження та покарання, документ ООН A/66/268, пункти 26, 79 (5 серпня 2011 р.).
- 175 Свідчення IZ-007 — респондента Truth Hounds.
- 176 Див., наприклад, «Соціальна ієрархія в'язниці» (англійською мовою), Grokipedia, 4 грудня 2025 р., дата звернення: 4 лютого 2026 р.
- 177 Свідчення IZ-009 — респондента Truth Hounds.
- 178 Свідчення IZ-013 — респондента Truth Hounds.
- 179 Свідчення IZ-012 — респондента Truth Hounds.
- 180 Тут і далі у квадратних дужках — примітка автора.
- 181 Свідчення IZ-009 — респондента Truth Hounds.
- 182 Свідчення IZ-011, IZ-013 — респондентів Truth Hounds.
- 183 Свідчення IZ-006, IZ-011 — респондентів Truth Hounds.
- 184 Свідчення IZ-002 — респондента Truth Hounds.
- 185 Свідчення IZ-002, IZ-003, IZ-015, IZ-017 — респондентів Truth Hounds.
- 186 Свідчення IZ-006, IZ-011, IZ-017 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01, респондента Медійної ініціативи за права людини.

187	Свідчення IZ-005, IZ-015, IZ-021 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01, респондента Медійної ініціативи за права людини.	31-1 про відповідальність командирів, зміни щодо юрисдикції та строків давності для міжнародних злочинів, а також відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу.
188	Свідчення IZ-006, IZ-010, IZ-013, IZ-019 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-04, IZ-CO-07 — респондентів Медійної ініціативи за права людини.	223 Див. Закон № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року, який ввів статтю 442-1 Кримінального кодексу щодо злочинів проти людяності; щодо фактичної основи стосовно «Ізоляції» див. розділи 4–6 цього звіту.
189	Свідчення IZ-018 — респондента Truth Hounds.	224 Римський статут, ст. 7(1)(e).
190	Свідчення IZ-CO-04, IZ-CO-09 — респондентів Медійної ініціативи за права людини.	225 Римський статут, ст. 7(1)(i).
191	Свідчення IZ-CO-05 — респондента Медійної ініціативи за права людини.	226 Римський статут, ст. 7(1)(f).
192	Свідчення IZ-003, IZ-007 — респондентів Truth Hounds.	227 Римський статут, ст. 7(1)(g).
193	Свідчення IZ-001, IZ-003, IZ-005, IZ-007, IZ-009, IZ-010, IZ-012, IZ-015, IZ-017 — респондентів Truth Hounds.	228 Елементи злочинів МКС, Вступ до статті 7, п. 3.
194	Свідчення потерпілих з Ізоляції відповідають науковим даним щодо психологічного впливу катувань. Як зазначено у посібнику «Стамбульський протокол: посібник з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання», «фізичні та психологічні наслідки катувань можуть бути руйнівними та тривати роками, впливаючи не лише на жертв, а й на членів їхніх сімей» (ООН, 1999/2004), пункт 24.	229 МКС, «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» (ICC-01/05-01/08), Вирок, Судова палата III, 21 березня 2016 року, п. 149, з посиланням на справу «Прокурор проти Лорана» (ICC-02/11-01/11), Рішення про підтвердження обвинувачень, Палата попереднього провадження, 12 червня 2014 року, п. 209.
195	Свідчення IZ-011 — респондента Truth Hounds. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.	230 МКС, «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» (ICC-01/05-01/08), Рішення відповідно до статті 61(7)(a) та (b) Римського статуту щодо обвинувачень «Прокурора проти Жан-П'єра Бемби Гомбо», Палата попереднього провадження II, 15 червня 2009 року, п. 75.
196	Свідчення IZ-010, IZ-012, IZ-022 — респондентів Truth Hounds.	231 Див., наприклад, Женевські конвенції, спільну ст. 3, а також Додаткові протоколи.
197	Свідчення IZ-009, IZ-021 — респондентів Truth Hounds.	232 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I).
198	Свідчення IZ-CO-05 — респондента Медійної ініціативи за права людини.	233 МТКЮ, «Прокурор проти Тадича» (IT-94-1-A), Судова палата, Вирок, 7 травня 1997 року, п. 638.
199	Свідчення IZ-011, IZ-012, IZ-019 — респондентів Truth Hounds.	234 МТКЮ, «Прокурор проти Блашкіча» (IT-95-14), Судова палата I, Вирок, 3 березня 2000 року, п. 208, виноска 401.
200	Потерпілі повідомляли, що знають про випадки, коли останки затриманих, які померли в ув'язненні або були вбиті, конвоїри в'язниці утилізували у принизливий спосіб, зокрема згодовували свиням, яких тримали на території закладу. Див. IZ-020; УВКПЛ, Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні «Свавільні затримання, тортури та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021 рр.», 2 липня 2021 р., с. 30, дата звернення: 30 січня 2026 р.; Група європейських консерваторів та реформістів, «Ізоляція: голоси з підвалу», 2021 р., с. 31.	235 МКС, «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» (ICC-01/05-01/08), Рішення відповідно до статті 61(7)(a) та (b) Римського статуту щодо обвинувачень «Прокурора проти Жан-П'єра Бемби Гомбо», Палата попереднього провадження II, 15 червня 2009 року, п. 76; Ситуація в Республіці Кенія, Рішення відповідно до статті 15 Римського статуту про надання дозволу на розслідування ситуації в Республіці Кенія, 31 березня 2010 року, п. 125.
201	Свідчення IZ-019 — респондента Truth Hounds. Внутрішній документ IZ-D2.	236 МТКЮ, «Кунарац та інші» (IT-96-23 & IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Вирок, 12 червня 2002 року, п. 93.
202	Свідчення IZ-012 — респондента Truth Hounds.	237 Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне (SCSL), «Прокурор проти Тейлора» (SCSL-03-01-T), Судова палата, Вирок, 18 травня 2012 року, п. 553.
203	Свідчення IZ-013 — респондента Truth Hounds.	238 МТКЮ, «Прокурор проти Кунараца, Ковача та Вуковича» (IT-96-23-T та IT-96-23/1-T), Судова палата, Вирок, 22 лютого 2001 року, п. 429 (без виноски); МТКЮ, «Прокурор проти Кунараца, Ковача та Вуковича» (IT-96-23-T та IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Апеляційний вирок, 12 червня 2001 року, п. 94. Див. також МТКЮ, «Прокурор проти Крноєлаца» (IT-97-25-T), Судова палата, Вирок, 15 березня 2002 року, п. 57.
204	Свідчення IZ-011, IZ-013, IZ-021 — респондентів Truth Hounds.	239 МТКЮ, «Прокурор проти Жан-Поля Акаєсу» (ICTR-96-4-T), Судова палата, Вирок, 2 вересня 1998 року, п. 580.
205	Свідчення IZ-009, IZ-012, IZ-014 — респондентів Truth Hounds.	240 МКС, «Прокурор проти Боско Нтаганди» (ICC-01/04-02/06), Вирок, Судова палата VI, 8 липня 2019 року; МКС, «Прокурор проти Жермена Катанги» (ICC-01/04-01/07), Вирок, Судова палата II, 7 березня 2014 року, п. 1123.
206	Свідчення IZ-013 — респондента Truth Hounds. Внутрішній конфіденційний аналітичний документ IZ-D1.	241 МТКЮ, «Прокурор проти Кунараца, Ковача та Вуковича» (IT-96-23-T та IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Апеляційний вирок, 12 червня 2001 року, п. 98.
207	Свідчення IZ-017 — респондента Truth Hounds.	242 В. А. Шабас, Міжнародний кримінальний суд: коментар до Римського статуту (2016, 2-ге вид.), с. 161.
208	Свідчення IZ-019 — респондента Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01, IZ-CO-07 — респондентів Медійної ініціативи за права людини.	243 МКС, «Прокурор проти Жермена Катанги» (ICC-01/04-01/07), Вирок відповідно до статті 74 Римського статуту, Судова палата II, 7 березня 2014 року, п. 1110.
209	Свідчення IZ-019 — респондента Truth Hounds.	244 Там само, п. 1119.
210	Свідчення IZ-017 — респондента Truth Hounds.	245 Елементи злочинів МКС, ст. 7(2).
211	Свідчення IZ-016, IZ-021 — респондентів Truth Hounds. Свідчення IZ-CO-01, IZ-CO-05 — респондентів Медійної ініціативи за права людини.	246 МТКЮ, «Кордич і Черкез» (IT-95-14/2-A), Апеляційна палата, Апеляційний вирок, 17 грудня 2004 року, п. 116.
212	Свідчення IZ-011 — респондента Truth Hounds.	247 Р. Краєр та ін., Вступ до міжнародного кримінального права та процесу (2007), с. 205–206.
213	Свідчення IZ-013 — респондента Truth Hounds.	248 МКЧХ, Звичаяє міжнародне гуманітарне право, правило 99.
214	Свідчення IZ-017 — респондента Truth Hounds.	249 Див., наприклад, Робоча група ООН з питань насильницьких зникнень, Загальний коментар № 9, п. 1.
215	Свідчення IZ-017 — респондента Truth Hounds.	250 Елементи злочинів МКС, ст. 7(1)(i).
216	М. Андрушевська та В. Чекало, «Ізоляція. Голоси з підвалу», Уряд Польщі, 21 травня 2021 року, дата звернення: 2 лютого квітня 2026 року.	251 Елементи злочинів МКС, ст. 7(1)(i)(4) та (5).
217	УВКПЛ ООН, «Свавільне затримання, катування та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021», 2 липня 2021 року, https://tinyurl.com/459kv7 , дата звернення: 30 січня квітня 2026 року.	252 Елементи злочинів МКС, ст. 7(1)(i)(6).
218	Медійна ініціатива за права людини, «Жіноче обличчя заручників Донбасу» (англійською мовою), [без дати], 2021 рік, дата звернення: 27 квітня 2026 року.	253 Детальніше див. розділи «Контроль і нагляд в "Ізоляції"» та «Категорії виконавців і докази зв'язку».
219	Закон України № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та змін до нього», ухвалений 21 серпня 2024 року; див. також Офіс Президента України, «31 січня 2025 року Україна стане 125-ю державою-учасницею Міжнародного кримінального суду» (англійською мовою), 25 жовтня 2024 року, дата звернення: 4 травня 2026 року.	254 Римський статут, ст. 7(2)(f). Злочин проти людяності у вигляді катування за Римським статутом не вимагає наявності спеціальної мети заподіяння болю чи страждання, такої як «отримання інформації або зізнання, покарання, залучення чи примус», що є елементом як воєнних злочинів (Елементи злочинів МКС, ст. 8(2)(a)(iii)-1), так
220	Закон України № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року, яким внесено зміни до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту.	
221	Кримінальний кодекс України, ст. 442-1, введена Законом № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року.	
222	Див. Кримінальний кодекс України у редакції Закону № 4012-IX, зокрема статтю	

- і Конвенції проти катувань, а також практики спеціальних трибуналів. Водночас вимога перебування жертви під вартою або контролем виконавця є нововведенням Римського статуту.
- 255 МКС, «Прокурор проти Домініка Онгена» (ICC-02/04-01/15-1762), Судова палата, Вирок, 4 лютого 2021 року, п. 2701.
- 256 МТКЮ, «Прокурор проти Квочки та інших» (IT-98-30/1), Судова палата, Вирок, 2 листопада 2001 року, пп. 142-3.
- 257 Елементи злочинів МКС, Вступ, п. 4.
- 258 Р. Краер та ін., Вступ до міжнародного кримінального права та процесу (2007), с. 206-208.
- 259 МТКЮ, «Прокурор проти Анто Фурунджі» (IT-95-17/1-T), Судова палата, Вирок, 10 грудня 1998 року, п. 267.
- 260 МТКЮ, «Прокурор проти Мирослава Квочки та інших» (IT-98-30/1-T), Судова палата, Вирок, 2 листопада 2001 року, п. 148.
- 261 Римський статут, ст. 30(2)(a) та (b).
- 262 МКС, «Прокурор проти Аль-Хассана Аг Абдула Азіза Аг Мохамеда Аг Махмуда» (ICC-01/12-01/18), Судова палата, Вирок, 26 червня 2024 року, п. 1325.
- 263 Римський статут, ст. 7(1)(g).
- 264 Елементи злочинів МКС, ст. 7(1)(g)-1.
- 265 Елементи злочинів МКС, ст. 7(1)(g)-1.
- 266 Р. Краер та ін., Вступ до міжнародного кримінального права та процесу (2007), с. 208-211.
- 267 В. А. Шабас, Міжнародний кримінальний суд: коментар до Римського статуту (2016, 2-ге вид.), с. 186.
- 268 МТКЮ, «Кунарац та інші» (IT-96-23 & IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Вирок, 12 червня 2002 року, п. 130.
- 269 Апеляційний суд Києва, «15 років позбавлення волі з конфіскацією майна — вирок суду колишньому начальнику в'язниці "Ізоляція" в окупованому Донецьку набрав чинності» (англійською мовою). 1 листопада 2024 р. Київський апеляційний суд повідомив, що 28 жовтня 2024 року відхилив апеляцію на рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 3 січня 2024 року, яким суд визнав Дениса Куликовського винним в участі в терористичній організації та у воєнізованому формуванні, не передбаченому законодавством України, та жорстокому поводженні з мирним населенням у поєднанні з порушеннями законів і звичаїв війни. Також суд повідомив, що Куликовський обіймав посаду голови Ізоляції та віддавав накази, що стосувалися супроводу, охорони та примусової праці осіб, незаконно позбавлених волі; що його виправдали за додатковим обвинуваченням у торгівлі людьми і що остаточний вирок після часткового об'єднання з попереднім вироким, винесеним Червоногвардійським судом Макіївки Донецької області, становив позбавлення волі терміном на 15 років з конфіскацією всього майна.
- 270 Там само.
- 271 Див. Розділ 4.
- 272 11 грудня 2025 року Національна поліція України повідомила Truth Hounds, що українські органи кримінального правосуддя оголосили про підозру щонайменше 23 особам цих категорій за ймовірні злочини, скоєні в Ізоляції.
- 273 Див. Розділ 5.
- 274 Національна поліція України надала інформацію, що органи кримінального правосуддя в Україні розпочали слідство щодо принаймні 6 осіб, ідентифікованих у процесі підготовки цього розділу, і оголосили про підозру. Одна така особа була визнана винною в суді.
- 275 Гаазька конвенція 1907 року про закони та звичаї сухопутної війни та Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту.
- 276 Суспільне Культура, «ІЗОЛЯЦІЯ: як "руський мір" знищив мистецтво в Донецьку та створив таємну катівню», 16 квітня 2024 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 277 Там само.
- 278 Там само.
- 279 Надано фондом «Ізоляція» (див. Рис. 2 в кінці Додатку II).
- 280 Galleria Continua, «Даніель Бюрен» [без дати], дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 281 Міцний пластиковий матеріал, на вигляд як справжнє скло.
- 282 IZOLYATSIA, «Бюрен, Даніель» (англійською мовою), [без дати], 2012 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 283 «Цай Гоцян, "Біографія"» (англійською мовою), [без дати], дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 284 IZOLYATSIA, «Гоцян, Цай» [без дати], 2011 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 285 Galleria Continua, «Паскаль Мартін Тайю» (англійською мовою), [без дати], дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 286 IZOLYATSIA, «Таю, Паскаль Мартін» (англійською мовою), [без дати], 2012 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 287 Art Ukraine, «Номо Bulla — мильні скульптури Маші Куликовської» (російською мовою), 12 вересня 2012 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 288 IZOLYATSIA, «Куликовська, Марія» (англійською мовою), [без дати], дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 289 Д. Волчек, «Мародери на острові "Ізоляції"» (російською мовою), Радіо Свобода, 15 червня 2014 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 290 Суспільне Культура, «ІЗОЛЯЦІЯ: як "руський мір" знищив мистецтво в Донецьку та створив таємну катівню», 16 квітня 2024 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 291 IZOLYATSIA, «Захоплення території "Ізоляції" в Донецьку збройними силами РФ» (англійською мовою), [без дати], дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 292 IZOLYATSIA, «Таю, Паскаль Мартін» (англійською мовою), [без дати], дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 293 Т. Олевський «Територія Ізоляції. Як донецькі сепаратисти захопили сучасне мистецтво» (російською мовою), Дождь, 5 липня 2014 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 294 «Леонід Баранов в Ізоляції», Vimeo, 29 липня 2014 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 295 Майдан — це узагальнена назва хвилі масових протестів в Україні, що розпочалися наприкінці 2013 року після того, як уряд призупинив інтеграцію країни з Європейським Союзом. Відтак протести переросли в масове повстання проти корупції та авторитаризму, що зрештою призвело до усунення президента Віктора Януковича на початку 2014 року. «Монголі», Vimeo, 29 липня 2014 р., дата звернення: 2 лютого 2026 р.
- 296 Гаазька конвенція 1907 року про закони та звичаї сухопутної війни, 18 жовтня 1907 р., Ст. 27, 28.
- 297 Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, 14 травня 1954 р., Ст. 4, 5.
- 298 Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р.
- 299 Truth Hounds, Міжнародне партнерство за права людини, «Правда, схована за мовчанням: використання Росією сексуального насильства як зброї проти чоловіків в Україні». Публікація очікується в червні 2026 р. У звіті описано, як російські війська вчиняли масштабне та систематичне сексуальне насильство щодо українських чоловіків на окупованих територіях у межах ширшої кампанії контролю, залякування та пригнічення. Він містить задокументовані випадки, методи насильства та місяця утримання, описуючи самі дії як злочини проти людяності, мета яких — не лише завдати шкоди окремим особам, а й принизити цілі громади й послабити українське суспільство. Автори звіту закликають забезпечити правосуддя, покращити підтримку постраждалих, а також ширше визнати явище сексуального насильства щодо чоловіків у міжнародному праві та політиці.
- 300 Конфіденційна інформація, що зберігається в авторів, була надана українськими органами кримінального правосуддя і не є публічно доступною.
- 301 Truth Hounds, Міжнародне партнерство за права людини, «Правда, схована за мовчанням: використання Росією сексуального насильства як зброї проти чоловіків в Україні». Публікація очікується в червні 2026 р.
- 302 Конфіденційна інформація, що зберігається в авторів, була надана українськими органами кримінального правосуддя і не є публічно доступною.

Ілюстрація зображує примушування до тривалого перебування в болісних позах методом «тримання стіни»: утримування тіла впритул до стіни і з широко розведеними кінцівками. Вона також показує постійне яскраве світло, яке конвоїри залишали ввімкненим цілодобово. Це єдине джерело освітлення в камерах без вікон або із зафарбованими шибками.

Ілюстрація: Максим Філіпенко / @maksymdraws

Цей звіт ґрунтується на свідченнях потерпілих, інтерв'ю з представниками установ, попередніх звітах правозахисних організацій та розслідуваннях на основі відкритих джерел. Його мета – виявити патерни насильства, зокрема ув'язнення, насильницькі зникнення, тортури та сексуальне насильство, та їхні довготривалі наслідки для потерпілих з Ізоляції – незаконного місця утримання, створеного контрольованими Росією силами в окупованому Донецьку в червні 2014 року. У звіті оцінюється, чи відповідають ці правопорушення контекстуальним і матеріальним ознакам злочинів проти людяності згідно з Римським статутом. Також простежується ланцюг командування та інституційні структури, через які функціонував цей об'єкт, досліджується знищення культурних цінностей і розглядаються шляхи притягнення до відповідальності, що стали можливими внаслідок змін у законодавстві України від 2024 року.